

ПОЛИТИЧКА МИСЛА

ГДИНА 14, БРОЈ 52,
ДЕКЕМВРИ, СКОПЈЕ 2016

ПОЛИТИЧКИ ЕЛИТИ,
ГРАЃАНСТВО И
ОПШТЕСТВЕНИ ПРОМЕНИ

Издавачи:

Фондација „Конрад Аденауер“, Република Македонија
Институт за демократија „Societas Civilis“, Скопје

Основачи: д-р Горге Иванов, м-р Андреас Клајн
„Политичка мисла“ - Уредувачки одбор:

Јоханес Д. Раи	Фондација „Конрад Аденауер“, Германија
Ненад Марковиќ	Институт за демократија „Societas Civilis“ Скопје, Политички студии, Правен факултет „Јустинијан Први“, Универзитет Св. Кирил и Методиј во Скопје, Република Македонија
Иван Дамјановски	Институт за демократија „Societas Civilis“ Скопје, Политички студии, Правен факултет „Јустинијан Први“, Универзитет Св. Кирил и Методиј во Скопје, Република Македонија
Ханс-Римберт Хемер	пензиониран професор по економија, Универзитет во Гисен, Германија
Клер Гордон	Лондонска школа за економски и политички науки, Велика Британија
Роберт Хислоп	Оддел за политички науки, Унион Колеџ САД
Ана Матан- Тодорчевска	Факултет за политички науки, Универзитет Загреб, Република Хрватска
Предраг Цветичанин	Универзитет во Ниш, Република Србија
Владимир Мисев	ОБСЕ Канцеларија за демократски институции и човекови права Република Полска
Сандра Кољачкова	Фондација „Конрад Аденауер“, Република Македонија

Адреси:

ФОНДАЦИЈА „КОНРАД АДЕНАУЕР“,
„Ристо Равановски“ 8, МК-1000 Скопје,
Тел.: 02 3217 075 ; Факс: 02 3217 076
E-mail: Skopje@kas.de, Интернет: www.kas.de

ИНСТИТУТ ЗА ДЕМОКРАТИЈА “SOCIETAS CIVILIS” СКОПЈЕ,
Митрополит Теодосиј Гологанов 42А/3, МК-1000 Скопје
Тел./факс: 02 30 94 760, E-mail: contact@idscs.org.mk,
Интернет: www.idscs.org.mk
E-mail: map@yahoogroups.com

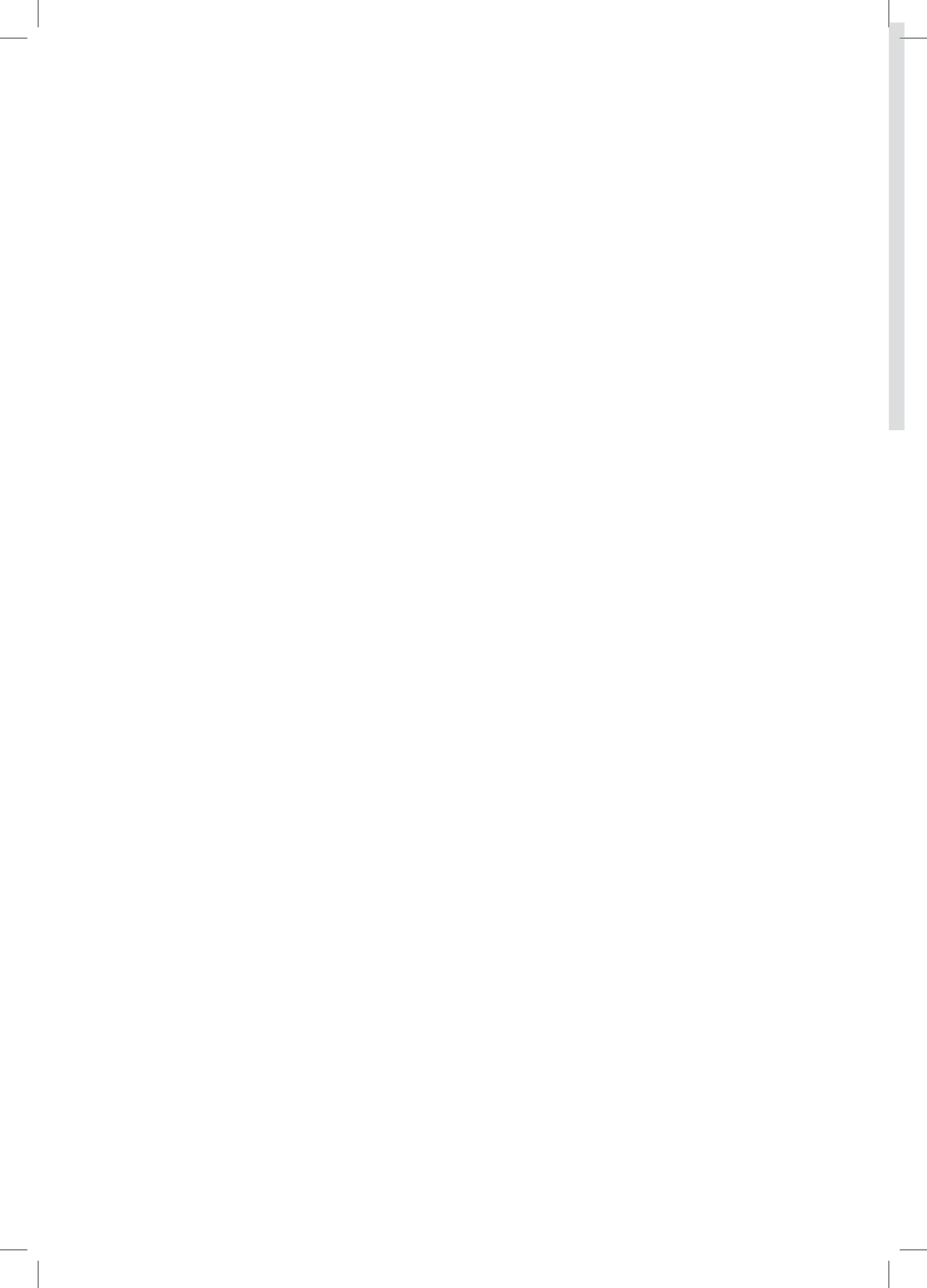
Печат: Винсент графика - Скопје
Дизајн на корица: Горге Јовановиќ
Дизајн и техничка подготовка: Пепа Дамјановски
Превод: Огнена Никуљски
Јазична редакција на македонски: Елена Саздовска
Јазична редакција на англиски: Сузана Хевен Хајтавер

**Ставовите изнесени во списанието не се ставови на
Фондацијата „Конрад Аденауер“ и Институтот за
демократија „Societas Civilis“, туку се лични гледања на
авторите. Издавачите не одговараат за грешки направени
при преводот. Списанието се издава 2 пати годишно и
им се доставува на политичките субјекти, државните
институции, универзитетите, странските претставништва
во Република Македонија и Европа.**

Година 14, број 52, декември
Скопје, 2016
ISSN 1409-9853

I Содржина

- 9 МЕЃУ КЛАСИЧНАТА АРХЕОЛОГИЈА И НЕОПРАВОСЛАВИЕТО –
ТРАНСФОРМАЦИИТЕ, ИДЕНТИТЕТИТЕ И ПРЕДИЗВИЦИТЕ НА
ПОЛИТИЧКИТЕ ЕЛИТИ ВО СОВРЕМЕНА ГРЦИЈА
Љубен Тевдовски
- 37 ПЛУРАЛИЗМОТ ВО ПОЛИТИЧКИТЕ ПРОЦЕСИ НА ДРЖАВИТЕ И
НА ЗАЕДНИЦИТЕ СО СПОДЕЛЕНИ ВРЕДНОСТИ
Ветон Љатифи
- 53 МАКЕДОНИЈА ВО 21. ВЕК: ОПШТЕСТВЕНИ, ПОЛИТИЧКИ И
ДИПЛОМАТСКИ ПРАШАЊА (1991–2015)
Иванка Додовска
- 73 ЗАБОРАВЕНИТЕ ИДЕАЛИ: МАНИФЕСТАЦИИТЕ НА ЕЛИТИЗМОТ
И НА ПАРОХИЈАЛИЗМОТ ВО КОНТЕКСТ НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА
Горан Илиќ
- 87 ПЕРЦЕПЦИИ НА ЈАВНОСТА ИЛИ МАНИПУЛАЦИИ НА ЕЛИТИТЕ
Владимир Божиновски
- 101 КУРДИТЕ ВО ТУРЦИЈА – ЗА ПРИРОДАТА И ПРЕДИЗВИЦИТЕ
НА ЕДЕН ЕТНИЧКИ, СОЦИО-ЕКОНОМСКИ И ГЕОПОЛИТИЧКИ
КОНФЛИКТ
Ирена Рајчиновска Пандева

I Вовед

Почитувани читатели,

Пред вас е педесет и вториот број на списанието „Политичка мисла“ кое како и досег излегува во соработка на фондацијата „Конрад Аденауер“ и Институтот за демократија „Социетас Цивилис“ од Скопје. Нашите редовни читатели веднаш ќе забележат дека овој број е во многу аспекти променет во однос на претходните броеви на списанието. Пред сè, визуелниот изглед на списанието е подобрен со цел да изгледа попримечиво за нашата читателска публика. Иако промените не се големи во однос на претходните броеви, уредувачкиот одбор на списанието сакаше да понуди посвеж и подобар визуелен изглед, кој е секако, првото нешто кое секој читател го забележува.

Што се однесува до самиот уредувачки одбор, од овој број тој претрпе темелна промена, поттикната од динамиката на темите и опфатот кој списанието сака да ги има во иднина. Во таа смисла, дел до уредувачкиот одбор на списанието остана ист, но дел се промени. Со голема благодарност до оние кои досега учествуваа во уредувачкиот одбор на списанието, директорот на фондацијата „Конрад Аденауер“ и претставниците на Институтот за демократија „Социетас Цивилис“ од Скопје смета дека мора да дојде до мало освежување на составот на уредувачкиот одбор. Контактирани беа видни имиња од областа на политичките науки од земјата, регионот, но и од Европа и од САД. Со големо задоволство сакаме да соопштиме дека експертите и академиците на кои име беше понудено место во уредувачкиот одбор, ја прифатија нашата понуда и во иднина ќе ги носат главните одлуки не само околу прифаќањето на текстовите и структурата на списанието, туку и околу пронаоѓањето на експерти и академици од областа на општествените науки кои трајно ќе соработуваат со „Политичка мисла“ на подобрувањето на веќе добиените текстови. Постојниот тим на експерти и професори кои соработуваат на подобрување

и ревизија на текстовите останува, а неговото проширување оди во правец на покривање на што поголем број на теми и академски области, кои на еден или друг начин се сродни со темите од политичката наука, кои остануваат основа на списанието.

Во овој број, уредувачкиот одбор реши да направи и еден голем исчекор во списанието коешто сега ќе биде форматирано по урнекот на најдобрите академски и аналитички списанија во областа на општествените науки. Имено, наместо тематски броеви, „Политичка мисла“ се отвора за формат кој нема да има вакво ограничување, туку има намера да опфати теми кои се актуелни во моментот во политичката теорија, општествените случувања или сродните области. Ова конкретно значи дека наредните броеви нема да имаат ударна тема околу којашто би гравитирале сите текстови, туку секој автор би можел да контрибуира на тема од која било област актуелна во моментот на излегување на секој нареден број на списанието. Ова во никој случај не значи дека уредувачкиот одбор на „Политичка мисла“ нема да иницира и вонредни тематски броеви, но повторно исклучиво воден од актуелноста на одредена тема, на која можеби треба да се ѝ пристапи од различни аспекти.

Ваквиот формат повлекува и промена на фреквенцијата на издавање на списанието. Со оглед на неговиот отворен формат, уредувачкиот одбор сметаше дека и бројот на изданија треба да се намали и да се рационализира од четири на два броја годишно. Два броја се сосема доволно да се опфатат сите посакувани теми, без притоа содржините да станат репетитивни и премногу детални, а без суштествен придонес кон одредена тема.

Заедно со оваа промена, уредувачкиот одбор на „Политичка мисла“ воведува и една новина којашто треба силно да го зајакне квалитетот на списанието, со сериозно поткревање на академските стандарди во областа што „Политичка мисла“ ја покрива, а тоа е секако областа на политичките и сродните општествени науки. Процесот на примањето текстови и нивна ревизија, се зајакнува во правец на познатиот „double blind“ модел на двојно ревидирање на текстовите, од двајца различни експерти, со што би се избегнала пристрасност и би се зголемил квалитетот на добиените текстови, содржински и структурно. Во оваа смисла уредувачкиот одбор сака да истакне дека во иднина ќе се намалува бројот на чисто теоретски текстови за сметка на текстовите кои содржат конкретни студии на случај и аналитички содржини. Ова има за цел да ја промовира „Политичка мисла“ во правец на списание кои нуди не само попрактични туку и поприменливи содржини, за публика која опфаќа голема целна група, од академија, преку политичари и активисти во невладиниот сектор, претставници на меѓународната заедница и дипломатскиот кор во земјата и во странство,

па сè до студенти во областите кои ги покрива списанието. Од претходниот формат останува и правилото дека еден автор не може да објави повеќепати во текот на една година, освен по исклучок т.е. по покана на уредувачкиот одбор на „Политичка мисла“ .

Во овој број, „Политичка мисла“ нуди шаренолика палета на теми кои доаѓаат од различни области на политичката наука, но и од сродните науки. Педесет и вториот број на „Политичка мисла“ опфаќа теми од идентитетските политики кои произлегуваат од пристапот кон археологијата како наука, либералната теорија, дипломатијата, меѓународните односи и организации, јавното мислење и теоријата на разрешување на конфликтите. Секоја од овие теми, преку претежно изворни и прегледни научни статии нуди специфичен поглед на одредена тематика. Авторите во овој број се етаблирани домашни имиња од академската заедница, со кои „Политичка мисла“ соработува подолго време и кои повеќе од заслужено се преставени во овој број. Заблагодарувајќи им се на нивниот придонес во новиот формат на списанието, новиот уредувачки одбор на „Политичка мисла“ им се заблагодарува најмногу на верните читатели кои продолжуваат да нè следат, верност која „Политичка мисла“ ќе ја награди не само со поголема актуелност на темите туку и со константно кревање на квалитетот на списанието.

Воедно би сакале да ја искористиме можноста и да ги повикаме сите будни читатели да ги споделат со нас нивните видувања, коментари или сугестии контактирајќи нè директно на нашите имеил адреси: Skopje@kas.de или contact@idscs.org.mk.

Со почит,

Јоханес Д. Раи, КАС

проф. д-р Ненад Марковиќ, ИДСЦС

Кратка биографија

Амбасадорот **Љубен Тевдовски** е меѓународен експерт, предавач, дипломат, археолог и советник за културни политики со искуство од речиси две декади на водечки позиции во образовни, научни и државни институции, како и навладини организации. Основните полиња на неговата експертиза ги вклучуваат антропологијата, теоријата и историјата на археологијата и класичната археологија. Неговите истражувања и анализи ги опфаќаат исто така и научните области на културните студии, културната и јавната дипломатија и меѓународните односи. Тевдовски бил македонски амбасадор во Канада, советник за јавна дипломатија и член на Советот за меѓународни односи на Претседателот на Македонија и раководител на секторот за национални приоритети на Министерството за надворешни работи. Исто така, тој бил помошник-директор за истражување на Фондот на холокаустот на Евреите од Македонија, директор на Музејот на град Скопје и член на Управниот одбор на националниот ансамбл за народни игри и песни од Македонија – Танец. Тевдовски е претседавач на научниот совет на Институтот за културно наследство и археологија и претседател на Институтот за меѓународни културни релации. Тој е дел од првата генерација предавачи на Македонската дипломатска академија, кадешто предавал Јавна и културна дипломатија, доцент по класична археологија и теорија на археологија на Институтот за историја и археологија, УГД. Тој исто така предава: Праисториски, антички и средновековни митови и религии, Класични цивилизации, Древни цивилизации, Византиска култура, Археологија на Блискиот Исток, Балканска археологија и Средновековна археологија. Тевдовски е главен уредник на Журналот за археологија, историја и антропологија и на Прегледот на Институтот за историја и археологија, УГД. Тој бил член и на меѓународниот уредувачки одбор на научното списание „Македонско наследство“ и член на уредувачкиот одбор на Македонскиот журнал за надворешна политика „Крстопати“. E-mail: tevdovski@yahoo.com

Изворна научна статија
удк:930.85:[32:316.344.42(495)]

Љубен Тевдовски

МЕЃУ КЛАСИЧНАТА АРХЕОЛОГИЈА И НЕОПРАВΟΣЛАВИЕТО – ТРАНСФОРМАЦИИТЕ, ИДЕНТИТЕТИТЕ И ПРЕДИЗВИЦИТЕ НА ПОЛИТИЧКИТЕ ЕЛИТИ ВО СОВРЕМЕНА ГРЦИЈА

ВОВЕД

Интересот кон минатото, старите симболи и традиции претставува впечатлив белег на различни цивилизации и историски периоди. Повеќе проучувачи во областа на филозофијата, психологијата¹ и сродните

¹ Janet Coleman, *Ancient and medieval memories: studies in the reconstruction of the past*, (Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1992), стр. 600 – 614

општествени науки, ваквиот афинитет го поврзуваат со основните процеси на себеспознанието на човекот.²

Социолозите, антрополозите и историчарите, пак, во своите анализи дополнително забележале дека повикувањето на културните, социјалните и општествените придобивки и традиции, е тесно поврзано со процесот на себидентификација и легитимација на позициите или тежненијата на поединци и групи во одредено општество и во пошироката средина.³ Во таа насока, илустративна и недвосмислена е констатацијата на професор Томас В. Смит, кој во својата широка анализа за односот на историјата и меѓународните односи ќе заклучи дека „луѓето на власт, без исклучок промовираат одредено гледање (верзија) на историјата“.⁴

Токму затоа, и различните форми на општествена и интелектуална активност, вклучувајќи ги научните проучувања на минатото и културата, но и креативните и уметнички проучувања, пресоздавања и инспирации од

2 Онтолошката поврзаност на историјата и идентитетот е обработена од многу автори и во различни епохи. Една од влијателните и впечатливи анализи на оваа тема е есејот „За употребата и злоупотребата на историјата за животот“, на германскиот филозоф Фридрих Ниче. Овој есеј е особено значајна критика на историзмот, која, интересно, доаѓа од класичен филолог во епохата кога историзмот и влијанието на историјата врз општеството е во најголем подем во Германија и во Европа. Освен својата критика на историзмот, Ниче во овој есеј прави обид за филозофска анализа на интерактивниот однос меѓу историјата и потребите, аспирациите и идентитетот на поединецот, давајќи притоа и предлози за соодветна употреба на историското знаење и традициите. Друг голем германски филозоф, Хегел, ќе воспостави релација во која историјата е асиметрично и особено влијателна врз идентитетот, себепознавањето и врз животот на поединецот. Во своите теории, Хегел екстензивно ќе аргументира и ќе констатира дека: секое човеково општество и сите човекови активности, вклучувајќи ги науката, уметноста и филозофијата, се предетерминирани од неговата историја. На овој начин, Хегел од историјата создава причинско-последична врска на сите човекови активности, аргументирајќи на тој начин дека секој човек и секоја култура се производ на своето време. Ова филозофско гледиште, попознато како историзам, е значајно поле за дебата и на современата филозофија и социјалните науки. Од аспект на социјалната психологија и социјалната антропологија, оваа континуирана интерференција на минатото со сегашноста и со иднината, денес е повеќе од актуелна. Хофштед и Минков, на пример, елаборираат опсежно за влијанието на симболите, хероите, ритуалите и традициите како дел од менталниот софтвер на современиот човек и неговото поимање за себеси и за останатите. Geert Hofstede, Gert Jan Hofstede, Michael Minkov, *Cultures and Organizations – Software of the Mind: Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival*, (McGraw-Hill, NYC, NY, USA, 2010), стр. 4 – 16

3 За историската наука се познати и признати повикувањата на различни елити, на традициите и идентитетите од минатото, како: повикувањето на традицијата на ахајските јунаци на Хомер од страна на хеленските (атински) елити за време на конфликтот со Персија, повикувањата на македонските династии на митолошкото потекло од Дионис, Херакле и од Орфеј, повикувањето на Римјаните на своето тројанско потекло, повикувањето на македонските и македонистичките династии на зависните кралства од Рим на директното наследство од Селевкидската и Птоломејската династија, повикувањето на Партиската династија на директното наследство од персискиот владетел Дариј, и слични примери од поновата историја. Современата историска наука, но и повеќе сродни дисциплини, обрнуваат големо влијание на оваа поврзаност, како во подалечното, така и во поблиското минато. Професор Диаз-Андреу е во редот на најистакнатите историчари на социјалните и хуманистичките науки, кои во современието опсежно ја елаборираат поврзаноста на себидентификувањето и потребите на елитите, со развојот и трансформациите на повеќе научни дисциплини и фокуси. Margarita Diaz-Andreu, *A World History of Nineteenth-Century Archaeology, Nationalism, Colonialism, and the Past*, (Oxford University Press, New York, USA, 2007), стр. 32, 41 – 43, 57 – 58

Од аспект на социолошката наука, особено илустративни се забележките на Фридрих Ниче, кој директно ја поврзува желбата за истражување на минатото со аспирациите и животните погледи на секој поединец. Неговата анализа, обработувајќи мотиви за интерес кон историската наука, ќе ја загатне и можноста мотивациите да влијаат на погледот кон историјата. Во својот есеј на оваа тема, филозофот ќе забележи: „Ако човек што сака да создаде величие го ползува минатото, тогаш тој би се засилил себеси (би си помогнал) преку (создавајќи) монументална историја... човек што сака да ги нагласи (сочува) конвенциите и традиционалните вредности, го развива минатото како историчар-старинар (antiquarian historian)... (додека) човекот кој е потиснат од актуелна потреба и кој сака да го исфрли својот товар (да надмине тешкотии) ... има потреба од критична историја“. Текстот во заградата е дополнителна интервенција за појаснување на контекстот. Friedrich Nietzsche, *On the Use and Abuse of History for Life, 1873*, translated by Ian C. Johnston, (Liberal Studies Department, Malaspina University-College, Nanaimo, British Columbia, 1998), стр. 11

4 Thomas W. Smith, *History and International Relations*, (Routledge, London, UK & New York, USA, 1999), стр. 4

нив, се често тесно поврзани со политичките потреби на различни елити,⁵ а преку нив и со колективните идентитети низ историјата.

Ваквите општествено ангажирани елити најчесто можат да се подведат под категоријата „политички елити“. Според политиколозите и социолозите, тие опфаќаат „групи на луѓе, корпорации, политички партии или разни форми на граѓански организации коишто ја управуваат и ја организираат власта и сите манифестации на политичка моќ“.⁶ Според реномираниот американски политиколог и проучувач на политичките елити, Џон Хигли (John Higley), овие групи не само што промовираат свои гледишта на минатото, како и идентитетите и симболите поврзани со него, туку „со своите стратешки позиции во големи, или на друг начин доминантни организации и движења, успеваат редовно и суштински да повлијаат на исходот“⁷ од општествените дебати и тенденции во оваа област.

Оваа студија на специфичниот случај на современото грчко општество ги анализира недвосмислено значајниот „интерес на политичките актери кон културата“ и важноста на „културните идентитети“ во зголемувањето на општествената „кохезија и одржувањето на политичката комуникација“⁸, а преку нив и во вкупниот развој и перспективите на едно општество. Фокусиран на идентитетите и на тенденциите на современите грчки политички елити, трудот ги лоцира и суштински ги анализира корените на нивната разноликост и неконзистентност во општествено-политичките релации изградени од воспоставувањето на грчкото кралство. Сепак, анализите на овој труд не се ограничуваат во својата цел да направат веродостоен портрет на идентитетите на современите грчки елити. Напротив, нивниот фокус е насочен кон пронаоѓање на дел од нивните карактеристики и квалитети коишто се важни или пресудни, како капацитетот на грчкото општество и неговото лидерство, за одговор на повеќеслојните предизвици со кои се соочува современа Грција, поширокиот регион и светот.

СТУДИЈА НА „СЛУЧАЈОТ ГРЦИЈА“

Различни аспекти на „случајот Грција“ се речиси неодминлива тема на сите современи анализи за меѓусебното влијание на археологијата и

5 Поврзаноста на истакнати интелектуалци и уметници, како и создавањето дела чиешто значење ја надминува нивната епоха, со потребите, политичките амбиции и проекти, патронството и блискоста со општествените лидери е присутно во различни епохи и општества. Илустративни примери бележи уште антиката, преку поврзаноста на Перикле и Фидија, Птоломејските владетели и авторите како Мането, Селевкидските владетели и Берос, а континуитет на ваквите релации бележат и поновите епохи.

6 Luis Garrido Vergara, *Elites, political elites and social change in modern societies*, Revista de Sociologia No. 28, (Facultad de Ciencias Sociales, Universidad de Chile, 2003), стр. 33

7 Ibid.

8 Бакен-Кнеп (Bucken-Knapp) анализирајќи ги научните пристапи кон материјата, се повикува на аргументите на професорот по политикологија на „Стенфорд“, Дејвид Лејтин (David D. Laitin) Gregg Bucken-Knapp, *Elites, language, and the politics of identity: the Norwegian case in comparative perspective*, (State University of New York Press, Albany, USA, 2003), стр. 146 – 147

археолошкото наследство од една, и политиката и идентитетите од друга страна. И додека повеќето истражувања на постмодерната наука поврзани со овој случај се фокусирани на влијанието на идентитетите, перцепциите и предрасудите на научните и политичките елити врз развојот на современата наука и политика, не е мал и бројот на оние научни трудови што го анализираат и влијанието на археологијата, како дел од спектарот на научни и културни активности и процеси, врз развојот на културата и идентитетите на елитите и современите општества воопшто.⁹

Токму затоа, изборот на студија на случајот „Грција“ не е само заради тоа што ова современо општество претставува особено значаен и илустративен случај на мала земја којашто е под влијание на археологијата и археолошкото наследство,¹⁰ туку и заради низа други специфични карактеристики на оваа држава и ова општество. Имено, ова современо општество според многумина проучувачи е суштински моделирано од погледите, визиите и од археолошките проекти на западните негрчки елити, но во исто време, тоа или идеите за него сè уште претставуваат значаен наднационален идентитет на западните елити во глобализирачкиот свет. Современа Грција се соочува со хронична и драматична безбедносна и економска нестабилност и инсуфициенција, а перцепцијата за неа меѓу меѓународните политички елити сè уште останува еден од најстабилните симболи и брендови во современите меѓународни односи. Најпосле, особено интересно е тоа што според многу аспекти на својот историски и културен развој и современата реалност, таа отскокнува од „западниот свет“, а сепак претставува негов основен поим, меѓник и смисла.

Ваквата идентитетска и суштинска поделеност на грчката историја и современост доаѓа особено до израз во последните години, кога економскиот колапс и значајните социјални и безбедносни предизвици пред државата и општеството, поттикнати и од нестабилноста на Блискиот Исток и рапидните миграциски процеси,¹¹ откриваат сериозни проблеми и идни дилеми во ова современо општество.

Многумина аналитичари и научници ги вбројуваат грчките политички елити и нивниот идентитет и култура меѓу клучните фактори одговорни за актуелната состојба. Нивниот специфичен културен „конзервативизам“ и пошироката затвореност кон глобализациските процеси, според еден од најјеминентните британски експерти за Балканот, Џејмс Петифер, претставува прв фактор што придонесува за современите предизвици на

9 Effie F. Athanassopoulou, *An "Ancient" Landscape: European Ideals, Archaeology, and Nation Building in Early Modern Greece*, *Journal of Modern Greek Studies*, Volume 20, (Johns Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, USA, 2002), стр. 277

10 Effie F. Athanassopoulou, *An "Ancient" Landscape: European Ideals, Archaeology, and Nation Building in Early Modern Greece*, *Journal of Modern Greek Studies*, Volume 20, (Johns Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, USA, 2002), стр. 273

11 Dimitris Plantzos, *A voice less material: classical antiquities and their uses at the time of the Greek crisis*, paper delivered at the colloquium *Greece / Precarious / Europe*, (London, Hellenic Centre, 16 February 2013), стр. 5 – 6

грчкото општество. Професорот Петифер ги набројува: „доминантната позиција на неколку политички проширени семејства во рамките на политичката елита – олигархиите на семејствата на двајцата главни политички лидери, силата на марксистичките и квазимарксистичките идеологии и политички партии, политичкото и економско влијание на Грчката православна црква, ако не и нејзина директна надреденост“, како основни проблеми на грчкото општество зад коишто се наредени односот со соседите, традиционалниот проблем на фрагментираното грчко копно и островите и долгорочната зависност од надворешно кредитирање.¹²

Но, грчките политички елити не се единствените локални и национални елити што се спротивставиле, соочиле и се исплашиле од глобализирачките бранови. Истовремено, тие не се единствените што се обидуваат да ја зачуваат и да ја претстават својата „културна и национална фабула“ како дел од меѓународниот дијалог и зачувувањето на своите интереси во постмодерниот свет на „геоперцепции“. Токму затоа, од особен интерес за проучувачите во општествените науки се спецификите на културата, културниот идентитет и идентитетските симболи на грчките елити што предизвикале или влијаеле на различен развој на ова општество во однос на мноштво други европски случаи.

Во таа смисла, илустративен елемент од поширокиот корпус на проблеми, дури и во научното дефинирање на перформансите и карактеристиките на ова општество, се дијаметрално спротивно конструираниите фабули за Грција, креирани од класичната археологија и класичната филологија од една страна, и современата социо-културна антропологија од друга. Класичната археологија, која се осмислила и се преосмислува себеси токму на територијата, поимот и историските феномени поврзани со Грција, но истовремено преку своите научни парадигми значајно го трансформирала модерниот свет, создала и одржува историска и културна фабула којашто е дијаметрално спротивна на современиот научен пристап кон културата на Грција и, воопшто, културата на антрополозите, политиколозите и културолозите. Ваквиот научен развој во последните два века е најзаслужен за создавањето на две паралелни истории и перцепции за Грција, кои имале своја улога во создавањето на идеите, културата и идентитетот, како на грчките, така и на меѓународните елити, а истовремено тие претставуваат и основна идеолошка матрица преку којашто се осмислуваат и современото грчко општество и сите политики создадени и спроведени од страна на грчката држава и во однос на неа.

Фабулата и перцепцијата за Грција, создадени од страна на класичната археологија и класичната филологија, најкусо можат да се сумираат како:

12 James Pettifer, *The Greek Crisis – A Pause, The Balkan Series*, (Defence Academy of the United Kingdom, UK, 2010), стр. 3

најстарата европска цивилизација, автохтона европска култура и идентитет со милениумски континуитет, како и со клучно влијание врз развојот и вредностите на „западот“, детерминанта на „западната“ географија, историја и светска доминација.¹³ Наспроти ова, втората историска фабула и перцепција за Грција, креирана паралелно од современите научни тенденции и современите политички искуства, е дијаметрално спротивна и суштински ја демантира првата. Таа најкусо може да се претстави како: Грција е особено мала, некомпактна, копнено неповрзана и непристапна територија, која поради ова и поради своите климатски и релјефни карактеристики, нема природни ресурси и е осудена да преживува од трговија. Таа историски е зона на постојано мешање на најразлични надворешни култури и влијанија, кои се во постојната игра за надмоќ и континуирано создаваат мултикултурен и партикуларистички контекст на оваа територија.¹⁴

Првата „историја на Грција“ е плод на почетоците, ентузијазмот и најзначајните проекти на раната класична археологија. Таа е најтипичниот израз на предрасудите и концепциите на европските колонијални и империјални елити, повлијаени од идеите на расизмот и национализмот.¹⁵ Наспроти тоа, овој нуспроизвод на раниот развој на современата научна мисла останува еден од најпривлечните брендови, кој со својата препознатливост ги обединува како комуникациски код научните, политичките и општествените елити во Грција и во светот.

Втората „историја на Грција“ е производ на современите развој на науката и општеството. Во неа се вградени современите разбирања, сознанија и плуралистички тенденции во пошироката сфера на општествените науки, но истовремено придонес кон неа дале и најсовремените археолошки истражувања, овозможени од долгогодишното присуство на мноштво археолошки тимови, национални и меѓународни археолошки институции на територијата на Грција.

„Современата фабула на Грција“ ги антиципира интердисциплинарноста, авторефлективноста и систематичноста на современата наука, но во исто време е резултат и на новите отворени светогледи на интензивно комуницирачките елити од глобализирачкиот свет.¹⁶ Таа го демитологизира еден од најголемите и најзастарени археолошки и историски митови на евроцентричниот свет, на овој начин отворајќи пат за грчкото општество да се помести од позицијата на „светкав сувенир“ на европскиот

13 Yannis Hamilakis, *The Nation and its Ruins: Antiquity, Archaeology, and National Imagination in Greece*, (Oxford University Press, New York, USA, 2007), стр. 284 – 294

14 Ibid., стр.299-300

15 Yannis Hamilakis, *The Nation and its Ruins: Antiquity, Archaeology, and National Imagination in Greece*, (Oxford University Press, New York, USA, 2007), стр. 293 – 294

16 Yannis Hamilakis, *The Nation and its Ruins: Antiquity, Archaeology, and National Imagination in Greece*, (Oxford University Press, New York, USA, 2007), стр. 94

империјализам, кон современо општество коешто активно и флексибилно ги ползува симболите и искуствата од минатото, во согласност и паралелно со вкупниот развој на сопствените капацитети и инфраструктура.

Оттука, многумина го поставуваат прашањето дали грчкото општество може да се осовремени и преосознае без притоа грчките елити да се соочат со комплексните глобални трансформации на општествен, економски, културен и безбедносен план и нивните импликации врз грчкото општество и реалност.

Во сè попопуларната критика кон Грција, западните елити обвинуваат за статичност, конзервативност и „суштинска антимодерност“ на грчкото општество,¹⁷ притоа очекувајќи реформски процес што ќе донесе „европеизација“ и приближување на општеството и реалноста во Грција со оние во некои други географски региони на Европа.¹⁸ Сепак, се чини дека во својата ентузијастичка и неретко наметлива желба да ѝ помогнат на Грција, дел од европските елити денес, како и пред двесте години, кога ја креирале „старата фабула за Грција“, остануваат несвесни или недоволно заинтересирани за локалната реалност, како и за културата и аспирациите на локалните елити во современа Грција.

Во таа смисла, само погледот кон суштинските недоразбирања меѓу надворешните елити и грчките елити во историјата на модерна Грција, има капацитет да даде одговор на дел од комплексните прашања, предизвикани од современите политички, културни и безбедносни предизвици, со кои ќе се принудени да се соочат грчките и европските политички елити денес.

КУЛТУРНОТО И ИДЕНТИТЕТСКОТО „НЕДОРАЗБИРАЊЕ“¹⁹ ВО СОВРЕМЕНА ГРЦИЈА

Една од клучните епизоди на современата грчка историја, која ќе ја предодреди врвицата на современите културни конфронтации и трансформации, е интервенцијата на големите сили на почетокот од деветнаесеттиот век, која резултирала со создавање на нов политички ентитет и општествена реалност на териториите на јужниот Балкан. За современите проучувачи на материјата, создавањето на Кралството

17 Dimitris Plantzos, A voice less material: classical antiquities and their uses at the time of the Greek crisis, paper delivered at the colloquium *Greece / Precarious / Europe*, (London, Hellenic Centre, 16 February 2013), стр. 2 – 3

18 James Pettifer, *The Greek Crisis – A Pause, The Balkan Series*, (Defence Academy of the United Kingdom, UK, 2010), стр. 2

19 Овој дел од анализата го објаснува важниот аспект од историјата на современа Грција, кој преку судирот на култури, општествени вредности и идентитети, создава сериозни и долгорочни „недоразбирања“ и суштински погрешни стереотипи, кои имаат долгорочно влијание врз народите и односите меѓу нив. Според зборовите на професор Маршанд: „Додека Европјаните се обидуваа да им го наметнат тоа (западниот концепт за идентитет и самиот хеленизам) на Грците од деветнаесеттиот век, ..., тоа исто така имаше и свои недостатоци, и создаде долгорочни недоразбирања за историјата на модерна Грција, нејзините околности и нејзините аспирации, а некои (од овие недоразбирања) денес веќе имаат пуштено длабоки корени“.
Suzanne Marchand, *What the Greek model can, and cannot, do for the modern state: the German perspective*, во едисијата Roderick Beaton, David Ricks, ed. *The Making of Modern Greece Nationalism, Romanticism, and the Uses of the Past (1797–1896)*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2009), стр. 41

Грција претставува „комплексен и контроверзен“²⁰ судир на идентитетите, културите и општествата на Истокот и Западот. Тоа е резултат на наметнување на една голема идеја на европскиот хуманизам, поврзана со идентитетите и социјалните односи во западна Европа,²¹ врз еден мал, карпест, сиромашен и долгорочно нестабилен предел на Османлиската Империја. Создавањето на нова христијанска и европска Атлантида, извлечена од морето на „мистичниот Ориент“ и својот „варварски“ контекст,²² истовремено претставува и далечен азил, кој конзервативните европски владетели ќе им го понудат на револуционерните антимонархистички елити на деветнаесеттиот век во Европа.²³ Ваквите елити, идеи, тенденции и потреби на западниот свет, и покрај сериозните противења на локалната популација, ќе ја трансформираат оваа микротериторија со крипто-колонијален статус²⁴ на крајните јужни брегови

- 20 Antonis Liakos, *Hellenism and the Making of Modern Greece: Time, Language, Space*, во едисијата Katerina Zacharia, ed. *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2008), стр. 205
- 21 Денес, во современата наука владее консензусот дека „хеленизмот, како културен топос (место/категија), бил интелектуален производ (конструкт) на ренесансата, кој бил подоцна обновен (и приспособен) преку интелектуалните трендови меѓу просветителството и романтизмот“ во западна Европа. За конструирањето на хеленизмот во западна Европа и неговите приспособувања за потребите на различни трендови и социјални трансформации на Западот, елаборирано е од повеќе реномирани автори уште кон крајот на дваесеттиот век (Turner 1981; Lambropoulos 1993; Augustinos 1994; Hadas 1960; Marchand 1996; Miliori 1998), а дваесет и првиот век бележи опсежни, елаборирани и многубројни анализи на сите аспекти од оваа тема, од најреномирани автори и научни центри во САД, Европа, Грција и пошироко.
Antonis Liakos, *Hellenism and the Making of Modern Greece: Time, Language, Space*, во едисијата Katerina Zacharia, ed. *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2008), стр. 205
- 22 Во првата половина на деветнаесеттиот век „постоел особено интересен утописки момент, во кој Фридрих Тирш (класичар и едукатор) и Лудвиг I од Баварија (како и други европски идеалисти) мислеле дека Грција може да претставува „база за европската слобода и заштитничка на христијанството во Ориентот (на Истокот)“.
Suzanne Marchand, *What the Greek model can, and cannot, do for the modern state: the German perspective*, во едисијата Roderick Beaton, David Ricks, ed. *The Making of Modern Greece: Nationalism, Romanticism, and the Uses of the Past (1797 – 1896)*, (Centre for Hellenic Studies King’s College, University of London & Ashgate Publishing, Farnham, UK & Burlington, VT, USA, 2009), стр. 35
- 23 За интелектуалците на просветителството, како „Волтер, (идејата за) грчкото ослободување не значело (не очекувале да го донесе) создавањето на независна Грција, туку победата на разумот и човековите права“ над апсолутизмот на империите и монархиите. Впрочем, западните филхеленски интелектуалци како „Волтер и Хелдерлин, всушност се надевале дека грчката револуција ќе ги ослободи нив самите“, а многу „филхелени кои се бореле во Грчката војна за независност, особено француските и италијанските волонтери, биле вклучени во револуционерни движења во своите земји и во Шпанија, пред да дојдат во Грција“.
David Roessel, *In Byron’s Shadow: Modern Greece in the English & American Imagination*, (Oxford University Press, New York, 2002), стр. 15, 29
- 24 Современите автори, вклучувајќи и повеќе грчки проминентни научници, за случајот на формирањето и развојот на грчкото кралство под западен протекторат(и) ги ползуваат термините „колонија“ и „колонијализам“, „криптоколонијализам“, „псевдоколонијализам“, „неформален колонијализам“, протекторат и слично, но повеќето од овие автори се согласни дека и денес ги гледаме аспектите на развој на постколонијално општество во Грција. (Margarita Diaz-Andreu, Michael Herzfeld, Yannis Hamilakis, Robert Holland, Diana Markides, Alexander Mirkovic, Nina Athanassoglou-Kallmyer)
Margarita Diaz-Andreu, *A World History of Nineteenth-Century – Archaeology, Nationalism, Colonialism, and the Past*, (Oxford University Press, New York, USA, 2007), стр. 99
Yannis Hamilakis, *Decolonizing Greek archaeology: indigenous archaeologies, modernist archaeology and the post-colonial critique*, во едисијата Dimitris Damaskos, Dimitris Plantzos, ed. *A Singular Antiquity: Archaeology and Hellenic Identity in Twentieth-Century Greece*, (Benaki Museum, Athens, Greece, 2008), стр. 273 – 284
Robert Holland, Diana Markides, *The British and the Hellenes: Struggles for Mastery in the Eastern Mediterranean 1850 – 1960*, (Oxford University Press, New York, 2006), стр. 45, 65
Alexander Mirkovic, *Who Owns Athens? Urban Planning and the Struggle for Identity in Neo-Classical Athens (1832-1843)*, во научниот журнал *Cuadernos de Historia Contemporánea*, vol. 34, (Universidad Complutense de Madrid, Madrid, Spain, 2012), стр. 147 – 157
Nina Athanassoglou-Kallmyer, *Excavating Greece: Classicism between Empire and Nation in Nineteenth-Century Europe*, во научниот журнал *Nineteenth-Century Art Worldwide*, Vol. 7, No. 2, (Association of Historians of Nineteenth-Century Art, CAA, New York, US, 2008), стр. 3

на Балканот, во вистинска татковина на класичните илузии на европските елити.²⁵

Една од страните, несразмерно помоќна, во овој „судир на цивилизациите“ биле западните елити, предводени од странски крал именуван од нив и администрацијата²⁶, кои со голем ентузијазам на оваа ограничена територија создавале реалност од најмодерниот западноевропски мит на денот,²⁷ „идеалната и слободна античка Хелада“.²⁸ Во ваквиот мит се препознавале, пред сè, германските, но и другите европски елити загрозеани од францускиот империјализам, како и растечкиот трговски слој ширум Европа, инспириран од антимонархиските идеали на Француската револуција.²⁹ Ентузијастички настроените европски хеленофили, во рамките на научните погледи на класичната историја и класичната археологија, во текот на деветнаесеттиот век изградиле толкав мит од „класична Грција“, што верувале дека сите Европјани и нивната цивилизација, наспроти „Истокот“ и остатокот од светот, потекнуваат од овие карпести предели на јужниот крај на Балканот, а слободата на Грција претставувала и откривање на вистинската природа на Европа.³⁰

За новите западни владетели, во рамките на европскиот колонијалистички менталитет на деветнаесеттиот век, локалните жители претставувале заостанати и некултурни „варвари“, кои Европа имала за цел да ги цивилизира.³¹ Но, за разлика од другите завладеани територии, каде

- 25 За креирањето на имажарните антички идентитети, етнонимот Грци, и со нив поврзуваните Хелени, од страна на „трансформативната моќ на римската имагинација“ и аспекти на себerefлексивната природа на оваа детерминанта за припадност кон цивилизираното и високата култура кај Римјаните, напишани се повеќе анализи во последните декади. Ronald Mellor, *Graecia Capta: The Confrontation between Greek and Roman Identity*, во едисијата Katerina Zacharia, ed. *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2008), стр. 79 – 126
- 26 Robert Holland, Diana Markides, *The British and the Hellenes: Struggles for Mastery in the Eastern Mediterranean 1850–1960*, (Oxford University Press, New York, 2006), стр. 45, 65
- 27 Мариос Хацопулос (Marios Hatzopoulos) ќе го нарече хеленизмот „Европскиот најдраг идеал на времето“ (на периодот пред и околу независноста на новото кралство), којшто ќе биде корисен за посакуваната локална автономија на христијанската популација, за подоцна да се наметне како сосема „ново верување за идентитетот“. Marios Hatzopoulos, *From resurrection to insurrection: 'sacred' myths, motifs, and symbols in the Greek War of Independence*, во едисијата Roderick Beaton, David Ricks, ed. *The Making of Modern Greece Nationalism, Romanticism, and the Uses of the Past (1797 – 1896)*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2009), стр. 81 – 83
- 28 David Roessel, *In Byron's Shadow: Modern Greece in the English & American Imagination*, (Oxford University Press, New York, 2002), стр. 13 – 41
- 29 Antonis Liakos, *Hellenism and the Making of Modern Greece: Time, Language, Space*, во едисијата Katerina Zacharia, ed. *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2008), стр. 207
- Margarita Diaz-Andreu, *A World History of Nineteenth-Century – Archaeology, Nationalism, Colonialism, and the Past*, (Oxford University Press, New York, USA, 2007), стр. 79 – 80
- 30 Подоцнежните западни аналитичари на хеленофилството на западните интелектуалци на преминот од осумнаесеттиот во деветнаесеттиот век гледаат како на „последица од Француската револуција“, а поради карактеристиките на потрага по сопствените идеали во идличното и непознатото, филхеленизмот на западните елити го нарекуваат „вонбрачна сестра на слободата“. Професор Росел (David Roessel) ќе сумира дека „филхеленизмот бил изграден на фактот оти слободата во Грција била идеја поврзана со (желбата) за некој вид на трансформација во останатиот дел на Западниот свет“. David Roessel, *In Byron's Shadow: Modern Greece in the English & American Imagination*, (Oxford University Press, New York, 2002), стр. 30
- Roderick Beaton, *Introduction*, во едисијата Roderick Beaton, David Ricks, ed. *The Making of Modern Greece Nationalism, Romanticism, and the Uses of the Past (1797 – 1896)*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2009), стр. 3 – 4
- 31 Margarita Diaz-Andreu, *A World History of Nineteenth-Century – Archaeology, Nationalism, Colonialism, and the Past*, (Oxford University Press, New York, USA, 2007), стр. 127 – 128

што Западот гледал значајни природни ресурси и трговски можности, во новото Кралство Грција западните елити го побарале својот измислен и глорифициран идентитет, препознаен во класичните Хелени.³² Затоа, локалната популација во новото кралство „иако физички се наоѓала во Европа и (античката историја на просторот) со векови претставувала фокус на имагинацијата на европското просветителство, била третирана повеќе како колонијален субјект“, а овие „потчинети“ жители и нивните локални елити биле принудени да го живеат својот живот во општеството измислено од западните елити.³³

Локалните жители во новиот особено симболичен „западен посед“ имале релативно пасивна и неважна улога во ваквиот скап „театар“ за себерепрезентација на западните елити. Сепак, и меѓу дел од либералните интелектуалци на Западот и меѓу конзервативните подоцнежни покровители на „грчкиот проект“ меѓу западните влади, идентитетот на жителите на кралството останал значаен за одржување на митолошката претстава за возобновување на античките корени на моќната и колонијална Европа. Затоа, додека дел од европските научни скептици, аргументирано, објаснувале дека современата популација нема ништо заедничко со „класичните Грци“ и е наследник на новонаселените популации од доцната антика и од средниот век³⁴, хеленофилските ентузијастички инсистирале на одреден континуитет, притоа објаснувајќи и јасно истакнувајќи „во секоја пригода“ дека современите наследници на класичните Грци се „дегенерирани“ и „обесчестени“.³⁵ Во секој случај, ова не ги спречувало европските елити на земјата на овие „варвари“ да ја создаваат својата замислена „класична Грција“,³⁶ бидејќи како што ќе каже еден од баварските управници на Грција, Георг фон Маурер (Georg Ludwig von Maurer): „Сè што Грците треба да направат со цел да бидат тоа што некогаш биле (идеализираните класични Хелени), е да ги копираат Германците“.³⁷

32 Andromache Gazi, *Archaeological Museums and displays in Greece 1829-1909: A First Approach*, во научниот журнал *Museological Review*, Vol. 1, No. 1, (Department of Museum Studies, University of Leicester, Leicester, UK, 1994), стр. 52, 69

33 Alexander Mirkovic *Who Owns Athens? Urban Planning and the Struggle for Identity in Neo-Classical Athens (1832-1843)*, во научниот журнал *Cuadernos de Historia Contemporánea*, vol. 34, (Universidad Complutense de Madrid, Madrid, Spain, 2012), стр. 147

34 Antonis Liakos, *Hellenism and the Making of Modern Greece: Time, Language, Space*, во едисијата Katerina Zacharia, ed. *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2008), стр. 231, и Roderick Beaton, Introduction, во едисијата Roderick Beaton, David Ricks, ed. *The Making of Modern Greece Nationalism, Romanticism, and the Uses of the Past (1797 – 1896)*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2009), стр. 4 – 5
Nina Athanassoglou-Kallmyer, *Excavating Greece: Classicism between Empire and Nation in Nineteenth-Century Europe*, во научниот журнал *ineteenth-Century Art Worldwide*, Vol. 7, No. 2, (Association of Historians of Nineteenth-Century Art, CAA, New York, US, 2008), стр. 4

35 Andromache Gazi, PhD thesis, *Archaeological Museums in Greece (1829 – 1909). The Display of Archaeology, Volume One*, (Department of Museum Studies, University of Leicester, 1993), стр. 37

36 Професор Лијакос објаснува дека „хеленизмот како културен конструкт (имагинација) на западната цивилизација, е смислен од Филхелените (на Запад) како оживување (преродба) на античката во модерна Грција“.

Antonis Liakos, *Hellenism and the Making of Modern Greece: Time, Language, Space*, во едисијата Katerina Zacharia, ed. *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2008), стр. 207 – 208

37 Георг фон Маурер (Georg Ludwig von Maurer) бил член на регентскиот совет на малолетниот крал Ото.
Alexander Mirkovic *Who Owns Athens? Urban Planning and the Struggle for Identity in Neo-Classical Athens (1832 – 1843)*, во научниот журнал *Cuadernos de Historia Contemporánea*, vol. 34, (Universidad Complutense de Madrid, Madrid, Spain, 2012), стр. 149

Наспроти ваквите западни илузии, на овие најсиромашни предели³⁸ на Османлиската Империја во Европа живеело население со свои елити, идентитети, вредности, митови и аспирации, кое, иако било во нерамноправна позиција, низ целиот развој на Кралството Грција ќе се обидува да го артикулира и својот светоглед во изградбата на општеството и на новата држава. За ова локално мултилингвално и мултиконфесионално население, кое најчесто се идентификувало со ромејскиот идентитет,³⁹ а историската меморија му стигала до одредени симболи, личности и концепти на Ромејското (Византиско) Царство, вредностите донесени од западните елити и владетели биле понепознати и, честопати, понеприфатливи од оние на Османлиите. Дури и самите идентитети Хелен и Грк, кои Западот триумфално ќе ги наметнува во новото кралство, биле непознати за населението, а елитите образувани во „ромејскиот“ православен дух во овие „западни“ имиња гледале антихристијански и пагански тенденции, кои ги навредувале основите на нивниот идентитет.⁴⁰

Како податна локација за нестабилност и пиратство, овие периферни региони, без стабилна копнена врска со континенталните центри на империјата, честопати биле под силно влијание на пошироката нестабилност и промените на односите во Медитеранот. Предводени од проруски елити,⁴¹ локалните популарни лидери, кои долго биле полунезависни живеејќи од трговија и пиратство во Егејот и пошироко, со поддршка на православните елити од Балканот што зборувале на словенски, влашки и на албански јазик го предизвикале „грчкиот бунт“. Во наредните години до воспоставувањето на pejоративно наречената „баварократија“, но и потоа, овие локални елити долго ќе предизвикуваат нестабилност со меѓусебните конфликти, воени судири, заемни убиства и долгорочна поделба по лингвистичка и по религиозна, но пред сè, по локална и племенска основа. Живеејќи на рабовите на империјата, тие биле навикнати да живеат во нестабилниот Егеј и не се приспособиле лесно на обидите за централизација и функционалност на новото грчко кралство.

38 Richard Clogg, *A Concise History of Greece*, (Cambridge University Press, Cambridge, UK & New York, USA, 1997, first printed 1992), стр. 48

39 Antonis Liakos, *Hellenism and the Making of Modern Greece: Time, Language, Space*, во едисијата Katerina Zacharia, ed. *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2008), стр. 214, 220 – 221

40 Не само низ средниот век, туку и до крајот на осумнаесеттиот век и подоцна се среќаваат конзистентните ставови на локалните интелектуалци и лидери, како оние на проповедникот Козма Аетолецит (Kosmas o Aitolōs), кој ширејќи го меѓу народот во Епир „Христијанскиот јазик“ – грчкиот, истовремено ќе ги потсетува Епирците: „Виe не сте Хелени“, зашто „виe не сте неверници, еретици, атеисти, туку сте посветени православни христијани“ Dimitris Livianos, *The Quest for Hellenism: Religion, Nationalism, and Collective Identities in Greece, 1453 – 1913*, во едисијата Katerina Zacharia, ed. *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2008), стр. 256 – 258, 264

41 Marios Hatzopoulos, *From resurrection to insurrection: 'sacred' myths, motifs, and symbols in the Greek War of Independence*, во едисијата Roderick Beaton, David Ricks, ed. *The Making of Modern Greece Nationalism, Romanticism, and the Uses of the Past (1797 – 1896)*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2009), стр. 81 – 86

Особено важен аспект на културно „недоразбирање“⁴² со новите западни владетели претставувал фактот што локалното мнозинство, предводено од православни елити, и многумина од локалните лидери својот идентитет го поврзувале со православните традиции во Османлиската Империја, наследени од Византија, и од тој аспект, на новото кралство гледале само како на едно жариште на конфликт и потпора во возобновувањето на Ромејската православна империја.⁴³ „Имагинарната Хелада“,⁴⁴ родена во свеста на либералните западни елити,⁴⁵ како компактен државен субјект не постоела дури ни во далечната „класична историја“, па оттаму таа немала ниту државни традиции, ниту симболи, околу кои локалното население или елитите од поширокиот регион би ги создавале сопствените мистификации.

Во вакви услови, речиси довековната историја на современа Грција претставувала „културна војна“, или според дефиницијата на меѓународно проминентниот историчар од Атинскиот универзитет, професор Лиакос, „битка за спомените“,⁴⁶ меѓу мултикултурните традиции на локалните елити на оваа значајна раскрсница на култури на Медитеранот и опресивната идеја за „чистата“⁴⁷ и „идеална“ класична култура и автентичниот мимезис на замислената „античка Хелада“.⁴⁸

Овој процес започнал и добил свои институционални димензии со „наметнувањето од страна на силите заштитнички... на монархиската форма на владеење врз Грција и назначувањето (од нивна страна) на младиот Ото, вториот син на Кралот Лудвиг од Баварија, за крал на Грција“. Новото кралство било владеео од совет од странци, а овие нови

-
- 42 Suzanne Marchand, *What the Greek model can, and cannot, do for the modern state: the German perspective*, во едисијата Roderick Beaton, David Ricks, ed. *The Making of Modern Greece Nationalism, Romanticism, and the Uses of the Past (1797 – 1896)*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2009), стр. 41
- 43 Marios Hatzopoulos, *From resurrection to insurrection: 'sacred' myths, motifs, and symbols in the Greek War of Independence*, во едисијата Roderick Beaton, David Ricks, ed. *The Making of Modern Greece Nationalism, Romanticism, and the Uses of the Past (1797 – 1896)*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2009), стр. 83 – 85
- 44 Ronald Mellor, *Graecia Capta: The Confrontation between Greek and Roman Identity*, во едисијата Katerina Zacharia, ed. *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2008), стр. 79 – 126
- 45 Antonis Liakos, *Hellenism and the Making of Modern Greece: Time, Language, Space*, во едисијата Katerina Zacharia, ed. *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2008), стр. 207 – 208
- Suzanne Marchand, *What the Greek model can, and cannot, do for the modern state: the German perspective*, во едисијата Roderick Beaton, David Ricks, ed. *The Making of Modern Greece Nationalism, Romanticism, and the Uses of the Past (1797 – 1896)*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2009), стр. 33 – 42
- 46 Antonis Liakos, *Hellenism and the Making of Modern Greece: Time, Language, Space*, во едисијата Katerina Zacharia, ed. *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2008), стр. 234
- 47 Yannis Hamilakis, *The Nation and its Ruins: Antiquity, Archaeology, and National Imagination in Greece*, (Oxford University Press, New York, USA, 2007), стр. 94
- 48 Constanze Guttenke, *Placing Modern Greece: The Dynamics of Romantic Hellenism, 1770-1840*, (Oxford University Press, New York, USA, 2008), стр. 2 – 3
Dimitris Livianos, *The Quest for Hellenism: Religion, Nationalism, and Collective Identities in Greece, 1453 – 1913*, во едисијата Katerina Zacharia, ed. *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2008), стр. 267 – 267

владетели „показале мало (или никакво) разбирање за грчката реалност“, идентитетите и аспирациите на локалните елити.⁴⁹

Напротив, доаѓањето на новиот западен крал во овие сиромашни земји населени претежно со Ромеи,⁵⁰ кои говореле повеќе јазици, значело целосна реорганизација и трансформација на оваа географска област. Таа била фокусирана на создавање и наметнување на речиси непознатото хеленско име и класичниот идентитет и вредности на просторот на новото кралство, како и бришење на традициите на локалните елити, кои како во сите колонии од деветнаесеттиот век, биле прогласени за варварски и недостојни поданици. Во таа смисла, илустративни се зборовите на „баварскиот државен (кралски) архитект, кој ќе му посака добредојде на кралот Ото, велејќи: Вашето височество застапа денес, по многу години варваризам, на овој прославен Акропол“, каде што „сите остатоци од варваризмот ќе бидат отстранети“.⁵¹

Проектот на европеизација на новото кралство започнал со значајна политичка симболика и специфичен церемонијал. Напуштајќи ги центрите и традициите на локалното општество и „грчкиот бунт“, баварската администрација ќе ја смести престолнината на својот нов крал „Ото Грција“ во малото село во доминантно арванофоната Атика, кое се наоѓало на местото каде што некогаш одамна, во „класичните епохи“ била сместена античката Атина.⁵² Еден од најеминентните познавачи на современата грчка историја, британскиот историчар Ричард Клог (Richard Clogg), со право констатира дека овој политички „потег го симболизира степенот до кој на културната ориентација на новата држава ќе биде влијаено и таа ќе биде целосно извртена, под тежината на (западните романтични визии за) грчкото класично минато“.⁵³

Во наредниот период, западните владетели и ментори „целата идеолошка структура на новата држава ќе ја постават на потсетувањето на античкиот грчки свет“. Оваа активност ќе подразбира дека од „античката Атина“, „хеленските“ западни кралеви ќе ги рушат традициите, културата и идентитетите на локалните елити во кралството, заменувајќи ги со своите „класични илузии“. Како што ќе му вети кралскиот архитект на својот крал Ото „сите остатоци од варваризмот, (вклучувајќи ја топонимијата, архитектурата, јазикот, културата, традициите и симболите на населението),

49 Andromache Gazi, PhD thesis, *Archaeological Museums in Greece (1829 – 1909). The Display of Archaeology, Volume One*, (Department of Museum Studies, University of Leicester, 1993), стр. 44

50 Richard Clogg, *A Concise History of Greece*, (Cambridge University Press, Cambridge, UK & New York, USA, 1997, first printed 1992), стр. 48

51 Alexander Mirkovic *Who Owns Athens? Urban Planning and the Struggle for Identity in Neo-Classical Athens (1832 – 1843)*, во научниот журнал *Cuadernos de Historia Contemporánea*, vol. 34, (Universidad Complutense de Madrid, Madrid, Spain, 2012), стр.152 – 153

52 Хамилакис го поврзува процесот и со обновата на Спарта, како „втор град во кралството“ Yannis Hamilakis, Eleana Yalouri, *Sacralising the Past – Cults of Archaeology in Modern Greece*, *Archaeological Dialogues – Volume 6*, Issue 02, (1999, (Cambridge University Press, UK), стр. 125

53 Andromache Gazi, PhD thesis, *Archaeological Museums in Greece (1829 – 1909). The Display of Archaeology, Volume One*, (Department of Museum Studies, University of Leicester, 1993), стр. 45

ќе бидат отстранети... во цела Грција, и остатоците од славното минато (класиката) ќе бидат донесени на светлина, како здрава основа за славната сегашност и иднина“.⁵⁴

Еден од аспектите на „деварваризирањето“ на новото кралство била екстензивната промена на топонимијата, со што новите владетели и елитите блиски до нив, посегнале по еден од најважните аспекти на преднационалниот идентитет, во насока да се интегрира пошироката територија кон сликата за „возобновената Хелада“. Ваквата политика на „акултурација“ ги опфатила дури и „имињата (на местата) кои се здобиле со комеморативна вредност, особено од револуцијата во 1821“, како Триплица, која била преименувана во Триполи, Востица во Аигион, Зитуни во Ламиа, Влахохори во Аргинион и слично.⁵⁵ За опсежното модифицирање на локалната топонимија и култура, со цел да се избришат сите „некласични“ имиња, а со нив и некласичните аспекти на минатото на модерна Грција, говори и фактот што во 1909 година било предложено една третина од селата во Грција да ги променат своите имиња.⁵⁶

Најпосле, многу од славните топоси од „грчкиот бунт“, се трансформирале во помошни населби, во кои локалните селани живееле со динамиката на активностите на француските, англиските, германските или американските дипломати, археолози, туристи и ентузијастички, кои интензивно ги ископувале од под земја класичните градови и артефакти. За силата на овој процес на трансформација говори и фактот што еден од маркантните балкански регионални лидери од Тесалија, сметан за најзначаен ран протагонист на грчкиот државен проект, ќе мора да влезе во грчкиот национален пантеон со изменето име. Па така, Рига од Вестино, кој зборувал на влашки јазик, поради словенското име на своето родно место, ќе биде запишан од страна на грчката историографија според името на античкиот тесалски град Фере, и постхумно нарекуван Рига од Фере.⁵⁷

54 Alexander Mirkovic, *Who Owns Athens? Urban Planning and the Struggle for Identity in Neo-Classical Athens (1832 – 1843)*, во научниот журнал *Cuadernos de Historia Contemporánea*, vol. 34, (Universidad Complutense de Madrid, Madrid, Spain, 2012), стр. 152 – 153

55 Antonis Liakos, *Hellenism and the Making of Modern Greece: Time, Language, Space*, во едисијата Katerina Zacharia, ed. *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2008), стр. 232

56 Margarita Diaz-Andreu, *A World History of Nineteenth-Century – Archaeology, Nationalism, Colonialism, and the Past*, (Oxford University Press, New York, USA, 2007), стр. 106
 Antonis Liakos, *Hellenism and the Making of Modern Greece: Time, Language, Space*, во едисијата Katerina Zacharia, ed. *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2008), стр. 231 – 232
 Pavlos Hatzopoulos, *The Balkans beyond Nationalism and Identity: International Relations and Ideology*, (I.B.Tauris & Co, London, UK & New York, USA, 2008), стр. 10

57 На овој начин, идеологот на Ромејската империја, од втората половина на осумнаесеттиот век, кој зборувал на влашки јазик, преку класичниот археолошки локалитет близок до неговото родно место, ќе биде идејно поврзан со новиот хеленски идентитет на кралството.
 Antonis Liakos, *Hellenism and the Making of Modern Greece: Time, Language, Space*, во едисијата Katerina Zacharia, ed. *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2008), стр. 232 – 233

Туристите и патеписците, кои и онака биле под големо влијание на класичната томографија, сега ја исцртувале модерната грчка реалност движејќи се низ екстензивната мрежа на археолошки локалитети што класичната литературна традиција ја трансформирале во возбудлива реалност на модерноста.⁵⁸

Создавањето на вака замислената „класична“ нација, преку „хеленизацијата на модерна Грција“, не застанало на „хеленизирањето на просторот“ на кралството.⁵⁹ Набрзо по прогласувањето на кралството, ромејскиот јазик, кој претставувал јазик на високата култура на сите христијани на Балканот, бил прогласен за „варварски“ или „варваризиран“.⁶⁰ „Чистиот“ јазик на кралството морал да се поврзе со вештачкиот јазик на класичната литература, познат на класично образуваниите западни елити, а измислената врска со античкиот идентитет сугерирала тенденции на апсолутен мимезис,⁶¹ кој најдобро се илустрира со идеалот од овој период дека „ако антички Грк стане од мртвите, тој (треба) да може да го препознае јазикот“.⁶²

Современата наука ќе констатира дека „првите педесет години живот на модерната грчка држава (1830 – 1880) можат да се опишат како период на хеленизација на грчкиот јазик“, кој ќе биде „исчистен... од зборови и фрази од турско, италијанско, словенско и албанско потекло“.⁶³ Така, во текот на деветнаесеттиот век, модерниот ромејски јазик, нарекуван Ромеика (Roméika),⁶⁴ од говорен јазик којшто бил „ќерка“ на античкиот хеленски јазик и империјалното коине,⁶⁵ трансформиран е во вештачки реконструирана копија на античката литература, форма што не само што била непрепознатлива за жителите на кралството кои говореле на влашки,

- 58 Suzanne Marchand, *What the Greek model can, and cannot, do for the modern state: the German perspective*, во едисијата Roderick Beaton, David Ricks, ed. *The Making of Modern Greece: Nationalism, Romanticism, and the Uses of the Past (1797–1896)*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2009), стр.40 – 41
Yannis Hamilakis, *The Nation and its Ruins: Antiquity, Archaeology, and National Imagination in Greece*, (Oxford University Press, New York, USA, 2007), стр. 289
- 59 Antonis Liakos, *Hellenism and the Making of Modern Greece: Time, Language, Space*, во едисијата Katerina Zacharia, ed. *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2008), стр.230 – 234
- 60 Antonis Liakos, *Hellenism and the Making of Modern Greece: Time, Language, Space*, во едисијата Katerina Zacharia, ed. *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2008), стр. 220, 225
- 61 Peter MacKridge, *A language in the image of the nation: Modern Greek and some parallel cases*, во едисијата Roderick Beaton, David Ricks, ed. *The Making of Modern Greece: Nationalism, Romanticism, and the Uses of the Past (1797 – 1896)*, (Centre for Hellenic Studies King’s College, University of London & Ashgate Publishing, Farnham, UK & Burlington, VT, USA, 2009), стр. 181
- 62 Antonis Liakos, *Hellenism and the Making of Modern Greece: Time, Language, Space*, во едисијата Katerina Zacharia, ed. *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2008), стр. 222
Nina Athanassoglou-Kallmyer, *Excavating Greece: Classicism between Empire and Nation in Nineteenth-Century Europe*, во научниот журнал *Nineteenth-Century Art Worldwide*, Vol. 7, No. 2, (Association of Historians of Nineteenth-Century Art, CAA, New York, US, 2008), стр. 12
- 63 Antonis Liakos, *Hellenism and the Making of Modern Greece: Time, Language, Space*, во едисијата Katerina Zacharia, ed. *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2008), стр. 224
- 64 Застапниците против „хеленизацијата“ на современиот јазик во Грција се ползуваат со теримонот и во текот на деветнаесеттиот и дваесеттиот век. Tassos A. Kaplanis, *Antique Names and Self-Identification*, во едисијата Dimitris Tziouvas, ed. *Re-imagining the Past: Antiquity and Modern Greek Culture*, (Oxford University Press, New York, USA, 2014), стр. 85
- 65 Peter MacKridge, *A language in the image of the nation: Modern Greek and some parallel cases*, во едисијата Roderick Beaton, David Ricks, ed. *The Making of Modern Greece: Nationalism, Romanticism, and the Uses of the Past (1797–1896)*, (Centre for Hellenic Studies King’s College, University of London & Ashgate Publishing, Farnham, UK & Burlington, VT, USA, 2009), стр. 180

словенски и на албански јазик, туку не била блиска ниту на оние елити и групи кои дотогаш говорно го ползувале ромејскиот јазик.⁶⁶

Овие и вакви напори за акултурација и „цивилизирање“ на жителите на кралството според идеите и критериумите за „класиката“ на неговите нови владетели, интензивно ги менувале просторот и културата, но се сретнале и со препреки во аспирациите, сфаќањата и вредностите на послабата страна во „културната војна“ на оваа ограничена територија на маргините на Балканот. Додека новите западни владетели со голема посветеност и ентузијазам ја „цивилизирале“ Грција, локалното население и елити давале секаков тип на „отпор (и одбивале да живеат во овој) европски неокласичен сон“.⁶⁷ Спротивставувајќи се на новата власт и на нејзините политики, локалните и православните елити ќе артикулираат различни и многуслојни политички и идејни алтернативи на процесот на „хеленизација“, кој систематски ги отстранувал нивните традиции, култура, симболи, идентитет и локалните општествени односи.⁶⁸

Недоразбирањето на овие застапници на двете „цивилизации“ и различните општествени групи и поединци кои се приклонувале кон нив, создавајќи длабоко поделено општество, според дел од научната јавност, произлегувало од нивната различна љубов и разбирање кон истата земја.⁶⁹ Додека за владејачките Европејци „Грција била лулка на (нивната) култура и вреден антиквитет“, за локалните елити „таа била дом за кој тие ја пролеале својата крв“, и во кој сакаат самостојно да раководат и послободно од кога и да е да ги развиваат своите локални интереси и традиции.⁷⁰

Локалните жители и многумина од претставниците на нивните елити давале различни форми на отпор на промените на топонимијата, архитектурата, јазикот, културата, традициите, симболите и на идентитетот на населението. За голем дел од локалните елити, клучен аспект на нивната култура претставувале родовската поврзаност и затворените патријархални средини на вековно партикуларизираниите грчки брегови.

66 Antonis Liakos, *Hellenism and the Making of Modern Greece: Time, Language, Space*, во едичијата Katerina Zacharia, ed. *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2008), стр. 222 – 223

67 Alexander Mirkovic *Who Owns Athens? Urban Planning and the Struggle for Identity in Neo-Classical Athens (1832 – 1843)*, во научниот журнал *Cuadernos de Historia Contemporánea*, vol. 34, (Universidad Complutense de Madrid, Madrid, Spain, 2012), стр. 147

68 Yanna Delivoria, *The notion of nation: the emergence of a national ideal in the narratives of 'inside' and 'outside' Greeks in the nineteenth century*, во едичијата Roderick Beaton, David Ricks, ed. *The Making of Modern Greece: Nationalism, Romanticism, and the Uses of the Past (1797 – 1896)*, (Centre for Hellenic Studies King's College, University of London & Ashgate Publishing, Farnham, UK & Burlington, VT, USA, 2009), стр. 109 – 120, Antonis Liakos, *Hellenism and the Making of Modern Greece: Time, Language, Space*, во едичијата Katerina Zacharia, ed. *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2008), стр. 220 – 230

69 Alexander Mirkovic *Who Owns Athens? Urban Planning and the Struggle for Identity in Neo-Classical Athens (1832 – 1843)*, во научниот журнал *Cuadernos de Historia Contemporánea*, vol. 34, (Universidad Complutense de Madrid, Madrid, Spain, 2012), стр. 147, Yanna Delivoria, *The notion of nation: the emergence of a national ideal in the narratives of 'inside' and 'outside' Greeks in the nineteenth century*, во едичијата Roderick Beaton, David Ricks, ed. *The Making of Modern Greece: Nationalism, Romanticism, and the Uses of the Past (1797 – 1896)*, (Centre for Hellenic Studies King's College, University of London & Ashgate Publishing, Farnham, UK & Burlington, VT, USA, 2009), стр. 109 – 120

70 Alexander Mirkovic, *Who Owns Athens? Urban Planning and the Struggle for Identity in Neo-Classical Athens (1832 – 1843)*, во научниот журнал *Cuadernos de Historia Contemporánea*, vol. 34, (Universidad Complutense de Madrid, Madrid, Spain, 2012), стр. 156

Тие рано се спротивставиле на различните тенденции за централизација, а конфронтацијата со „европскиот хеленизам“⁷¹ се одвивала и по прашањето за промена на топонимите, кои заедно со религијата биле најзначајни аспекти на нивниот предмодерен идентитет. Дополнителен проблем за процесот на промена претставувало и демотското движење коешто повеќе од еден век давало отпор против измислениот „антички“ јазик „катеревуса“, кој бил неприменлив за современото.⁷² Дел од локалните елити и Грците во дијаспората упорно забележувале дека овој вештачки јазик е пречка во развојот на образованието и промовира неписменост на пошироката популација на кралството.

Но, конфронтацијата на западниот хеленизам, „инсталиран“⁷³ во новото кралство, и локалната култура на неговите поданици немала само локални и лични импликации. Напротив, „новото национално име, Хелени, исто така претставувало очигледен дисконтинуитет со минатото од 1.500 години (и сите традиции, култура и симболи поврзани со него) и создало огромна тензија меѓу хеленизмот и ромиосини (локалниот христијански идентитет), која ќе се покаже како тешка за надминување“.⁷⁴

Ромејскиот идентитет, доминантен во традицијата на локалните елити, во текот на деветнаесеттиот и почетокот на дваесеттиот век останал проминентна политичка алтернатива на интензивно промовираниот хеленски идентитет. Ваквиот локален концепт за идентитет, поврзуван со термините „Ромиосини“ (Romiosyni) или „Ромајои“ (Romaioi), „го одделува грчкиот идентитет од класичното минато (промовирано од странците), и прифаќа (и се залагал за) „пошироко (широко прифатено), популарно и блиско чувство за идентитет“ кај локалното население, поврзувајќи се на традициите на „самоименување на Грците (православните христијани) во текот на византиските и османлиските векови“.⁷⁵

Гордите и долго независни елити кои го понеле грчкиот бунт, рано ги нашле своите сојузници во константинополските и континенталните културни елити од ромејскиот културен контекст на Османлиската Империја. Овие елити коишто на грчкото кралство гледале како на едно жариште на ослободителното движење на христијаните во Османлиската Империја, тешко се откажувале и од своите визии за ромејско кралство и

71 Yannis Hamilakis, Double Colonization – The Story of the Excavations of the Athenian Agora (1924 – 1931), *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, Vol. 82, No. 1, Special Issue: Philhellenism, Philanthropy, or Political Convenience? (American School of Classical Studies at Athens, Greece, 2013), стр. 161

72 Antonis Liakos, *Hellenism and the Making of Modern Greece: Time, Language, Space*, во едичијата Katerina Zacharia, ed. *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2008), стр. 222 – 223

73 Tassos A. Kaplanis, *Antique Names and Self-Identification*, во едичијата Dimitris Tziouvas, ed. *Re-imagining the Past: Antiquity and Modern Greek Culture*, (Oxford University Press, New York, USA, 2014), стр. 97

74 Tassos A. Kaplanis, *Antique Names and Self-Identification*, во едичијата Dimitris Tziouvas, ed. *Re-imagining the Past: Antiquity and Modern Greek Culture*, (Oxford University Press, New York, USA, 2014), стр. 95

75 Antonis Liakos, *Hellenism and the Making of Modern Greece: Time, Language, Space*, во едичијата Katerina Zacharia, ed. *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2008), стр. 214

од идентитетот Ромеи. На почетоците на дваесеттиот век, во 1909 година, во Атина ќе излезе од печат првата интегрална „Историја на Ромиосините“, предизвикувајќи жива дебата во грчкото општество. Се разбира, главни опоненти на ваквиот историски и литературен поглед биле класичните археолози, кои до тој момент го доживеале врвот на својата организација и општествена видливост во Кралството Грција.⁷⁶

ГРЧКИТЕ ПОЛИТИЧКИ ЕЛИТИ И НЕОПРАВΟΣЛАВИЕТО

Значаен дел од локалните елити во грчкото кралство, од неговото формирање биле во постојана конфронтација и бунт против новите „западни“ владетели, и во оваа борба изградиле значајни аспекти на својот современ идентитет. Врзувајќи го својот идентитет со Константинопол и со Азија, тие ја произвеле рано и грчката „голема идеја“, која го поврзувала грчкиот „romeјски“ свет, на овој начин давајќи му карактер на автохтона култура на овој поширок културен простор. Во ваквата колективна визија, дел од локалните елити и политички лидери гледале можност овој најсиромашен⁷⁷ дел на „грчкиот свет“ да стане самоодржлив и да излезе од западната доминација.⁷⁸

Кон продлабочувањето на ваквата антизападна традиција, дополнително придонел развојот на левите идеи во светот, кој зел сериозен замав во Грција. Во таа смисла, напорите и идеите на многубројните грчки комунисти и анархисти од многу аспекти можат да се стават во поширокиот корпус на антиколонијалното движење во светот.⁷⁹ Во современото во Грција, сè повеќе, како и на Блискиот Исток, локалните културни и верски традиции ги ставаат под прашање идентитетот, симболите и културата наметнати од „западните колонијалисти“.⁸⁰

Сепак, специфичниот случај на Грција има значајни карактеристики коишто го прават ова прашање многу покомплексно за иднината на Европа и за пошироките текови во меѓународните односи. Имено, во другите ентитети на источниот и јужниот Медитеран коишто биле подложени на идентитетски промени, под влијание на европските „класични“ идеи, како Персија, Сирија, Феникија, Египет, Либија и слично, христијанските елити, како и во Грција, биле меѓу најдоминантните во прифаќањето на западната култура

⁷⁶ Daniel Paul Payne, *The Revival of Political Hesychasm in Greek Orthodox Thought: A Study of the Hesychasm Basis in the Thought of John S. Romanides and Christos Yannaras*, dissertation, Mentor Derek H. Davis (J. M. Dawson Institute of Church-State Studies, USA, 2006), стр. 417

⁷⁷ Richard Clogg, *A Concise History of Greece*, (Cambridge University Press, Cambridge, UK & New York, USA, 1997, first printed 1992), стр. 48

⁷⁸ Antonis Liakos, *Hellenism and the Making of Modern Greece: Time, Language, Space*, во едисијата Katerina Zacharia, ed. *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2008), стр.

⁷⁹ James Pettifer, *The Greek Crisis – A Pause*, *The Balkan Series*, (Defence Academy of the United Kingdom, UK, 2010), стр. 2 – 5

⁸⁰ Lynn Meskell, ed. *Archaeology Under Fire: Nationalism, politics and heritage in the Eastern Mediterranean and Middle East*, (Routledge, London, UK & New York, USA, 2002), стр. 143 – 167 Yannis Hamilakis, *Double Colonization – The Story of the Excavations of the Athenian Agora (1924 – 1931)*, *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, Vol. 82, No. 1, *Special Issue: Philhellenism, Philanthropy, or Political Convenience?* (American School of Classical Studies at Athens, Greece, 2013), стр. 161

и идентитет, со цел да се еманципираат од владеењето на муслиманските владетели.⁸¹

Како реакција на ваквото колонијално минато, во овие региони во последните декади гледаме враќања на предколонијалните идентитети, култура и дел од социјалните односи, а христијанските малцинства неретко се жртва на овој радикален нус-ефект на западната доминација.⁸² Во Грција, пак, на мала територија, со многу ограничени човечки и природни ресурси, христијанското население не се еманципирало од муслиманските владетели, како во другите пространи региони на „стариот свет.“ Муслиманите во овој регион биле елиминирани уште во периодот на „грчкиот бунт“. Конtradикцијата на овој развој е во тоа што новите западни елити, за разлика од другите региони, во Грција владееле не врз доминантно муслиманско или религиски мешано население, туку врз православни христијани, кои Западот долго и конзистентно ги нарекувал Грци. Затоа во Грција, не муслиманските, туку христијанските елити покажуваат долгорочен анимозитет кон Западот и општествено-културните појави поврзувани со неговото влијание.

Денес, ќе речат современите проучувачи, крајните десничари и крајните левичари во грчкото општество се обединети во своите антизападни идеи, а неретко и во директните проруски тенденции и политики. Основите на ваквиот развој се бележат во политичките манифестации во текот на целиот дваесетти век, како идејната изолираност од западните либерални текови, која ја носат диктаторските десничарски режими воспоставени во Грција, а подеднакво и длабоката недоверба и антизападните тенденции на левата опозиција. Дополнително, во периодот на Студената војна и потоа, видни грчки интелектуалци и професори, како Џон Романидес (John S. Romanides) и Христос Јанарас (Christos Yannaras), „го артикулираа неоправославието како алтернативен грчки православен идентитет vis-à-vis Западот“, како на религиозен, така и на идеен и политички план.⁸³

Со слабењето на влијанието на Западот во глобалните релации и новите предизвици во мултиполарниот свет, неоправославието зазема пошироки рамки и политички импликации, а во Грција тоа наоѓа погодна почва во преднационалните идентитети и во традиционалното антизападно расположение. Во ваков контекст, обединувањето на радикалната лева

⁸¹ Lynn Meskell, ed. *Archaeology Under Fire: Nationalism, politics and heritage in the Eastern Mediterranean and Middle East*, (Routledge, London, UK & New York, USA, 2002), стр. 146

⁸² Lynn Meskell, ed. *Archaeology Under Fire: Nationalism, politics and heritage in the Eastern Mediterranean and Middle East*, (Routledge, London, UK & New York, USA, 2002), стр. 165 – 167

⁸³ Daniel Paul Payne, *The Revival of Political Hesychasm in Greek Orthodox Thought: A Study of the Hesychasm Basis in the Thought of John S. Romanides and Christos Yannaras*, dissertation, Mentor Derek H. Davis (J. M. Dawson Institute of Church-State Studies, USA, 2006), стр. 442

опција СИРИЗА⁸⁴ и радикална десна партија „Независни Грци“ во владина „двојно-популистичка коалиција“, чија единствена заедничка платформа се „проруските тонови во Атина“, е значаен индикатор за дел од предизвиците и политичките дилеми исправени пред грчкото општество денес.⁸⁵

Подеднакво репрезентативен параметар за аспектите на светогледот на грчките политички елити се позициите на лидерите на особено влијателната Православна црква во Грција,⁸⁶ пренесени преку јавно искажаните и пропагирани ставови, како оној на атинскиот епископ Христулос. Тој во рамките на постколонијалниот синдром и во рамките на „источниот“ стереотип сугерира дека историјата и културата на Грција (со фокус на „хеленската“ Византија) не треба да бидат анализирани под влијание или во релации со современите западни и негрчки научници. Сепак, приватизирајќи го и национализирајќи го византиското културно наследство и сугерирајќи дека тоа не е дел од западниот свет, архиепископот контрадикторно на своите претходни ставови, тврди дека тоа е основа за создавањето на европскиот идентитет. За современите историчари, социолози и антрополози во Грција и во светот „овој став (и сличните ставови на лидерите на Грчката православна црква) можат да се споредат со модерните исламски гледишта за историјата“ и како такви претставуваат пример *par excellence* за постколонијалните аспекти на грчката култура и идентитет.⁸⁷

Проминентниот историчар од Атинскиот универзитет и претседавач со Бордот на Меѓународната комисија за историја и теорија на историографијата (International Commission for History and Theory of Historiography), професор Антонис Лиакос (Antonis Liakos), ваквите ставови на дел од грчките општествени и духовни лидери ги компарира со оние на ревизионистичките исламски елити, кои често нагласуваат дека „на исламската историја влијаело западното образование, кое е неспособно да го разбере исламот... Умот што ќе му суди на исламскиот живот мора да биде исламски во својата суштина“. На тој начин, според Лиакос, во овие постколонијални општества се забележува тренд „од потиснувањето (супресија) на цели периоди од (своето) минато, кои не се вклопувале во западниот културен канон, кон идеализација на овие исти периоди

⁸⁴ Наспроти очекувањата за драматична конфронтација на радикалната левица со конзервативната и влијателна Грчка црква, тенденциите се многу поумерени или спротивни на оние во некои други општества. Андреас Карицис, доктор по филозофија и член на централниот комитет на СИРИЗА, ја елаборира оваа идеолошки невообичаена симбиоза со зборовите: „Она што ги дели Црквата и Сириза е многу поневажно од она што ги обединува“, додавајќи дека „во ова време кога неолиберализмот ги напаѓа европските општества, овие две сили (СИРИЗА и Црквата) природно се наоѓаат на иста страна: онаа на отпорот и на човечките вредности“. <http://www.worldcrunch.com/world-affairs/why-syriza-leftists-play-nice-with-greek-orthodox-church>

⁸⁵ *Macro Update: Greek chaos, Italian success, Russian risk*, Berenberg Macro Flesh, (Joh. Berenberg, Gossler & Co., London, UK, 2015), стр.3

⁸⁶ James Pettifer, *The Greek Crisis – A Pause, The Balkan Series*, (Defence Academy of the United Kingdom, UK, 2010), стр. 3

⁸⁷ Antonis Liakos, *Hellenism and the Making of Modern Greece: Time, Language, Space*, во едисијата Katerina Zacharia, ed. *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2008), стр. 209

како специфични културни карактеристики (на овие општества) и (нивен) придонес кон универзалната цивилизација“.⁸⁸

| ГРЧКИТЕ ЕЛИТИ И КЛАСИЧНА ГРЦИЈА

Комплексните аспекти на современиот грчки национален и културен наратив, кои имплицираат наследен анимозитет кон дел од оние вредности, симболи и традиции, кои европскиот континент и неговите елити ги сметаат за основа на својот идентитет, се значаен, но не и единствен аспект од современиот идентитет на грчките елити и грчкото општество. Анализата на ваквите тенденции не треба да го преценува нивното вкупно влијание, а нивните драстични појавни форми во современата грчка политика и општество треба да се анализираат и од аспект на пошироката криза на општествените вредности и идентитети во Европа. Во самата Грција, овие аспекти на антиколонијалното, антизападното и антиевропското расположение се само еден дел на идентитетот, од кој денес не помалку значајно место заземаат и вредностите и симболите што западните елити ги донеле и ги наметнале во последните два века.

Во тој контекст, секоја анализа на современото грчко општество треба да ги земе предвид и резултатите од интензивниот процес на акултурација „во текот на деветнаесеттиот и дваесеттиот век, (кога) модерна Грција беше хеленизирана и хеленизмот доби нова модерна грчка верзија“.⁸⁹ Во тој контекст, „замислената Хелада“ на западните идеалистички интелектуалци од осумнаесеттиот и деветнаесеттиот век во современието е трансформирана и монополизирана од реална држава, која ги става на значајно место идентитетите и симболите на „хеленизмот“ увезени од Западот.

Уште повеќе, дел од современите научници сметаат дека од денешна перспектива, „разбирањето за минатото (коешто) било внесено во Грција од западна Европа“ и „стравопочитта, која Западниот свет ја имал кон класичните традиции, (веќе одамна) го обликувала и преобликувала (успеала да го трансформира) грчкото разбирање за сопственото минато“.⁹⁰

Затоа, и покрај констатациите на современите проучувачи дека создавањето на современиот грчки идентитет „не било поврзано (како во некои други случаи во деветнаесеттиот век) со процесот на „измислување на заедница“

88 Antonis Liakos, *Hellenism and the Making of Modern Greece: Time, Language, Space*, во едицијата Katerina Zacharia, ed. *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2008), стр. 209 . Dimitris Damaskos, *Archaeology, National Identity and the Greek Museum*, (Ann Arbor, Kelsey Museum of Archaeology, USA, 2010)

89 Antonis Liakos, *Hellenism and the Making of Modern Greece: Time, Language, Space*, во едицијата Katerina Zacharia, ed. *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2008), стр. 229

90 Професор Андромахе Гази на оваа тема цитира повеќе европски автори. Andromache Gazi, PhD thesis, *Archaeological Museums in Greece (1829 – 1909). The Display of Archaeology, Volume One*, (Department of Museum Studies, University of Leicester, 1993), стр.37

или „измислување на традиции“ од страна на (локалните елити) Грците“, туку со „Германците кои ја измислувале Грција, или поточно, со Германците кои (во Грција) ја измислувале Германија“, понатамошниот развој и трансформациите ќе покажат и одредени автохтони тенденции.⁹¹ Раниот процес на присвојување на западниот идентитет, симболи и митологизација на хеленизмот, е поврзан со „грчката дијаспора“, која бегачки од негативните перцепции на Западот за назадните православни верници, нарекувани Грци, ќе ја прифати идиличната мистификација на своето „хеленско“ потекло.⁹² Но, подоцна, националистичката историографија, пишувана под германски и западни импресии, но со грчки потписи, значајно ќе повлијае на обединувањето на новата нација.⁹³ Во овој контекст е и констатацијата на професор Капланис од Солунскиот универзитет дека: „Единствениот начин да си објасниме зошто генерации интелектуалци во деветнаесеттиот и во дваесеттиот век се обидувале да создадат идеја за континуитет на Хелените, врз основа на 0,3 проценти од (историските) извори (докази), притоа истовремено толку тврдоглаво игнорирајќи ги другите 96,5 проценти (коишто Капланис докажува дека посочуваат на вековен континуитет на идентитетот Ромајои), е признанието за моќта што националниот наратив ја практикувал врз своите поданици“.⁹⁴

Најпосле, во дваесеттиот век, не само елитите, туку и пошироки структури на локалната популација ќе имаат можност да го зацврнат своето национално чувство, како преку образованието, високата култура и државните симболи, така и преку конфронтацијата со другите идентитети и национални проекти во регионот. Во текот на дваесеттиот век, инспирирани од фабули на класичната историја, „варварите“ кои биле хеленизирани под западноевропска управа, ќе се трансформираат во фанатизирани протагонисти на „асимилациската политика преку хеленизација“ на христијанското население на север од Олимп и во Мала Азија.⁹⁵

Како резултат на овој комплексен процес, денес современиот грчки национален и државен идентитет, кој обединува значаен дел од грчките граѓани, како и различни групи во дијаспората, недвојбено почива врз наративот и симболите на класична Грција. Хеленскиот јазик, кој наспроти современиот ромејски, до деветнаесеттиот век се сметал за јазик на

91 Alexander Mirkovic, *Who Owns Athens? Urban Planning and the Struggle for Identity in Neo-Classical Athens (1832 – 1843)*, во научниот журнал *Cuadernos de Historia Contemporánea*, vol. 34, (Universidad Complutense de Madrid, Madrid, Spain, 2012), стр. 157

92 Dimitris Plantzos, A voice less material: classical antiquities and their uses at the time of the Greek crisis, paper delivered at the colloquium *Greece / Precarious / Europe*, (London, Hellenic Centre, 16 February 2013), стр. 2

93 Ioannis Koubourlis *European historiographical influences upon the young Konstantinos Paparrigopoulos*, во едисијата Roderick Beaton, David Ricks, ed. *The Making of Modern Greece: Nationalism, Romanticism, and the Uses of the Past (1797 – 1896)*, (Centre for Hellenic Studies King's College, University of London & Ashgate Publishing, Farnham, UK & Burlington, VT, USA, 2009), стр. 53 -64

94 Tassos A. Kaplanis, *Antique Names and Self-Identification*, во едисијата Dimitris Tziouvas, ed. *Re-imagining the Past: Antiquity and Modern Greek Culture*, (Oxford University Press, New York, USA, 2014), стр. 95

95 Lynn Meskell, ed. *Archaeology Under Fire: Nationalism, politics and heritage in the Eastern Mediterranean and Middle East*, (Routledge, London, UK & New York, USA, 2002), стр. 49

антиката, денес е термин што се ползува за јазикот на современите Грци,⁹⁶ а либерализираната употреба на демократиот јазик во Грција од 1980 година, од страна на лево ориентираните реформатори на тоталитарното општество на грчката воена хунта, не е враќање на јазикот на лидерите на „грчкиот бунт“, туку прифаќање на ромејскиот јазик кој два века беше прочистуван под класични импресии.⁹⁷ Наспроти преднационалната култура, религијата и реакциите од западната доминација, денес во Грција стојат Атина, Акропол, произведената „класична“ туристичка топонимија и бројните археолошки локалитети, кои говорат дека Хелада не е само романтична илузија на странските елити, туку современа нација, горда на сопствената историја и култура.

Во зацврстувањето на својот државен и национален субјективитет, особено во текот на дваесеттиот век, грчката држава инсталираниот странски „класичен мит“, со голема фанатичност ќе го употребува во односите со соседите, но уште повеќе во политиките на интеграција и акултурација, применувани кон своите граѓани.⁹⁸ Во обидите да се создаде интегрирана и одржлива нација, особено на териториите на кои постоела културна разноличност и аспирации на жителите кон други национални и државни проекти, националниот идентитет конзервиран од пуританските норми на класичарите ќе се трансформира во симбол за репресија и тоталитарни тенденции во грчкото општество.⁹⁹ Во дваесеттиот век, традиционалната нестабилност во Грција ќе биде комплементирана со периоди на радикални диктаторски режими, чии идеологии ќе интегрираат дел од најрадикалните форми на идеологиите на национализмот, ксенофобијата и расизмот.¹⁰⁰ Идеалот за „класична Грција“, кој на крајот на осумнаесеттиот и почетокот на деветнаесеттиот век бил осмислен како радикално либерално движење во западна Европа,¹⁰¹ бил трансформиран во „национален“ идентитет со расистички конотации од страна на европските конзервативни влади и

96 Antonis Liakos, *Hellenism and the Making of Modern Greece: Time, Language, Space*, во едичијата Katerina Zacharia, ed. *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2008), стр. 208 – 210

97 John Hutchinson, *Nations as Zones of Conflict*, (SAGE Publications, London, UK & Thousand Oaks, California, USA & New Delhi, India, 2005), стр. 81

98 Pavlos Hatzopoulos, *The Balkans beyond Nationalism and Identity: International Relations and Ideology*, (I.B.Tauris & Co, London, UK & New York, USA, 2008), стр. 59, 77

99 Dimitra Kokkinidou and Marianna Nikolai, *On the Stage and Behind the Scenes: Greek Archaeology in Times of Dictatorship*, во едичијата Michael L. Galaty Charles Watkinson, *Archaeology under dictatorship*, (Springer Science+Business Media, New York, USA, 2004), стр. 157 -158 Erik Sjöberg, PhD thesis, *Battlefields of Memory: The Macedonian Conflict and Greek Historical Culture*, (Department of Historical, Philosophical and Religious Studies Umeå University, Umeå, Sweden, 2011), стр. 90 – 97

100 Dimitra Kokkinidou and Marianna Nikolai, *On the Stage and Behind the Scenes: Greek Archaeology in Times of Dictatorship*, во едичијата Michael L. Galaty Charles Watkinson, *Archaeology under dictatorship*, (Springer Science+Business Media, New York, USA, 2004), стр. 163

101 Современите проучувачи, како Олга Аугустос, опсежно елаборираат за целите и идеите на раниот западноевропски хеленизам, кој немал национални или географски аспирации и не заговарал „создавање на независна Грција, туку победата на разумот и човековите права“ над апсолутизмот на империите и монархиите во Европа и во светот. David Roessel, *In Byron's Shadow: Modern Greece in the English & American Imagination*, (Oxford University Press, New York, USA, 2002), стр. 15, 29. Effie F. Athanassopoulou, *An "Ancient" Landscape: European Ideals, Archaeology, and Nation Building in Early Modern Greece*, во научниот журнал *Journal of Modern Greek Studies, Volume 20*, (Johns Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, USA, 2002), стр. 279 – 280

нивниот колонијален менталитет во деветнаесеттиот век,¹⁰² а во дваесеттиот век ќе се трансформира во радикална доктрина, којашто ќе го „штити“ идентитетот на нестабилната грчка држава пред новите бранови на глобалните либерални и револуционерни идеи. На крајот на шеесеттите и во раните седумдесетти години на дваесеттиот век, кога либералните идеи, пацифизмот и човековите права се ширеле од Вудсток до Прага, и пошироко, надминувајќи ги националните, идеолошки, културни и други бариери, Грција ќе остане изолирана под крајно репресивната воена диктатура. „Вредносниот систем на (грчката) хунта (од седумдесеттите години) е кристализиран во фразата, „Тортурата е нужна за заштита на нашата цивилизација“, со која еден од диктаторите одговорил на обвинувањата на Амнести Интернешанал (Amnesty International) во однос на прекршувањата на човековите права во Грција“.¹⁰³

Сепак, денес, за современите грчки политички елити, класичната археологија и со неа поврзаните локалитети и артефакти претставуваат вистинска идентитетска алтернатива на православието и општествено влијателната црква, со сеприсутните религиозни објекти, обреди и манифестации. Класичната историска фабула се јавува како „нова религија“¹⁰⁴ од самите почетоци на формирањето на Кралството Грција, а „класичната археологија“ претставувала и претставува мост на грчките политички и интелектуални елити кон западниот свет, општество и вредности. И додека современите текови во археологијата и општествените науки, воопшто, континуирано ги коригираат анализите, поставувајќи ги под прашање дел од основните постулати на класичната археологија, инфраструктурата од странски археолошки центри и тимови, иницирана од класичниот фокус, и денес е значајна авенија на интелектуален дијалог на грчките елити со светот. Најпосле, „секуларната религија на хеленизмот“, изградена на наративите на класичната лингвистика и материјализирана во наодите и интерпретациите на класичната археологија, и денес претставува значаен аспект на себепоимањето на грчките елити, и како таква се испреплетува, ги надополнува и ги демократизира растечките неоправославни тенденции во грчкото општество.¹⁰⁵

¹⁰² Margarita Miliori, *Europe, the classical polis, and the Greek nation: Philhellenism and Hellenism in nineteenth-century Britain*, во едисијата Roderick Beaton, David Ricks, ed. *The Making of Modern Greece: Nationalism, Romanticism, and the Uses of the Past (1797 – 1896)*, (Centre for Hellenic Studies King's College, University of London & Ashgate Publishing, Farnham, UK & Burlington, VT, USA, 2009), стр. 68

¹⁰³ Dimitra Kokkinidou and Marianna Nikolai, *On the Stage and Behind the Scenes: Greek Archaeology in Times of Dictatorship*, во едисијата Michael L. Galaty Charles Watkinson, *Archaeology under dictatorship*, (Springer Science+Business Media, New York, USA, 2004), стр. 173

¹⁰⁴ Yannis Hamilakis, Eleana Yalouri, *Sacralising the Past – Cults of Archaeology in Modern Greece*, *Archaeological Dialogues – Volume 6*, Issue 02, (1999, (Cambridge University Press, UK), стр.127 – 130

¹⁰⁵ Ibid.

ЗАКЛУЧОК

Комплексниот развој на општеството и идентитетот во современа Грција, според меѓународно истакнатиот американски историчар, професор Сузан Маршанд (Suzanne Marchand), е резултат на вештачкото наметнување на европските вредности и идентитети врз грчките елити од деветнаесеттиот век, кое предизвикало долгорочни „недоразбирања“ за вредностите, стандардите и општествените односи меѓу Грција и западниот свет, кои „денес веќе имаат пуштено длабоки корени“.¹⁰⁶ На оваа линија е и грчкиот класичен археолог од Универзитетот во Јанина, професор Димитрис Дамаскос, кој ги објаснува злоупотребите на историските симболи и наративи од страна на современите грчки политички лидери и во дваесет и првиот век, констатирајќи дека вакви тенденции „се добро познати во случаите на држави што добиле независност по постоењето како сателит на некоја поголема сила или коишто поминуваат низ процес на деколонизација.“¹⁰⁷ На овој начин, Дамаскос ќе ја долови комплексната слика за Грција, каде што и во дваесет и првиот век, повеќе од сто и осумдесет години од прогласувањето на грчкото кралство на Ото, локалните и „инсталираните“¹⁰⁸ странски идентитети и култури создаваат тензии, нестабилност, поделби меѓу политичките елити и радикални општествени движења, кои уште долго ќе го трансформираат ова општество, а со него и поширокиот регион лоциран помеѓу Европа и Азија.

Во оваа смисла, идентитетот закопан во застарените премиси на класичната археологија, како и неоправославните тенденции во општеството, кои честопати се претставувани како дијаметрално спротивни тенденции на грчкото општество, претставуваат единство, погледнати од аспект на реакциите на локалните елити пред големите бранови на културни, економски, демографски и безбедносни трансформации и предизвици на глобализирачкиот свет.

Еден од светски проминентните грчки археолози, професор Хамилакис, потсетува дека „интеграцијата во Европската Унија, зголемениот број на имигранти од балканските земји, од Азија и од Африка, може да создадат општество (во Грција) коешто ќе е повторно мултикултурно, како што било пред деветнаесеттиот век“,¹⁰⁹ а рапидните глобални промени интензивно ги менуваат и основните економски, политички и идејни парадигми на

¹⁰⁶ Suzanne Marchand, *What the Greek model can, and cannot, do for the modern state: the German perspective*, во едисијата Roderick Beaton, David Ricks, ed. *The Making of Modern Greece Nationalism, Romanticism, and the Uses of the Past (1797 – 1896)*, (Ashgate Publishing, Aldershot, UK & Burlington, USA, 2009), стр. 41

¹⁰⁷ Dimitris Damaskos, *Archaeology, National Identity and the Greek Museum*, (lecture) (Kelsey Museum of Archaeology, Ann Arbor, MI, USA, 2010), стр.19

¹⁰⁸ Tassos A. Kaplanis, *Antique Names and Self-Identification*, во едисијата Dimitris Tziouvas, ed. *Re-imagining the Past: Antiquity and Modern Greek Culture*, (Oxford University Press, New York, USA, 2014), стр. 97

¹⁰⁹ Yannis Hamilakis, *The Nation and its Ruins: Antiquity, Archaeology, and National Imagination in Greece*, (Oxford University Press, New York, USA, 2007), стр. 300

европските општества. Во ваквата нова реалност, пред грчките политички елити стојат отворени опциите: или преку своите конзервирани идејни и општествени позиции да „и наштетат на ефективностa на институционалните промени“¹¹⁰, или, пак, ефективно „да повлијаат на политичките решенија“¹¹¹ во кои ќе дадат одговори за предизвиците на општеството и граѓаните на „Грција, која, се разбира, константно се менува“.¹¹²

Пред европските и западните елити, воопшто, заинтересирани за состојбите во Грција и повеќе европски региони соочени со предизвици, историското искуство ги поставува прашањата дали „мултикултурните идеологии, (само) критиката на евроцентризмот и културните и демографските промени во западните општества“ ќе придонесат кон создавање на отворени, модерни, демократски и развиени општества или само дополнително ќе ги зголемат разликите, тензиите и предрасудите. Уште повеќе, дали инсистирањето да се наметнат идеи, вредности и фабули однадвор, колку и да е тоа добронамерно, не е повторување на грешките од деветнаесеттиот век и игнорирање на визиите и аспирациите на локалните елити.

Најпосле, за научната јавност, примерот на современото грчко општество уште еднаш силно ги потврдува и ги актуелизира основните аспекти на „односот на политичките елити и претставувањето“: прво, дека „политичките елити имаат потреба да манипулираат со културните идентитети“; второ, дека „одредени културни идентитети се податни кандидати за манипулација, а на други воопшто не им е дадена шанса“; и трето и особено важно во современата динамична глобална реалност дека „одредени аспекти на идентитетот стануваат особено значајни во одредени периоди и политички ирелевантни во други“.¹¹³

110 Luis Garrido Vergara, *Elites, political elites and social change in modern societies*, Revista de Sociología No. 28, (Facultad de Ciencias Sociales, Universidad de Chile, 2003), стр. 32

111 Luis Garrido Vergara, *Elites, political elites and social change in modern societies*, Revista de Sociología No. 28, (Facultad de Ciencias Sociales, Universidad de Chile, 2003), стр. 33

112 Yannis Hamilakis, *The Nation and its Ruins: Antiquity, Archaeology, and National Imagination in Greece*, (Oxford University Press, New York, USA, 2007), стр. 300

113 Gregg Bucken-Knapp, *Elites, language, and the politics of identity: the Norwegian case in comparative perspective*, (State University of New York Press, Albany, USA, 2003), стр.146

Кратка биографија

Проф. д-р **Ветон Љатифи** е редовен професор по политички науки и меѓународни односи при Универзитетот на Југоисточна Европа (УЈИЕ) во Република Македонија. Тој е потпретседател на Управниот одбор на Универзитетот на Југоисточна Европа. Истовремено, проф. д-р Ветон Љатифи раководи со истражувачкиот институт „Макс ван дер Штул“ на УЈИЕ. Професорот Љатифи е автор на повеќе книги од областа на политичките науки и меѓународните односи: „Новиот век на албанската политика“ (2014), „НАТО и ЕУ: нови односи во управувањето со кризи“ (2012), „Концепти на демократијата“ (2009), „Политичко водство“ (2009), „Политикологија“ (2008), „Преговорите за потпишување на Охридскиот рамковен договор“ (2008), „Преговорите како основна техника при решавањето конфликти“ (2007), „Теории на политичките науки“ (2007), „Политички институции“ (2007), и др.

Е-маил: v.latifi@seeu.edu.mk

Прегледна научна статија
УДК:329.15:321.7(4)

Ветон Љатифи

ПЛУРАЛИЗМОТ ВО ПОЛИТИЧКИТЕ ПРОЦЕСИ НА ДРЖАВИТЕ И НА ЗАЕДНИЦИТЕ СО СПОДЕЛЕНИ ВРЕДНОСТИ

ВОВЕД

Во политичката теорија, нашироко е признаено дека политичкиот либерализам е практика во којашто се препорачуваат принципите на политичкиот плурализам како начин на разрешување на споровите и одење по патот кон плуралистичко општество. Идеите на политичкиот либерализам се нашироко присутни во политичките и во економските системи на повеќето земји-членки на Европската Унија. Всушност, споделената заедница во Европската Унија функционира врз основа на идеалите и премисите на политичкиот либерализам. Меѓутоа, политичкиот плурализам во рамките на земјите-членки и сложената наднационална мрежа на институции и процеси за донесување одлуки во заедниците со споделени вредности, нужно не ги споделуваат истите карактеристики. Според принципите на политичкиот либерализам, вистинските плурални општества не очекуваат слободните и рамноправни граѓани да се согласат за општ и сеопфатен концепт, туку дека тие треба меѓусебе да постигнат консенсус за да служат како модел на функционални плурални општества во кои плурализмот и рационалните пристапи се меѓусебно поврзани на еден консензуален начин. (Љатифи, 2008: 113).

Една од примарните цели на либералните општества, како во случајот на заедниците со споделени вредности, е да се идентификуваат и да се постават реални елементи на соработка меѓу слободни и рамноправни граѓани во рамките на едно демократско општество. Само демократски општества со добро воспоставен политички плурализам и еднакво слободни граѓани можат да бидат дел од заедници со споделени вредности, затоа што тие всушност се модели на напредни плурални општества засновани врз признаени и функционални разновидности.

ШТО ПОДРАЗБИРАМЕ ПОД ПОЛИТИЧКИ ПЛУРАЛИЗАМ?

Во современите општества, уставните демократии можат да функционираат во низа форми, во зависност од низа фактори, вклучително и од тоа како владите ја користат моќта што им е дадена согласно нивните устави. Повеќето демократски системи функционираат според премисата на парламентарен систем што дејствува според мнозински гласови на изборното тело и слушање на повратните информации на граѓаните во врска со дејствијата на Владата. Оваа практика може да има низа степени.

Плурализмот е еден таков начин под кој може да функционира демократскиот систем. Во плуралистичките политички системи прво се препознава легитимноста на разновидност кај различни социјални и политички групи. Во овие системи, секој граѓанин и секоја група ги ужива сите права на вклученост во отворените политички процеси и процеси на донесување одлуки во општеството преку дискусии и преговори, особено меѓу поранливите групи, а во врска со одлуки коишто имаат потенцијал директно да влијаат врз нив.

Споредено со моделите на „монизам“ кој им се припишува на комунистичките режими, политичкиот плурализам препознава повеќе крајни принципи. На ист начин, политичкиот плурализам се разликува од монизмот по тоа што вклучува систем на политички идеи и мисли што признаваат повеќе од една партија во рамките на партискиот систем. Харолд Ласки го вовел терминот плурализам во политичките науки, во рамките на есеите објавени во периодот од 1916 до 1920 година, кога предавал на Универзитетот „Харвард“. За својот концепт на плурализам, Ласки се повикува на прагматичната филозофија на Вилијам Џејмс, во неговата книга Плуралистички универзум (1909), за која Ласки тврди дека е од „витално значење за политичката теорија“ (Хирст, 1989).

Идеите што Ласки ги истакнал во рамките на плурализмот, во голема мера се земени од една хетерогена група на правни историчари и политички теоретичари. Меѓу најистакнатите се германскиот експерт за средниот век,

Ото фон Гирке, англискиот бележит правен историчар Фредерик Меитланд, Ј. Невил Фигис и тунорот на Ласки на Оксфорд, Ернест Баркер. Во 1914 година, Баркер ги исковал термините „полиаркизам“ и „нов федерализам“ за да ги опише овие нови концепти.

Во теоретските дебати на полето на политичките науки често доаѓа до забуна во однос на политичкиот плурализам, како резултат на конфузијата поврзана со плурализмот во филозофските дебати. Терминот „плуралист“ често доведува до заблуда, затоа што се применува за оние што заклучуваат дека моќта во одредена област е дисперзирана, а не концентрирана. Плурализмот може да се користи и за опишување емпириска реалност во којашто има широко распоредена моќ и преговори наместо класифицирано донесување на одлуки или нормативен модел на така распространетата моќ. Меѓутоа, не помага да се нарекуваат „плуралисти“ научниците кои зборуваат за распространетата моќ. Основната дилема на плуралистичката демократија, според Дал, е во тоа што независните здуженија, групи и организации се многу пожелни, но сепак, тие се исто така и способни да направат голема штета доколку не се контролирани од централната власт. (Дал, 1961 и Дал, 1982)

ФУНКЦИИ НА ПЛУРАЛИЗМОТ ВО ПОЛИТИЧКИОТ ПРОЦЕС И СЦЕНА

Уставните демократски модели на политички системи можат да функционираат на различни начини, во зависност од тоа како владите ја користат својата моќ. Во повеќето демократски системи, владите имаат разни можности да се советуваат и да дискутираат со различни групи од електоратот за некои помали или поголеми потенцијални промени во природата на системот или на процесот за донесување одлуки. Трите алтернативни начини на функционирање на системот во рамките на политичките процеси или на политичката сцена вклучуваат: плурализам, корпоративизам и централизам (Љатифи, 2008: 23). Ова се трите пристапи што се користат за дефинирање на политиката во рамките на демократските системи.

Во плуралистичките политички системи, прво се препознава легитимноста на разновидноста кај различните социјални и политички групи. Секој има еднакво право на вклученост во отворените политички процеси во рамките на формалната или неформалната политичка сцена за донесување одлуки во општеството. Ова вклучува и различни начини на отворени дискусии и преговори што се користат за постигнување компромиси со групите врз кои таквите одлуки имаат влијание.

Во процесите и сцените каде што постојат низа нивоа на моќ, политичкиот плурализам го следи принципот на супсидијарност. Овие процеси се типични во заедниците со споделени вредности, како Европската Унија, која има сложен систем на нивоа на моќ што ги вклучуваат локалните, националните, регионалните и наднационалните нивоа. На пример, во рамките на политичките процеси и институции на Холандија, таквите принципи на супсидијарност станале силно вткаени во современите централни влади, додека коалициските влади во голема мера се сведени на поставување процедурални правила на локалните заедници за креирање политики (Фрисен во Тенси, 2002: 185). Всушност, овој пример во голема мера наликува на плурализмот како политички идеал промовиран од страна на група автори околу сер Ернест Беркер, во раните шеесетти години на минатиот век. Во рамките на еден политички процес може да се најдат бројни параметри што го опишуваат политичкиот плурализам како премногу оптимистички аранжман за пристап на политичката сцена во многу либерални демократии. Меѓутоа, може да се воспостави рамка на параметри за споредба на плурализмот со другите два модела на корпоративизам и централизам; очигледно е дека политичкиот плурализам не е премногу оптимистички аранжман за типичните европски демократии, особено оние што требало да ги реформираат и да ги синхронизираат своите законодавства за членство во ЕУ. Имено, политичкиот плурализам како концепт и како практика е многу поблизок до функционалната демократија. Нормалните политички процеси и сцени на демократиите не можат да се спроведат врз основа на демократски вредности и принципи без функциите на политичкиот плурализам или во демократските држави или во функционалните заедници со споделени вредности.

Некои фази на политичките процеси во либералните демократии отпрвин се чинат како да не се поврзани со плурализам, особено во оние ситуации во кои одлуките се донесени зад затворени врати, како на пример политиките на Вајт Хол и Вестминстер во Велика Британија. Меѓутоа, дури и во такви случаи, се работи за начинот на кој политичкиот плурализам ги нашол своите функции во политичкиот процес, пред процесот на донесување одлуки. Сè додека постојат консултации, одредени мрежи на официјални совети и неофицијални договори со претставници на професионални тела, научниот свет и синдикатите, плурализмот е најреалистичниот избор, споредено со другите алтернативи во демократијата.

Слично на тоа, дури и во рамките на институциите на Европската Унија во Брисел, политичките процеси често се спроведувани зад затворени врати, особено во фазата на донесување одлука. Дури и договорите меѓу делегациите на националните влади на земјите-членки, наднационалните претставници во Европската комисија и претставниците на организираниите

европски групи на интерес се случуваат далеку од околото на јавноста. Меѓутоа, функционалниот политички плурализам уште постои заедно со принципите на заедници со споделени вредности, и тоа без оглед на нивото на отвореност со која се донесуваат одлуките или се спроведуваат преговорите. Овој процес може да се разликува во динамиката или транспарентноста, споредено со стандардните функции на политичките процеси во одредени демократии, делумно како резултат на стратешките мотиви или напори за обезбедување рамнотежа со другите алтернативи на плурализмот, во смисла на идеолошка определба на одредени политички актери или од прагматични причини. Меѓутоа, во рамките на нивоата на политичките процеси и процесите на донесување одлуки во Европската Унија, нема никаков судир или контрадикција на пристапот на плуралистички корпоративизам и концептот што вклучува наднационализам како специфично ниво на овие видови заедници со споделени вредности, како што е случајот на Европската Унија.

Разликата меѓу плурализмот во политичките процеси на една држава и на оние во споделуваните заедници како што е ЕУ, е во земањето предвид на маркерите на политичкиот плурализам.

Политичкиот плурализам, во принцип, се идентификува преку два главни маркера: политична разновидност и политичка слобода. Ова го сугерира политичката теорија што го разгледува политичкиот плурализам во смисла на политички процеси во државите. Овие маркери им се припишуваат и на политичките процеси во заедниците со споделени вредности, но не се доволни за да опишат поголем и посложен опсег на процеси. Покрај тоа, се чини дека има компонента што го одбележува политичкиот плурализам во заедниците со споделени вредности: природата на процесот на донесување одлуки. Тоа е е видливиот маркер на политичкиот плурализам во заедниците со споделени вредности, особено во смисла на начинот на којшто се формираат заедниците со споделени вредности. На пример, во случајот на ЕУ, земји што претходно беа непријатели во Втората светска војна ги здружија силите за да се помират и да го возобноват мирот во повоена Европа. Како резултат на различните нивоа на процесот на донесување одлуки, имајќи ја предвид сложеноста на овие нивоа, процесот вклучува локални, регионални, национални и наднационални нивоа на донесување одлуки.

Природата на процесот на донесување одлуки како трета компонента на политичките процеси во заедниците со споделени вредности не е индикатор само на компромиси. Тоа е всушност израз и на други маркери и ситуации, како што е земањето предвид на повратните информации и отпорот на групи за притисок или земји-членки по предлози за политички

одлуки или за одредени закони кои чекаат конечно одобрување; нивото на слобода на луѓето, политичарите и владите на земјите-членки под кои се спроведуваат одлуките; дијалогот меѓу спротивставените групи за да се постигне компромис за одредени одлуки во наднационален контекст; итн. Кога одредени закони или одлуки се разгледуваат во европските институции, често може да се види дека граѓаните го користат своето право да го искажат своето мислење и да учествуваат во процесот на донесување одлуки преку протести, блокади и други форми на демонстрации. Важно е донесувачите на одлуки да ги имаат предвид принципите на плурализмот, кои се клучни за функционирањето на Европската Унија, во смисла на политичка слобода и консенсус за принципите на донесување одлуки.

Иако останува непознато нивото до кое европските донесувачи на одлуки ги земаат предвид таквите гласови, отпори и други демонстрации на политичка слобода од страна на граѓаните, продолжувањето на таквите дејствија укажува на тоа дека тие всушност и даваат одредени резултати. Слободата и природата на процесот на донесување одлуки може да се смета за контроверзно прашање во рамките на двата маркера на политичкиот плурализам кога се зема предвид дека продолжувањето на овој вид протести истакнува до кое ниво функционира маркерот на слобода на политички плурализам којшто им овозможува на групите под притисок да бидат еднакво слободни во изразувањето на своите гледишта. Меѓутоа, може да истакне и фактот дека процесот за донесување одлуки на крајот ги игнорира спротивните гледишта, а тоа би значело дека нема синхронизација меѓу слободата и донесувањето одлуки, како два маркера на плурализмот. Може да открие и дека процесот на донесување одлуки, во принцип, не е против работа во атмосфера на разновидност и одлучување во прагматични идеали, а тоа значи формално зачувување на третиот маркер на плурализмот.

Исто така, разликата меѓу политичкиот плурализам на државните и на заедниците со споделени вредности може да се забележи на линија на политичките вредности коишто се чинат различни кај државите и кај заедниците со споделени вредности, кои се поконкретни, сложени и единствени. Кај државите, политичкиот плурализам може да ја земе формата на осмислена и развиена вредност, додека во заедниците со споделени вредности, како Европската Унија, типично и логично е политичкиот плурализам да ја добие димензијата на споделена вредност. Всушност, споделениот начин на функционирање на наднационалните организации каква што е ЕУ, заснован е врз правилата на споделената заедница, а плурализмот е манифестирана разновидност којашто потоа е цврсто воспоставена како вредност. Според тоа, во случајот на ЕУ, споделениот плурализам е споделена вредност.

Споредено со плурализмот на политичките процеси на земјите што не се членки на меѓународни организации во кои постои двосмисленост кај врските на плурализмот и демократијата, кај политичките процеси во заедниците со споделени вредности како Европската Унија, постојат силно испреплетени врски меѓу плурализмот и демократијата. Во рамките на Европската Унија, овие врски станаа силни по реформите согласно Лисабонскиот договор од 2007 година.

Единствениот концепт на наднационален политички плурализам во Европската Унија како споделена заедница

Политичкиот плурализам на Европската Унија е единствен по својата природа. Уште од самиот почеток, Европската Унија е обележана со повеќеслоен начин на функционирање каков што нема во ни една друга држава или меѓународна организација. Секоја земја-членка е посветена на споделената заедница и едновременно споделената заедница се смета и за заедница којашто е еден од столбовите на наднационалните институции, без оглед на тоа што се чини дека едновременото одржување на рамнотежата е мошне сложено прашање.

Проширениот текст на Договорот на Европската Унија (првично потпишан во Мастрихт) ја истакнува важноста на главните маркери на политичкиот плурализам во политичките процеси кон коишто е посветена секоја земја-членка на ЕУ и, во исто време, ја истакнува природата на единствениот концепт на испреплетени врски меѓу маркерите во рамките на споделената заедница. На пример, во член 2 од Консолидираната верзија на Договорот за Европската Унија, се наведува дека ЕУ е „основана врз вредностите на почитување на човековото достоинство, слобода, демократија, еднаквост, владеење на првото и почитување на човековите права, вклучително и правата на лицата кои припаѓаат на малцинствата (Службен весник на Европската Унија Ц326/17, 2012: 5)“. Иако пред тоа, член 1, како општ вовед, ја воспоставува Европската Унија „врз основа на Европската заедница и ги поставува правните вредности на договорите“, во остатокот од текстот, принципите на функционирањето на Европската Унија како споделена заедница и плурализмот се регулирани како централни принципи на Договорот. Всушност, се истакнува и дека плурализмот ја презема водечката улога во функционирањето на споделената заедница. Се наведува дека земјите-членки се посветени на тоа да споделуваат „општество во кое преовладуваат плурализмот, недискриминацијата, толеранцијата, правата, солидарноста и еднаквоста меѓу жените и мажите (Ibid., 4)“.

Корените на оваа силна посветеност на ЕУ кон политичкиот плурализам не треба да се идентификуваат само како враќање кон првичниот европски проект по Втората светска војна, туку тие треба да се бараат

уште во нето-функционалистичките тврдења како теорија за регионална интеграција во 70-тите години на дваесеттиот век, надградени врз работата на американскиот политиколог од германско потекло Ернст. Б. Хас. Неговиот технократски модел на автоматизам го опиша начинот на кој наднационалните институции, воспоставени за да го надгледуваат процесот на интеграција, го преземаат водството во спонзорирањето на натамошната интеграција затоа што со одвивањето на интеграцијата стануваат помоќни и поавтономни од земјите-членки. Во неговиот модел, тој особено го истакнува плурализмот како еден од четирите главни елементи што влијаат на процесот на интеграција. Според моделот што Хас го развил со Шмитер, „големината на единицата, стапката на трансакциите, плурализмот и елитистичката комплементарност се историски услови од кои зависи процесот на интеграција (Хас и Шмитер во Мазео, 2014): 124)“.

Уште еден аспект што го прави плурализмот на ЕУ единствен случај е поврзан со сродните вредности на демократијата. Членот 2 од Договорот за Европската Унија наведува дека „Унијата е основана врз вредностите на почитување на човековото достоинство, слободата, демократијата, еднаквоста, владеењето на правото и почитувањето на човековите права, вклучително и правата на лицата што припаѓаат на малцинствата. Овие вредности им се заеднички на земјите-членки во едно општество во кое преовладуваат плурализмот, недискриминацијата, толеранцијата, правдата, солидарноста и еднаквоста меѓу мажот и жената. 5)“.

Натаму, постои силна врска меѓу посветеноста на ЕУ кон демократијата и маркерите на политичкиот плурализам, дури и во активностите на споделената заедница. Ова се случува на полето на надворешната и безбедносна политика со другите држави и јасно се наведува во член 21 од Општите одредби за надворешните дејствија на Унијата и специфичните одредби за заедничка надворешна и безбедносна политика. „Дејствијата на Унијата на меѓународната сцена се водат според принципот од кој е инспирирано нејзиното создавање, развој и проширување, а кој се стреми да ги унапреди пошироко во светот: демократијата, владеењето на правото, универзалноста и недвојбеноста на човековите права и основни слободи, почитувањето на човековото достоинство, принципите на еднаквост и солидарност, и почитувањето на принципите од Повелбата на Обединетите нации и меѓународното право (Службен весник на Европската Унија Ц 326/28, 2012: 16)“.

Меѓутоа, дискутирањето на широкиот опсег на демократијата во рамките на наднационалниот систем на ЕУ, вклучително и прашањето на политичкиот плурализам, немаше многу смисла сè до Лисабонскиот договор во 2007 година. Меѓу многуте реформи, договорот му даде моќ на прашањето за плурализмот и демократијата во рамките на идните работни приоритети на ЕУ.

Обновената посветеност на ЕУ на плурализмот и демократијата, согласно Лисабонскиот договор, има две компоненти. Прво, осмислена е да ја зголеми моќта на граѓаните преку зајакнување на улогата на Европскиот парламент. Всушност, зајакнувањето на претставничката демократија се состои од централен елемент на демократизацијата на ЕУ согласно Лисабонскиот договор, а тоа му дава тежина на гласот на европските граѓани кои можат да влијаат врз текот на европските политички прашања. Гласачите се во можност директно да влијаат врз политичката пристрасност на претседателот на Комисијата и на неговиот или нејзиниот тим. Истото се однесува и на политичките избори што ги прави колегиумот. Согласно Лисабонскиот договор, Европскиот парламент, имено единствената институција на заедницата што директно се избира преку универзални избори, добива значително зголемување на својата моќ и својата политичка тежина во рамките на „институционалниот триаголник“ на Комисијата, Советот на министри и Европскиот парламент (Лисабонски договор: 10 страници лесно читливи факти, 2007: 11)“.

Второ, со цел граѓаните да дојдат поблиску до процесот на донесување одлуки во Европа, Лисабонскиот договор воведува детали што го зајакнуваат учеството на граѓаните во демократскиот живот на ЕУ. Со тоа, тој создава пофункционални услови за зајакнување на плурализмот на ЕУ и во рамките на ЕУ. Лисабонскиот договор создава право на граѓанска иницијатива со тоа што им овозможува на граѓаните да побараат од Комисијата да предложи „нацрт-закон“ доколку соберат најмалку милион потписи од значителен број земји-членки (Ибид., 12). Меѓу другото, реформите ја признаваат важноста на дијалогот меѓу граѓаните, здруженијата на граѓанското општество и институциите на ЕУ. Со тоа, договорот ја зголемува можноста организации и здруженија на граѓанското општество да учествуваат во одлуките на ЕУ.

НЕПОВОЛНОСТИ ОД ПЛУРАЛИЗМОТ ЗА ДРЖАВИТЕ ШТО НЕ СЕ ИНТЕГРИРАНИ ВО ЕУ

Плурализмот може да биде од суштинско значење за функционирањето на обемните демократии, но тоа не значи, како што самиот Дал истакнува, дека плурализмот нема неповолности. Главниот проблем со плурализмот е поврзан со двосмисленоста на групната автономија кога таа се анализира во рамките на организацискиот плурализам. Имено, сите групи не се создадени еднакви затоа што организираниите интереси имаат предност над неорганизираните интереси и некои интереси може полесно да се организираат од други. Признавањето дека групната автономија може да им служи само на интересите на најмоќните групи е силен аргумент против радикално антистатистичката визија на англиските плуралисти, но

не мора нужно да загрижува колку плуралистичката визија на поствоените американски политиколози, како што се демократите на Новиот договор (Елис, 2001: 11518 -11519). Иако проблемите на групната автономија се реални, ним треба да им биде контратежа признавањето на еднакво реалните граници на централната контрола. Без артикулирање на групните преференции и мобилизирање на групните интереси, централната политичка власт треба да дефинира кој е група и кои се легитимните интереси. Без притисоците на групите, на државата ќе ѝ биде тешко ако не и невозможно да го одмери интензитетот со кој се поставуваат преференциите. Групната автономија без централна контрола може да е лоша, но уште полошо е централна контрола без групна автономија.

Оваа неповолност на плурализмот во домашните политички процеси на поранешните социјалистички држави во Европа што уште не се интегрирани во ЕУ може да се надмине со членство во споделената заедница. Во оваа споделена заедница, наднационалната контрола не е можна без групна автономија заради нејзината природа и обликуваните вредности со Договорот за Европската Унија, а уште повеќе со природата на процесот на донесување одлуки. Според тоа, прокламираната демократија во овие земји не е гаранција за функционален плурализам во секој сегмент на општеството, затоа што честопати има сериозни проблеми со централната државна контрола ако нема групна автономија, нешто што уште може да се практикува или под чадорот на плурализмот или преку канали на неточно соопштени плуралистички маркери.

Во земјите што уште не се интегрирани во заедници со споделени вредности во ерата на глобализацијата во Европа, барем на исто ниво како тоа на наднационалната контрола може да послужи да ја неутрализира во одредена мера централната државна контрола. Сепак, останува ризикот плурализмот да биде злоупотребен од група водачи кои можат да доминираат над послабите членови или да ги угнетуваат, наместо да се користи како погодност и можност за секого, и како чувар на демократските идеали, особено онаму каде што животните трошоци се високи. Од помалку злокобна гледна точка, елитите на групата може да не ги претстават мислењата на своите членови затоа што елитите можат да бидат поконзервативни или порадикални, покомпромитуирачки или конфронтациски, отколку остатокот од членството (Елис, 2001: 11518-115119). Далеку од тоа да ги третираат големите групи како да се хомогени, како што понекогаш се наведува (Кариел, 1968), Бентли и други американски теоретичари беа длабоко свесни, како што Одегард опишува, дека сите групи „се самите речиси бескрајно деливи во подгрупи чишто интереси не се секогаш усогласени или компатибилни едни со други (Одегард, 1966)“.

Џорџ Шопфлин, во врска со некои од новите држави што се појавија на Балканот по распаѓањето на поранешна Југославија, сугерира дека острови на плурализам можат да преживеат зад авторитарен систем којшто користи демократска фасада. Во тие случаи, главниот легитимирачки дискурс на псевдо-харизматичкото и авторитарното водство може, очиглено, да биде националистички и популистички. Тие можат само да станат милитаризирани доколку противникот се вклучи во непријателски дејствија (Шопфлин, 2002) и секогаш покриен под чадорот на неповолности на плурализмот.

ПЛУРАЛИЗАМ НАСПРОТИ ПОВЕЌЕПАРТИСКИ СИСТЕМ ВО МУЛТИЕТНИЧКИТЕ ЗЕМЈИ НА БАЛКАНОТ ПО РАСПАЃАЊЕТО НА ПОРАНЕШНА ЈУГОСЛАВИЈА

Главните теоретски, политички, практични и историски проблеми на мултиетничките држави се карактеризираат со кризи во внатрешната политика и меѓу етничките заедници, и ги отвораат прашањата околу постигнувањето на внатрешна кохезија. Ова е типично за новите мултиетнички држави што произлегоа од распаѓањето на поранешна Југославија во деведесеттите години на минатиот век и во оние земји коишто сè уште не се членки на ЕУ во втората декада на дваесет и првиот век. Во текот на социјалистичкиот режим, внатрешната кохезија главно била постигнувана преку идеолошка репресија, но, вклучувало и други утописки форми. Со појавата на демократијата во регионот, нешто што се случи во исто време кога почна распаѓањето на поранешна Југославија, прашањето на внатрешната кохезија повторно дојде на дневен ред во однос на стабилноста и иднината на новите мултиетнички држави. Постојеа надежи дека со воведувањето на повеќепартискиот систем, плурализмот ќе биде по правило воспоставен. Меѓутоа, процесот на демократизација во регионот не го воведо плурализмот како што се очекуваше. Наместо тоа, имаше само демократска транзиција од еднопартиски во повеќепартиски систем.

Повеќето поранешни посткомунистички земји во Источна и во Централна Европа направија успешна транзиција во рамките на една разумна динамика. Денес, повеќето од нив се интегрирани во ЕУ и се посветени на принципите и вредностите на споделената заедница. Покрај тоа што повеќепартискиот систем ја воведо демократијата, таа беше консолидирана и зајакната преку посветеноста на функционалниот политички плурализам, во смисла на обезбедување еднаков пристап и политичка слобода за секого, едновремено и натаму признавајќи ги разновидностите. Овој пристап одигра суштинска улога на патот кон синхронизација и компатибилност со плуралистичките принципи и вредности на споделената заедница на ЕУ. Меѓутоа, многу земји на Балканот не успеаја да ја следат оваа лекција.

Има неколку позитивни исходи што може да се очекуваат во земјите на Балканот што сè уште не се членки на Европската Унија: Албанија, Србија, Македонија, Босна и Херцеговина, Косово и Црна Гора. Нивното членство во ЕУ всушност би вовело одржлив плурализам паралелно со консолидирана демократија.

Кај балканските мултиетнички држави, воведувањето повеќепартиски систем не гарантираше и функционален политички плурализам. И повеќе од тоа. Сè уште има проблеми во врска со политичката слобода и демократијата, и кај десните и кај левите крила. Наследството од наследениот комунистички начин на размислување во однос на организирањето на политичките процеси сè уште има силно влијание, а политичката разновидност често се чини само фасада и камуфлажа. Натаму, организирањето и спроведувањето на регуларни избори во секоја земја, нужно не значи дека политичкиот плурализам функционира пред и по изборите, без оглед на слободното политичко организирање без заплашување и притисок од страна на властите.

Единствената надеж за мултиетничките земји од поранешна Југославија е воведувањето на реален плурализам во општеството и политичките процеси да бидат одржливо спроведувани и следени на начин којшто е единствено можен само доколку нивната интеграција во ЕУ и во НАТО стане реалност. Само ова може да ги гарантира прифатените вредности на споделената заедница и да гарантира целосно признавање на разновидноста и слободата на секоја група и на секој поединец. Според тоа, воспоставувањето функционален плурализам во политичките процеси во овие мултиетнички држави е долгорочно решение не само за целите на демократијата, туку и за постигнување внатрешна кохезија, како и интеграција во ЕУ и во НАТО. Токму ова и го покажува секој од случаите во земјите на поранешниот социјалистички блок во Источна и во Централна Европа.

За жал, политичкиот плурализам на Балканот, по падот на комунизмот, се воведува како импровизација или како моноетнички плурализам, поврзан со националистички атрибути и шовинистички дози (Љатифи, 2008: 260). Среди овие националистички принципи беше невозможно да се изгради нова реалистична внатрешна кохезија во мултиетничките општества на Балканот. Со падот на поранешна Југославија, новите држави што произлегоа од неа очекуваа да изградат демократија врз принципите на плурализам, но всушност тие воведоа демократија што се обидуваат да бидат етноцентрични и коишто се обидуваат да наметнат националистички кодови како водечки координати за новата внатрешна кохезија. Тоа беше директна опструкција на самиот плурализам и создаде лажна слика на плурализам, подоцна покажувајќи, преку својата одложена транзиција и

членство во ЕУ, сериозни системски тешкотии. Овие тешкотии сугерираат дека плурализмот никогаш не бил развиен или осмислен во политичките процеси на овие држави на реалистичен начин, туку само со одредени квази-маркери на плурализам.

■ ЗАКЛУЧОК

Во компаративните пристапи во однос на главните разлики во политичкиот плурализам на политичките процеси на ЕУ, вообичаено се поставува споделената заедница наспроти државите коишто се дел од ЕУ или државите што тежнеат кон членство, очигледно истакнувајќи дека политичката разновидност и прашањата на слободата се двата главни маркера на политички плурализам во идентификувањето на политичките процеси, и кај земјите-членки и кај земјите-аспиранти. Во случајот на заедници со споделени вредности каква што е ЕУ, процесот на донесување одлуки е третата дополнителна компонента и највидливиот маркер на споделената заедница. Последното особено доаѓа до израз во случајот на заедници со споделени вредности, и тоа во начинот на кој тие се формирани. Како функционира ЕУ како резултат на различните нивоа на процесот на донесување одлуки коишто се сложени и вклучуваат локални, регионални, национални и наднационални нивоа на донесување одлуки. Кај државата, политичкиот плурализам има димензија на развиени вредности, додека во случајот на ЕУ, политичкиот плурализам ја има димензијата на споделена вредност. Меѓутоа, плурализмот на политичките процеси во земјите што не се членки на заедници со споделени вредности, се соочува со амбивалентност кај врските меѓу плурализмот и демократијата, кај заедниците со споделени вредности како ЕУ има силно удвоени врски меѓу плурализмот и демократијата и во ЕУ тие врски стануваат уште посилни, по реформите од Лисабонскиот договор од 2007 година. Без оглед на амбивалентноста кај политичкиот плурализам и повеќепартиските системи што постоеја во балканските држави по распаѓањето на поранешна Југославија (овие држави сега бараат членство во Европската Унија), и за државите и за заедниците со споделени вредности, политичкиот плурализам е пожелен за демократското функционирање на политичките процеси.

■ БИБЛИОГРАФИЈА

Brubaker, Rogers., *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1992.

'*Consolidated version of the Treaty on European Union*', Official Journal of the European Union C 326/17, C 326/28, Brussels, 6.10.2012.

- Dahl, Robert. A., *Dilemmas of Pluralist Democracy: Autonomy vs. Control*, Yale University Press, New Haven, 1982.
- Ellis, R.J., Pluralism. In Neil J. Smelser and Paul B. Baltes(Eds), *International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences*, 2001.
- Frissen, Paul, 1994, 'The virtual reality of informatization in public administration'. In Tansey, Stephen D., *Politics: The Basics*, 2nd edition, Routledge, London, 2002.
- Haas, Ernst B., and Schmitter Philippe C., *Economics and Differential Patterns of Political Integration*, *International Organization*, Vol. 18, No. 4 (Autumn, 1964), pp. 705-737.
- In Mazzeo, Domenico, *African Regional Organizations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2014
- Hirst, P. Q., (ed.), *The Pluralist Theory of the State: Selected Writings of Cole G D H, Figgis J N, and Laski H J*, Routledge, London, 1989.
- Hirst, P. Q., *From Statism to Pluralism: Democracy, Civil Society and Global Politics*, UCL Press, London, 1997.
- Kariel, H. S., Pluralism. In: Sills, D L. *International Encyclopedia of the Social Sciences*, Macmillan, New York, 1968.
- Latifi, Veton., *Politicalology*, Institute for Democracy and Development, Skopje, 2008.
- The Lisbon Treaty: 10 easy-to-read fact sheets*, Foundation Robert Schuman, Paris, December 2007.
- Odegard, P, *Pressure Politics: The Story of the Anti-saloon League*, Octagon Books, New York, 1966.
- Schopflin George, *The New Politics of Europe: Nations, Identity, Power*, 2nd ed., Hurst & Company, London, 2002.

Кратка биографија

Д-р **Иванка Додовска** е доцент на Правниот факултет „Јустинијан Први“ во Скопје. Таа ги предава следниве предмети: современа европска и македонска историја (XIX – XX век), историја на дипломатија, историја на балканските држави, религиозни движења во Југоисточна Европа. Учествовала на бројни домашни и меѓународни научни собири и е автор кој е објавуван во повеќе домашни и меѓународни научни и стручни списанија. Таа е автор и коавтор на две книги: *Историја на правото*, трет дел, Скопје, 2011 и *Версајскиот систем од 1919 година (Механизмите за доброволна размена на малцинства и нивното влијание врз Македонското прашање во првата половина од XX век)*, Скопје, 2016.

Прегледна научна статија

УДК: 323: 316.42]: 327-027.1(497.7)“1991/2015”

Иванка Додовска

МАКЕДОНИЈА ВО 21. ВЕК: ОПШТЕСТВЕНИ, ПОЛИТИЧКИ И ДИПЛОМАТСКИ ПРАШАЊА (1991–2015)

ОПШТЕСТВЕНО-ПОЛИТИЧКИ ПРОМЕНИ ВО ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА НА КРАЈОТ ОД ДВАЕСЕТТИОТ ВЕК

Во Европа, 1990 година започна со голема доза на оптимизам. По паѓањето на Берлинскиот ѕид во 1989 година, повторно обединетата Германија беше решена да постигне своја сопствена внатрешна социо-политичка консолидација, но и натаму да го обединува и да го развива остатокот од Европа. Стана јасно дека социо-политичките услови во тоа време во Европа и во светот поставуваа предизвици пред статус-квото на Северноатлантскиот договор и на Варшавскиот пакт. Како резултат на овие настани, советската идеологија во својот економски и воен аспект во времето на нејзиниот конечен колапс го загуби своето место во рамките на западниот свет и значително влијаеше врз развојот на источноевропската геополитичка сфера, која почна да застанува. Според тоа, очигледно е дека по колапсот на социо-комунистичката доктрина во 1989 година, земјите од Источна Европа почнаа да се соочуваат со огромни предизвици. Од тие причини, очигледно е дека по колапсот на социјалистичко-комунистичката доктрина во 1989 година, земјите од Источна Европа почнаа да се соочуваат со

огромни предизвици. Развојот на ваквите настани во исто време, изврши огромно влијание и врз СФР Југославија. Стратешката позиција што ја имаше Југославија како тампон-зона помеѓу двата воено-политички блока позиционирани како Исток версус Запад и обратно, како и нејзината политика на еквидистанца, и од идеолошки и од политички аспект, не можеше да се одржи по распадот на биполарните структури на крајот од Студената војна. Овој факт беше надополнет и со растечкиот национализам во југословенските републики и во покраината Косово. Сепак, поради специфичноста на распаѓањето на југословенската федерација, таа не може да се споредува со другите примери на распаѓање, како на пример со она на советската федерација, иако нејзиното распаѓање изврши огромно влијание на меѓународната сцена, вклучително и врз Југославија.

Крвањето на железната завеса го донесе влијанието на моќниот либерално-демократски бран, а тоа беше сериозен тест за единството на републиките и покраините на југословенската федерација. Како резултат на тоа влијание, на почетокот од деведесеттите години на минатиот век, територијата на СФРЈ искуси масовни воени судири и крвави масакри. Овие судири започнаа со војната во Словенија, постепено растеа и се ширеа кон уште поголеми крвави судири, прво во Хрватска, а малку подоцна и во Босна и Херцеговина.

Овие внатрешни воени судири меѓу државите на некогашното „братство и единство“¹ го потврдија мислењето дека очигледниот процес на распаѓање на институциите на СФРЈ започнал да го навестува и крајот на Федерацијата.² Во текот на 1990 година, како резултат на истите тенденции се одржаа првите демократски избори во Словенија, Хрватска, Босна и Херцеговина и во Македонија, по неуспехот на поднесените предлози во рамките на Колективното претседателство за реструктурирање на југословенската федерација во полабава конфедерација.³ Ваквите настојувања за поголема либерализација не се реализираа, пред сè, поради силниот централистички отпор од страна на Србија, на која ѝ беа потчинети Црна Гора, како и двете автономни покраини Косово и Војводина, па на изборите во

- 1 (л. з.) Максимумот на југословенството братство, која беше олицетворение на внатрешниот поредок во федерацијата и којашто ја означуваше рамноправноста на федералните единици во државата, со социјалистички предзнак на државното уредување.
- 2 „Уставот на СФРЈ од 1974 година, може да се окарактеризира како обид да се создаде полабава федерација, со тоа што голем дел од моќта на централно ниво беше пренесена на сојузните републики и на двете автономни покраини, и со тоа, дотогашните федерални единици, т. е. републиките и покраините се здобија со поголема автономност. Со ваквата децентрализација, предмет на расправа стана процесот на донесување на одлуките во федерацијата, бидејќи тој се трансформира во принципот на консензус меѓу републичките раководства коишто пак, од своја страна, започнаа да се обединуваат следејќи ги етничките линии“. За ова види повеќе кај: Vojvodic, Natasa, *Inhibition, instrumentalization and inevitability: Ethnic nationalism and the breakdown of Yugoslavia*, University College London, School of Slavonic and Eastern European Studies, 2012. p. 6.
- 3 „Децентрализацијата со Уставот од 1974 година требало да биде изразена и во функционирањето и структурата на Колективното претседателство на Југославија, за што всушност и беше предвидено неговото создавање. Како резултат на ваквите промени во уставно-политичкиот развој на Југославија, многумина аналитичари сметаат дека: „Овој Устав го означил почетокот на крајот на СФРЈ“. За ова види повеќе кај: Ванковска, Билјана, *Политички систем*, Бомат графикс, Скопје, 2007. стр. 194.

останатите сојузни републики победија приврзаниците кои се залагаа за осамостојувањето на републиките.⁴

Во поглед на темата на нашето истражување, кога говориме за Република Македонија, како резултат на промените во меѓународниот поредок по 1989 година, под овие влијанија, во ноември 1990 година беа одржани првите демократски повеќепартиски избори во Социјалистичка Република Македонија. Од партиите што учествуваа на изборите, најголем број пратенички места добија четирите поголеми политички партии, вклучително и една албанска партија, па веќе во јануари 1991 година се одржа и првата конститутивна седница на Собранието на Социјалистичка Република Македонија.⁵ Најважниот документ што е донесен веднаш по конституирањето на македонското Собрание, на 25 јануари 1991 година, е *Декларацијата за независност на СР Македонија*. Оваа декларација е првиот документ што го истакнува суверенитетот на земјата, заедно со можноста за нејзино конституирање како независна и автономна држава.⁶ Набргу потоа, во Собранието на Македонија се одржаа и изборите за претседател на државата. Иако во првиот круг на гласањето ниеден од кандидатите не доби мнозинство гласови во Собранието, во вториот круг одржан на 27 јануари 1991 година, со мнозинство гласови, Киро Глигоров беше избран за претседател на СР Македонија.

Следниот чекор кон независноста на Македонија се случи на 20 март 1991 година, кога Собранието на СР Македонија ја донесе *Одлуката за избор на Влада на Република Македонија*.⁷ Оваа одлука е донесена четири месеци по одржувањето на првите повеќепартиски парламентарни избори. Првата избрана Влада ја предводеше академик д-р Никола Кљусев. Оваа прва влада е позната и како „експертска влада“, поради политички неопределените членови (само двајца се изјасниле како членови на политички партии), бидејќи во нејзиниот состав влегоа експерти од различни области. Повоспоставувањето на Владата, нејзините членови почнаа да бараат решение за главните прашања поврзани со независноста на Македонија, вклучително и за мирнотораздружување од поранешната федерација, како и за прашања поврзани со заштитата на територијалниот интегритет, економската и социјалната сигурност на Македонија. Иако оваа експертска влада беше воспоставена само за краток временски период, таа сè уште се памети по своите историски важни одлуки поврзани со суверенитетот и независноста на Република Македонија. Една од најзначајните е одлуката за мирно повлекување на Југословенската народна армија од територијата на Република Македонија и одлуката за повлекување на македонските

4 Pesić, Vesna, *Serbian nationalism and the origins of the Yugoslav crisis*, United States Institute of Peace, Peace works No. 8, 1996. p. 15.

5 Mircev, Dimitar, *The Macedonian foreign policy 1991 – 2006*, The European University of Macedonia, Skopje, 2006. p. 92.

6 Службен весник на СРМ. 1991. Бр. 5.

7 Службен весник на СРМ 1991. Бр. 38/90.

војници од неа.⁸ Покрај овие процеси, се одвиваа и процесите за економско и монетарно осамостојување на Република Македонија од федералниот монетарен систем. Со усвојувањето на *Законот за паричната единица на Република Македонија* од страна на Собранието на РМ, на 26 април 1992 година, како и на *Законот за употреба на паричната единица на РМ*, практично беше воведена македонската парична валута „денар“, со што се пристапи кон остварување на монетарното и на финансиското осамостојување на Република Македонија.⁹

Во државно-правна смисла, покрај усвојувањето на првиот документ со кој беше истакната сувереноста и можноста за формирање на независна македонска држава, т. е. *Декларацијата за сувереност на Социјалистичка Република Македонија*, малку подоцна, во јуни 1991 година, во рамките на македонското Собрание беше избришан терминот „социјалистичка“ од името на државата и беше утврдено уставното име – Република Македонија.¹⁰ Бидејќи македонската власт се залагаше за мирољубиво решавање на сите спорни прашања околу поделбата на Федерацијата, на 6 август 1991 година, Собранието на Република Македонија донесе *Одлука за распишување на референдум* во Република Македонија.¹¹ Со оваа одлука, граѓаните на Република Македонија добија право директно да одговорат на следното прашање: „Дали сте за суверена и независна држава, со право да стапи во иден сојуз на суверени држави на Југославија?“ Оваа формулација на референдумското прашање резултираше од политичката и воената криза во Југославија, и по долги преговори, членовите на македонското Собрание гласаа референдумот да се одржи на 8 септември 1991 година.

На референдумот, мнозинството македонски граѓани гласаа за независна и суверена македонска држава. Назначената изборна комисија не констатира неправилности околу начинот на спроведувањето на референдумот. Напротив, таа ја потврди масовноста на граѓаните со право на глас кои се изјаснија „за“ суверена и независна македонска држава, па како резултат на тоа, 8 септември е прогласен за *Ден на независноста на Република Македонија*.¹²

Процесот на независност на Македонија продолжи со донесувањето на нов Устав на Република Македонија, по сугестија на претседателот на Социјалистичка Република Македонија, Киро Глигоров. По неколку месеци јавна дискусија, македонскиот Парламент на 17 ноември 1991 го донесе

⁸ Службен весник на СРМ. 1991. Бр. 08-3796/1.

⁹ Службен весник на СРМ. 1992. Бр. 26.

¹⁰ Службен весник на СРМ. 1991. Бр. 27.

¹¹ Службен весник на СРМ. 1991. Бр. 29/73.

¹² „Според официјалните податоци, од 1. 495. 807 граѓани со право на глас, 1. 132. 981, или 75, 74% од вкупниот електорат на Република Македонија учествуваа во гласањето и од овој број, 1. 079. 308 (95, 26% од одзивот) гласаа за самостојна Македонија“, Шкарик, Светомир, *Македонија на сите континенти – мир, демократија, геополитика*, Унион Трејд, Скопје, 2000. pp. 46.

новиот Устав на Република Македонија.¹³ Албанските преставници во македонското Собрание се воздржаа од гласање за новиот Устав затоа што сметаа дека барањата во врска со одредени уставни прашања не се задоволени. Меѓутоа, Уставот на Република Македонија беше донесен. Република Македонија, за првпат во државно-правната историја на Македонија, беше дефинирана како независна, суверена, демократска и социјална држава на сите македонски граѓани. Според тоа, патот кон либерализацијата и воведувањето демократски систем во Република Македонија беше отворен. Исто така, со овој чекор, внатрешната политичка консолидација на независна Македонија беше комплетирана, по што земјата продолжи кон предизвиците што ги донесоа овие нови историски процеси.

ГРАДЕЊЕ НА ДИПЛОМАТСКАТА МРЕЖА (1993- 2001)

По донесувањето на основните уставни елементи на независна Република Македонија, македонското интелектуално и државно водство го започна процесот на меѓународно признавање на македонската држава. За оваа цел, претседателот Киро Глигоров во декември 1991 година, упати писмо до сите шефови на држави и влади во светот, за признавање на Република Македонија.¹⁴ Овој потег беше надополнет со донесувањето на *Декларацијата за меѓународно признавање на Република Македонија* како суверена и независна држава, на 19 декември 1991 година,¹⁵ од страна на Собранието на Република Македонија. Тежок удар за Република Македонија претставуваше потегот на Европската заедница, извршен под силниот притисок од страна на Грција, со којшто и покрај позитивниот извештај на Бадентеровата комисија за меѓународно признавање на Република Македонија и уставните измени што ги направи Република Македонија за истата цел, Европскиот совет на самитот одржан во 1992 година, во Лисабон, одлучи дека признавањето на Република Македонија може да се случи само под уставно име во кое не е вклучен терминот Македонија, на што уследија жестоки реакции од страната на македонскиот државен врв и голема разочараност кај македонската јавност.¹⁶ Со оваа одлука започна тешката и исцрпувачка борба за признавање на македонската независност. Првата држава што ја призна независноста на Република Македонија беше Република Бугарија, на 15 јануари 1992 година, а тоа доведе до воспоставување на дипломатски односи меѓу двете земји. Истата година и

¹³ Службен весник на СРМ 1991. Бр. 52.

¹⁴ Дојчиновски, Киро, *Запаметено минато, Македонија во втората половина на XX век – хронологија 1944 – 2000*, Матица Македонска, Скопје, 2001. рр. 288.

¹⁵ Декларација за меѓународно признавање на Република Македонија; Собрание на Република Македонија. Бр. 08-5099.

¹⁶ Документи за државноста на Република Македонија, Агенција за информации, М-Графика, Скопје, 2002. стр. 142.

Република Турција ја призна независноста на Република Македонија, а по нив следуваа и Хрватска, Словенија, Литванија и други.¹⁷

На 29 јули 1992 година, Собранието на Република Македонија ја донесе *Одлуката за членство на Република Македонија во Обединетите нации*.¹⁸ Согласно оваа одлука, претседателот Глигоров испрати писмо до генералниот секретар на ООН, Бутрос Бутрос Гали, со барање за прием на Република Македонија во Обединетите нации. Претседателот Глигоров исто така поднесе и изјава за целосно прифаќање на обврските и принципите содржани во Повелбата на ООН. Водството на Грција силно се спротивстави на оваа одлука и се обиде да го запре приемот на Република Македонија во ООН заради нејзиното учество под уставното име, што за оваа земја беше неприфатливо затоа што Грција го негираше името Република Македонија. Грција успешно издејствува одложување на процедурата за прием на Република Македонија во ООН во 1993 година, и како резултат на овие опструкции и негативната пропаганда, меѓународното признавање на Република Македонија беше значително одложено. Во јануари 1993 година, грчкиот министер за надворешни работи, Михалис Папаконстантину, до генералниот секретар на ООН испрати Меморандум во врска со барањето за прием на Поранешната Југословенска Република Македонија во ООН. Во овој меморандум беа содржани грчките ставови во врска со барањето за прием на Република Македонија во ООН, надополнет со статии од македонската историја коишто требаше да покажат наводни територијални претензии во минатото од страна на Република Македонија кон соседните земји. Меморандумот и други грчки иницијативи беа насочени кон спречување на приемот на Република Македонија во ООН, преку тврдењата дека тој чин ќе предизвика дестабилизација на јужниот Балкан и ќе биде закана за мирот и стабилноста на целиот регион. Се разбира, не беше изоставен делот којшто ги истакнуваше разликите во однос на уставното име на Република Македонија и прашањето за неговата употреба на меѓународно ниво.

Еден месец откако Грција го испрати својот меморандум до ООН, претседателот Киро Глигоров му испрати писмо на генералниот секретар во врска со барањето за прием на Република Македонија во ООН, во кое го истакна незадоволството на Република Македонија во однос на предусловите за прием во членство, за кои македонската страна сметаше дека не се предвидени во Повелбата на ООН. Покрај ова писмо, беше испратен и Меморандум подготвен од Министерството за надворешни работи на Република Македонија, како одговор на Меморандумот на Грција испратен до ООН, со цел да се спречи приемот на Република

¹⁷ *Документи за Република Македонија 1990 – 2005*, едисија документи за Македонија, книга III, Правен факултет „Јустинијан Први“, Скопје, 2008. стр. 317.

¹⁸ *Ibid.* стр. . 503 – 504.

Македонија во Обединетите нации. Македонскиот меморандум содржеше контрааргументи во однос на грчкиот меморандум испратен до ООН, и во него беа наведени сите напори што ги вложи Република Македонија за добивање на меѓународно признание и за одржување на мирот и стабилноста во регионот.¹⁹ За да се постигне одреден напредок во односите меѓу македонската и грчката страна, меѓународната заедница мораше да изврши голем притисок, па по долги преговори и силен меѓународен дипломатски притисок, двете страни се согласија да ја прифатат предложената референца ПЈР Македонија (Поранешна Југословенска Република Македонија), која требаше да биде компромисно решение со привремена употреба, додека не се решат разликите околу уставното име на Република Македонија. На 7 април 1993 година, по одреден дипломатски притисок, компромисот беше прифатен и од македонската и од грчката страна; според тоа, Советот за безбедност на ООН ја донесе Резолуцијата 817, со која му препорачува на Генералното собрание да ја прими Република Македонија во членство во ООН, под привременото име ПЈР Македонија.²⁰ На овој начин, Република Македонија стана 181. членка на ООН под привремената референца, но за жал, употребата на референцата ПЈР Македонија сè до денес е во официјална употреба во рамките на Обединетите нации. Во овој поглед, значајно е да се напомене уште еден пример којшто се случи за првпат од постоењето на ООН, а претставуваше резултат на грчките опструкции кон Република Македонија. Имено, поради оспорувањето на државното знаме на Република Македонија од страна на Грција, не беше дозволено тоа да биде истакнато пред седиштето на ООН во Њујорк сè до октомври 1995 година, т. е. додека не се донесе новото државно знаме на Република Македонија.

Новото државно знаме на Република Македонија дојде како резултат на договорот меѓу Македонија и Грција, познат како *Привремена спогодба* (или „Спогодба на првата и на втората страна“), потпишан на 13 септември 1995 година во Њујорк.²¹ Нацртот на Привремената спогодба беше подготвен со посредство на специјалниот пратеник на генералниот секретар на ООН, Сајрус Венс, и неговите соработници. Поради значителниот успех на Привремената спогодба, таа го доби епитетот „бисер на дипломатијата“.²² Оваа спогодба ја потпишаа министрите за надворешни работи на двете страни, Каролос Папуљас, како претставник на Грција, и Стево Црвенковски, како претставник на Република Македонија. Собранието на Република Македонија ја ратификуваше на 9 септември 1995 година.²³

19 Ibid. стр. 517.

20 Ibid. стр. 540–545.

21 *Документи за државноста на Република Македонија* (цитирано погоре) стр. 173.

22 Чепреганов, Т., А. Шукарова, М. Б. Панов, Д. Ѓорѓиев, К. Битовски, И. Катарциев, В. Стојчев, Н. Велјановски, *Историја на македонскиот народ*, САК-СТИЛ, Скопје, 2008. стр. 336.

23 Службен весник на РМ. 1995. Бр. 48.

Со потпишувањето на Привремената спогодба, Република Македонија беше обврзана да го смени државното знаме коешто го содржеше симболот на сонцето од Вергина, што беше целосно неприфатливо за Грција. Меѓутоа, договорот не содржеше обврска во однос на уставното име на Република Македонија. Според спогодбата, двете страни се договорија да градат пријателски односи и да ги штитат човековите и културните права преку промовирање на разбирање и добрососедство, економска соработка и трговија. Покрај тоа, Грција се согласи да не ги попречува можностите за членство на Република Македонија во меѓународните, мултилатералните и регионалните институции или организации во кои Грција е членка.²⁴ Како што може да се заклучи од погоре наведеното, преговорите во однос на спорот околу уставното име на Република Македонија продолжија со посредство на ООН, и тие сè уште се одвиваат без позитивни или конечни резултати.

БИЛАТЕРАЛНИ ОДНОСИ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА СО СОСЕДИТЕ

Едно од позначајните обележја на надворешната политика на Република Македонија беше градењето на мирољубиви односи со своите соседи. Соседите имаа проблем со признавањето на уставното име на земјава, со признавањето на македонското малцинство или, пак, го негираа македонскиот јазик и националниот идентитет. Сепак, Република Македонија успеа да воспостави дипломатски односи со сите соседни држави: Република Бугарија, Република Албанија, СР Југославија, како и со Република Грција, иако тоа се случи во видно отежнати услови.

Откако беа објавени позитивните мислења за Република Македонија на арбитражната комисија на Бадинтер и кога Македонија ги исполни условите предвидени во Декларацијата на Европската заедница за меѓународно признавање, на 15 јануари 1992 година, Република Бугарија донесе одлука да ја признае Република Македонија со *Нота за признавање на независноста на Република Македонија од Бугарија*.²⁵ Со овој потег, Бугарија стана првата држава што ја призна независноста на Република Македонија, и со тоа се воспоставија и дипломатските односи меѓу двете држави. Како прво, на 20 декември 1993 година беше потпишан *Договор меѓу Република Македонија и Република Бугарија за воспоставување конзуларни односи и отворање на генерални конзулати во двете земји*, а потоа беше донесена и *Одлука за воспоставување на дипломатски односи меѓу Република Македонија и Република Бугарија*, во Софија беше

²⁴ Документи за државноста на Република Македонија. (цитирани погоре) стр. 164 - 172.

²⁵ Ibid. стр. 226 – 242.

отворена македонската амбасада.²⁶ Меѓутоа, и покрај позитивниот развој на дипломатските односи меѓу двете земји, остана латентниот конфликт меѓу двете држави во врска со негирањето на македонскиот идентитет и јазик од бугарска страна, заедно со негирањето на македонското национално малцинство во Бугарија. Овие негирања во текот на годините доведоа и до периодична дестабилизација на македонско-бугарските односи.

Владата на Република Албанија ја призна независноста на Република Македонија на 26 април 1993 година. Овој чин беше проследен со низа официјални средби на претставниците од двете земји, со цел да се воспостават дипломатски односи. На почетокот, меѓу двете земји беше потпишан протокол за отворање конзуларни канцеларии во Скопје и во Тирана. На 27 декември 1993 година, Владата на Република Македонија донесе *Одлука за воспоставување дипломатски односи меѓу Република Македонија и Република Албанија* на ниво на амбасади.²⁷ Независноста на Република Македонија не претставуваше проблем за албанското водство, но, правата и третманот на албанското малцинство што живее во Република Македонија беше под постојана опсервација од страна на албанското државно водство. Поддршката што им беше давана на македонските Албанци и на албанските политички партии во Република Македонија честопати беше прекумерна и резултираше со повремени заладувања на односите меѓу Република Македонија и Република Албанија.

Политиката кон Република Македонија од страна на Грција зазема посебно место во овие историски дипломатски процеси. Историјата на дипломатските односи меѓу двете земји ги одразува претходните искуства на Република Македонија во врска со опструкциите на Грција во однос на меѓународното признавање и членството во меѓународните организации. Силното противење на уставното име на земјата и неговото негирање од страна на Грција доведе до големи тешкотии во односите меѓу двете земји. Од 1992 година до денес, официјалните грчки институции постојано спроведуваат негативна кампања против Република Македонија и предизвикаа низа притисоци во рамките на меѓународната заедница и меѓународните организации. Еден пример за такви тешкотии со јужниот сосед претставува и економската блокада од 1992 до 1994 година, насочена кон тоа да доведе до уставни промени во однос на уставното име, уставното знаме и друго. Со потпишувањето на *Привремената спогодба меѓу Република Македонија и Грција*, на 13 септември 1995 година во Њујорк, економската блокада беше укината.²⁸ Беше потпишан Меморандум за практични мерки за натамошно спроведување на Привремената спогодба и

²⁶ *Интереси и можности за соработка меѓу државите од Југоисточна Европа*, Том 1, Државни, национални и регионални интереси на државите од Југоисточна Европа, изменето од страна на Марија Чавдарова, Издавачки комплекс-УНСС, Софија, 2012. стр. 65.

²⁷ Службен весник на РМ. 1993. Бр. 81.

²⁸ Службен весник на РМ. 1995. Бр. 48.

нешто подоцна беше потпишан и Меморандум за отворање на канцеларии за врски во Скопје и во Атина, како и низа протоколи за визниот режим, транспорт и комуникации, како и за царина. Канцелариите за врски во Скопје и во Атина беа отворени во 1996 година.

Република Македонија најдоцна воспостави дипломатски односи со својот северен сосед, СР Југославија. Важен елемент за воспоставување дипломатски односи беше потпишувањето на *Договорот за регулирање на односите и за промовирање на соработка меѓу Република Македонија и СР Југославија*, на 8 април 1996 година, во Белград.²⁹ На 31 мај 1996 година, претседателот Глигоров донесе *Уредба за поставување вонреден овластен амбасадор на Република Македонија во СР Југославија*, по што се подобрија односите меѓу двете држави. Имено, по независноста на Република Македонија, СР Југославија не сакаше да ја признае границата со Македонија затоа што сметаше дека се работи само за административна граница. Овој спор конечно се разреши со демаркацијата на границата во 2001 година, што претставуваше значителен чекор напред во нормализацијата на односите меѓу двете земји. Сепак, како најголем проблем меѓу нив и до денес остана спорот околу независноста на Македонската православна црква, за кој сè уште нема на повидок позитивна разврска. Негирањето на автокефалноста на Македонската православна црква од страна на Српската православна црква претставува предмет на постојани реакции и критики од страна на македонските политички раководства и македонската јавност поради чувствителноста на ова прашање.

НАТО

Првите активности за членство на Македонија во НАТО алијансата започнаа на почетокот на 90-тите години од минатиот век, од страна на Асоцијацијата на атлантскиот договор во 1991/1992.³⁰ Овој напор од страна на македонската интелектуална елита беше мотивиран од можноста што произлегуваше од Северноатлантскиот договор од 1949 година, каде што во член 10 е утврдено дека „Договорните страни можат, со едногласна согласност, да поканат која било друга европска земја во позиција да ги унапреди принципите на овој договор и да придонесе за безбедноста на северноатлантската област, да пристапи кон овој договор“.³¹ Овој чекор беше мотивиран и од општата преобразба на геополитичката ситуација во Европа, која постави нови императиви за безбедноста на земјите-

²⁹ Службен весник на РМ. 1996. Бр. 28.

³⁰ http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm Посетено на 11. 06. 2016.

³¹ Ibid. (Земји-основачи на НАТО се: САД, Велика Британија, Франција, Италија, Канада, Норвешка, Португалија, Луксембург, Холандија, Данска, Исланд и Белгија).

членки на НАТО. Како резултат на тоа, македонското Собрание гласаше за Резолуцијата за пристапување на Република Македонија во НАТО, во 1993 година, и во ноември 1995 година Македонија го потпиша Договорот за пристапување кон програмата за Партнерство за мир, преку којашто се поставени цврстите темели на трансатлантската насоченост на македонската држава.³² Овие напори, без сомнение, беа под влијание на долгиот период на нестабилност во регионот на Југоисточна Европа и воениот конфликт од 2001, кој ја попречи евроатлантската интеграција на Република Македонија. Од тие причини, овде нашата намера е да се осврнеме на најважните политички моменти што се однесуваат на пристапувањето кон НАТО од страна на Република Македонија.

На јубилејниот самит во Вашингтон во 1999 година, десетте земји-аспиранти за членство во НАТО алијансата: Албанија, Бугарија, Естонија, Латвија, Литванија, Романија, Словенија, Словачка и Македонија воспоставија стратешки чекори за пристапување, како дел од Вилнус групата, на која во 2001 година ѝ пристапи и Хрватска. По приемот на седум од овие земји во 2004 година, Република Македонија стана член на неформалната, регионална, трипартитна Јадранска група, составена од Албанија, Хрватска и Македонија.³³ Овие три земји со САД ја потпишаа Јадранската повелба за партнерство, во Тирана, на 2. мај 2003 година. Во Истанбул, во 2004 година, Алијансата потврди дека согласно член 10 од Договорот од Вашингтон, политиката на „отворени врати“ се однесува и на аспирантите од Јадранската група, односно на Македонија, Албанија и Хрватска.³⁴

По завршувањето на воениот конфликт во Република Македонија во текот на 2001 година и по потпишувањето на Охридскиот рамковен договор, македонските државни претставници презедоа проактивна улога за пристапување на трите останати земји во НАТО алијансата во следната рунда на проширување. Република Македонија одигра особено значајна улога во однос на стратешкиот третман на балканските аспиранти, главно заради својот специфичен мултиетнички модел. Во оваа смисла, значајно е да се истакне Акциониот план за членство во НАТО на Република Македонија во текот на 2006 година. Меѓутоа, во периодот од 2005 до 2008 година, Македонија полека ја загуби водечката позиција во рамките на Јадранската група. Како резултат на ова забавување во рамките на таканаречената Јадранска група, во март 2006 година, за време на посетата на Викторија Нуланд, американски амбасадор во НАТО алијансата, таа ги пренесе препораките и обврските за македонската држава, упатени до сите политички елити. За време на посетата, таа го истакна значењето

32 Службен весник на РМ. 1996. Бр. 29.

33 (лична белешка) Во 2004, членови на НАТО алијансата станаа: Бугарија, Естонија, Латвија, Литванија, Романија, Словачка и Словенија.

34 <http://www.mia.mk/mk/Inside/RenderSingleNews/279/132204823?pageID=1>

на слободните и фер избори и потребата изборите да завршат во текот на истата пролет, па новата влада да може да се конституира во текот на летото, и со почетокот на есента, државата да може да продолжи со натамошно спроведување на реформите. Со препораката беа опфатени и реформите во судството, донесувањето на новиот Закон за полицијата, борбата против корупцијата и организираниот криминал, подобрување на економските остварувања, засилување на Центарот за управување со кризи, засилување на регионалната соработка, спроведувањето на Националниот акциски план за интегрално управување со границите, реформите во разузнавањето, трансформација на силите на одбраната и учеството во мировни операции, итн.³⁵

Како резултат на овие препораки, како и проактивната политика на Македонија за време на косовската криза во 1999 година, заедно со променитештобеа спроведени во општествено-политичкиот поредок по потпишувањето на Охридскиот рамковен договор во 2001 година, од 2006 година до денес, Република Македонија прерасна од увозник на безбедност во извозник на безбедност, со испраќањето на своите војници во мировните мисии во Авганистан и во Ирак. Како резултат на овие напори на Република Македонија во однос на својата намера за атлантска интеграција, Годишната национална програма за членство во НАТО алијансата истакна дека: *Република Македонија, де факто, делува како членка на Алијансата, со своето активно учество во одбраната на заедничките вредности споделувани од страна на земјите-членки на НАТО. Република Македонија учествува во глобалната војна против терористичките закани за безбедноста, кои се: меѓународниот тероризам и ширењето на оружјето за масовно уништување.*³⁶

Во овој поглед се почувствуваа значителни подобрувања откако десничарската партија ВМРО-ДПМНЕ ја презеде власта во 2006 година. Во 2007 година беа завршени реформите препорачани во петте поглавја на Годишната национална програма за членство во НАТО алијансата. Затоа, за време на посетата на американскиот амбасадор во НАТО, Викторија Нуланд, во пролетта 2007 година, беа означени трите блока на обврски на Владата на Република Македонија. Овие обврски се однесуваат на: завршувањето на реформите предвидени во Рамковниот договор од 2001 година, спроведувањето на Мајскиот договор меѓу ВМРО-ДПМНЕ и ДУИ и продолжувањето на процесот за решавање на спорот за името со

³⁵ <http://vecer.mk/makedonija/vo-nato-koga-kje-bideme-podgotveni> Посетено на 11. 6. 2016.

³⁶ Ружин, Нано, *НАТО во современите меѓународни односи*, Фондација Фридрих Еберт, Скопје, 2010. pp. 215.

Грција околу уставното име, со посредство на претставникот на ООН, Метју Нимиц.³⁷

Овде е јасно дека покрај пристапувањето во безбедносната алијанса, за меѓународните претставници, а пред сè за САД, приоритетно беше отвореното прашање за кое се очекуваше итна разрешница, за разликите околу уставното име на Република Македонија со нејзиниот јужен сосед. Овие заложби доаѓаа и поради основаното сомнение од страна на САД – без оглед на тоа што за брзо време во Република Македонија беше воспоставен политичкиот дијалог меѓу власта и опозицијата, успешно беше интегрирана легислативата на ЕУ во државните закони, како и враќањето на патот кон исполнување на препораките за пристапување кон НАТО –дека пред малата македонска држава стои опасноста што доаѓа од страната на Грција, која ќе го попречи нејзиното зачленување во Алијансата.

Овие стравови не беа неосновани и можеа да се почувствуваат дури и во 2005 година, кога за време на Конференцијата на Северноатлантскиот совет, министерот за надворешни работи на Грција, Дора Бакојани, истакна дека: „Грција, како стара членка на НАТО алијансата, ќе ги искористи сите расположливи средства за да го спречи пристапувањето на Република Македонија, без оглед на тоа дали Република Македонија ќе ја прифати поканата под референцата ПЈР Македонија“.³⁸ Сепак, во текот на 2007 и во почетокот на 2008 година, во рамките на Алијансата сè уште преовладуваше мислењето дека Атина нема да го користи правото на вето при консензуалното одлучување за прием на Република Македонија во НАТО алијансата. Се претпоставуваше дека Грција ќе се залага за одложување на процедурата за прием, со цел да ја принуди Владата на Република Македонија да го забрза процесот за промена на уставното име, во согласност со принципот *erga omnes*. Сепак, и покрај оптимистичките очекувања во однос на проширувањето на членството, на првиот ден од Самитот на НАТО во Букурешт, во април 2008 година, три од петте кандидати за членство беа одбиени.

Ова беше значителен пресврт, бидејќи американскиот претседател Џорџ Буш, ноќта пред отворањето на самитот најави дека: „НАТО ќе одлучи дали трите балкански земји – Хрватска, Албанија и Македонија ќе добијат покана за влез во Алијансата. Соединетите Американски Држави силно ја поддржуваат поканата на овие земји во НАТО. Овие земји одеа по тешкиот пат на реформи и изградија развиени слободни општества. Тие веќе дадоа значаен придонес во мисиите на НАТО, а нивните граѓани ја

³⁷ Марковиќ, Ненад, Поповиќ, Миша, *Политички дијалог*, Фондација Конрад Аденауер и Институт за демократија Societas Civilis, Скопје, 2015. pp. 25 – 27.

³⁸ Македонска информативна агенција (МИА), 27. 10. 2005.

заслужуваат сигурноста што ја носи членство во НАТО³⁹. Меѓутоа, само Хрватска и Албанија добија можност да се приклучат на Алијансата, а Република Македонија беше блокирана од страна на земјите-членки на НАТО што ја поддржаа Грција. Овој негативен одговор беше исклучително силен удар против евроатлантските аспирации на Република Македонија и земјата подоцна се соочи со силен бран на незадоволство и растечки НАТО-скептицизам кај македонските граѓани.

Неуспехот на Самитот во Букурешт во 2008 година резултираше со распуштање на Собранието на Република Македонија и закажување на предвремените парламентарни избори истата година, затоа што беше отворена нова серија процеси и турбуленции во внатрешната и во надворешната политика на Република Македонија.

Слободно може да се заклучи дека Република Македонија постигна напредок во досегашните десет циклуси на годишни програми за членство во НАТО алијансата. Ние веќе споменавме дека од 2003 до 2006 година, Македонија претставуваше лидер меѓу трите држави-аспиранти за членство и ја потпиша Јадранската повелба за партнерство. Она што претставува сериозен показател за неправедниот однос од страна на оваа безбедносна алијанса се однесува на несоборливиот аргумент којшто говори во прилог дека сите три членки на неформалната Јадранска група ги беа исполниле во целост условите што се бараа од нив, во рамките на своите акциони планови за пристапување кон НАТО алијансата. Од овие причини, разочарувањето во врска со овој план во Република Македонија беше огромно, затоа што се очекуваше земјата да добие покана за членство, нешто што беше оневозможено поради стариот Версајски принцип на дејствување во меѓународните односи, со примена на механизмите што не беа карактеристични ниту за времето на концертната дипломатија. Ова ја постави Македонија пред неизвесна иднина во која до ден-денес се очекува промена на политичката клима и добивање на заслужената покана во оваа најзначајна безбедносна алијанса.

Исто така, значењето на НАТО Алијансата за регионот на Југоисточна Европа е неспорно, затоа што уште од почетокот на распадот на поранешната југословенска федерација, таа е присутна во текот на многу настани. НАТО интервенираше за да се спречат конфликтите во Босна и Херцеговина во 1995 година, во Косово во 1999 година, и во Македонија во 2001 година. Како резултат на нејзиното вклучување, сè уште има две активни мировни мисии во регионот, вклучувајќи ги: Силите за стабилизација (СФОР) во Босна и Херцеговина и на Косово (КФОР). Во речиси сите балкански земји,

39 <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/nato/> Посетено на 11. 6. 2016.

членство во НАТО Алијансата се смета за главна стратешка определба, која им дава можност за понатамошна интеграција во Европската Унија.

| ЗАКЛУЧОК

Целта на овој труд е да се анализираат, истражуваат и да се претстават процесите што се случуваат како резултат на распаѓањето на југословенската федерација и процесот на добивање независност на нејзините републики, со посебен осврт на Република Македонија и на нејзината транзиција во суверена држава во 90-тите години од минатиот век од југословенска република. Посебен предмет на анализа е случајот со Република Македонија во однос на нејзината улога во распадот на југословенската федерација, како и начинот на стекнување на нејзината независност, меѓународното признавање и процесот на пристапување на Република Македонија во Обединетите нации (ООН). Покрај тоа, ние ги објаснивме односите на Република Македонија со соседните земји по нејзината независност, како и воспоставувањето на дипломатските односи со нив.

Евидентно е дека Република Македонија, како една од сојузните републики, партиципираше со свои претставници во сите институции на СФРЈ, но нејзиното политичко раководство не презеде ниеден чекор што би придонел кон насилниот распад на поранешна Југославија. Напротив, Република Македонија беше лојална членка на Федерацијата сè додека не се одржаа референдумите за независност на Хрватска и Словенија, како и воените дејствија што започнаа во овие републики, а кои битно влијаеја на започнувањето на процесот за осамостојување на Република Македонија. Политиката што ја водеше државното раководство на Република Македонија при распаѓањето на Југославија, придонесе за нејзиното разделување од Федерацијата на мирен, демократски начин и без војна. Исто така, значаен потег на македонското политичко раководство беше договорот за мирно повлекување на Југословенската народна армија од територијата на Република Македонија, без никакви посебни барања од македонска страна. На овој начин, со трансформацијата на социјалистичкиот систем, беше отворен патот кон конструирање на независна Република Македонија и градење на парламентарната демократија, започнувајќи со одржувањето на првите демократски парламентарни избори.

Така, темелите на македонската државност се заокружени со донесувањето на новиот Устав на Република Македонија, на 17 ноември 1991 година. Со новиот Устав беа направени суштински измени, за разлика од претходниот систем на поранешна Југославија, а Република Македонија за првпат беше дефинирана како независна и суверена држава насочена кон демократски

развој и парламентарен систем, со свои државни обележја како знаме, грб и химна.

По изградбата на основните елементи за независност на Република Македонија, сè повидлива беше желбата на македонското политичко раководство таа да заземе место на меѓународната сцена и од тие причини се правеа сите можни напори Република Македонија да биде признаена како независна и суверена држава. Република Македонија покажа подготвеност да ги прифати условите што ѝ ги наметна Европската заедница во корист на нејзиното меѓународно признавање. Меѓутоа, очигледно е, исто така, дека ЕЗ не беше подготвена или немала волја да ја признае априори независноста на Република Македонија. И покрај исполнувањето на условите од декларациите на ЕЗ за меѓународно признавање на земјите од Источна Европа и југословенските републики коишто решиле да се формираат врз демократска основа и ги прифаќаат пропишаните меѓународни обврски, и добивањето на позитивно мислење од Бадентеровата Арбитражна комисија за признавање на независноста на Република Македонија, сепак, на седница на Европскиот совет во Лисабон, ЕЗ одлучи со декларација да не ја признае независноста на РМ, т.е. да ја признае само со име во кое не е вклучен терминот Македонија. Очигледно, ваквата одлука беше направена под притисок од страна на Грција, која има проблем со уставното име на Република Македонија коешто го негира. Треба да се напомене и дека поради грчките реакции и притисоци, ЕЗ ѝ препорача на Република Македонија да направи уставни измени што ќе ѝ помогнат во меѓународното признавање. Но, сите отстапки од македонска страна донесоа слаби резултати во односите со ЕЗ, иако позитивно беше воспоставувањето дипломатски односи на билатерална основа со голем број држави што ја признаа Република Македонија под нејзиното уставно име. Интересен е фактот што, и покрај тоа што Република Македонија водеше мирољубива политика и беше посебен случај во распаѓањето на СФРЈ, од каде што се одвои по мирен пат и без војна, а воедно ги прифати демократските начела во градењето на својата независност, сепак ЕЗ дозволи една од нејзините членки (во случајов Грција) да го спречува нејзиниот економски развој и нејзиното меѓународното признавање.

Тешките услови со кои се соочи Република Македонија на патот кон меѓународната заедница не ја спречија да продолжи со напорите за меѓународна афирмација и за обезбедување членство во меѓународните организации. И покрај разочарувањето предизвикано од односот на меѓународната заедница со непризнавањето на Република Македонија и многубројните опструкции што беа поставени пред младата македонска држава, таа мораше да ја развива стратегијата за водење на својата надворешна политика. Овие надворешни негативни влијанија врз

развојот на Република Македонија беа дополнети со политиката што ја водеа нејзините соседи околу осамостојувањето, идентитетот и јазикот на македонскиот народ, македонското малцинство или автокефалноста на Македонската православна црква. Фактички, Република Македонија се соочи со одредени проблеми од страна на соседите во периодот на осамостојувањето, но сепак, успеа да воспостави дипломатски односи со сите соседи и да ги надмине сите закани за нејзината територија и суверенитетот.

Од тие причини, можеме да заклучиме дека Република Македонија, надминувајќи ги регионалната криза, бројните препреки за нејзиното осамостојување и патот кон меѓународното признавање, како и надворешните негативни влијанија и домашните несогласувања, продолжува да се движи напред и да се развива на политички, економски и на социјален план.

БИБЛИОГРАФИЈА

Vojvodic, Natasja, *Inhibition, instrumentalization and inevitability: Ethnic nationalism and the breakdown of Yugoslavia*, University College London, School of Slavonic and Eastern European Studies, 2012;

Ванковска, Билјана, *Политички систем*, Бомат графикс, Скопје, 2007;

Pesic, Vesna, *Serbian nationalism and the origins of the Yugoslav crisis*, United States Institute of Peace, Peace works No. 8, 1996;

Mircev, Dimitar, *The Macedonian foreign policy 1991 – 2006*, The European University of Macedonia, Скопје, 2006;

Шкарик, Светомир, *Македонија на сите континенти – мир, демократија, геополитика*, Унион Трејд, Скопје, 2000;

Дојчиновски, Киро, *Запаметено минато, Македонија во втората половина на XX век – хронологија 1944 – 2000*, Матица Македонска, Скопје, 2001;

Documents for the statesmanship of the Republic of Macedonia, Agency for information, M-grafika, Скопје, 2002;

Документи за Република Македонија 1990 – 2005, едиција документи за Македонија, книга III, Правен факултет „Јустинијан Први“, Скопје, 2008;

Чепреганов, Т. , А. Шукарова, М. Б. Панов, Д. Горѓиев, К. Битовски, И. Катарџиев, В. Стојчев, Н. Велјановски. *Историја на македонскиот народ*, САК-СТИЛ, Скопје, 2008;

Interests and Options for Cooperation Between the States of South-Eastern Europe, Vol. 1, State- National and Sub regional Interest of the States of South-Eastern Europe, Edited by Maria Chavdarova, PUBLISHING COMPLEX-UNWE, Sofia, 2012;

Ружин, Нано, *НАТО во современите меѓународни односи*, Фондација Фридрих Еберт, Скопје, 2010;

- Марковиќ, Ненад, Поповиќ, Миша, *Политички дијалог*, Фондација Конрад Аденауер и Институт за демократија Societas Civilis, Скопје, 2015;
  - Declaration for international recognition of Republic of Macedonia; Assembly of Republic of Macedonia. No. 08-5099.
  - Official Journal of SRM. 1991. No. 5.
  - Official Journal of SRM. 1991. No. 38/90.
  - Official Journal of SRM. 1991. No. 08-3796/1.
  - Official Journal of RM. 1992. No. 26.
  - Official Journal of SRM. 1991. No. 27.
  - Official Journal of SRM. 1991. No. 29/73.
  - Official Journal of SRM. 1991. No. 52.
  - Official Journal of RM. 1995. No. 48.
  - Official Journal of RM. 1993. No. 81.
  - Official Journal of RM. 1996. No. 28.
  - Official Journal of RM. 1996. No. 29.
- http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm
- <http://www.mia.mk/mk/Inside/RenderSingleNews/279/132204823?pageID=1>
- <http://vecer.mk/makedonija/vo-nato-koga-kje-bideme-podgotveni>
- <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/nato/>

Кратка биографија

Д-р **Горан Илиќ** е вонреден професор на Правниот факултет при Универзитетот „Св. Климент Охридски“ – Битола. Од 2012 до 2016 година ја извршуваше функцијата сенатор во Сенатот на Универзитетот „Св. Климент Охридски“ – Битола, а од 2013 до 2017 година ја извршуваше функцијата продекан за наука на Правниот факултет. Во 2017 година е избран за декан на Правниот факултет. Неговиот научен интерес опфаќа: политика и право на ЕУ, човекови права и слободи, европски федерализам, меѓународни односи итн. Тој е автор на книгите: „Европа на крстопат: Лисабонскиот договор како темел на надворешнополитичката моќ на ЕУ“ и „ЕУтопија: надворешнополитичката моќ на ЕУ во идеологизацијата на постамериканскиот свет“. Д-р Горан Илиќ е соосновач на Институтот за истражување и европски студии – Битола и главен уредник на меѓународното научно списание „*Journal of Liberty and International Affairs*“.

Изворна научна статија
УДК:316.645(4-672EU)

Горан Илиќ

ЗАБОРАВЕНИТЕ ИДЕАЛИ: МАНИФЕСТАЦИИТЕ НА ЕЛИТИЗМОТ И НА ПАРОХИЈАЛИЗМОТ ВО КОНТЕКСТ НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА

ВОВЕД

Во предметниот труд се анализираат вредносниот систем на ЕУ и природата на Европскиот совет како новоформирана институција на ЕУ, и се претставени (на парадигматско рамниште) правците на развој на ЕУ во иднина. Во таа смисла, истражувањето почива врз три истражувачки прашања (ИП). Во однос на првото ИП: Што опфаќаат темелните вредности на ЕУ? – се констатира дека темелните вредности на ЕУ опфаќаат широк правен и политички спектар на универзални вредности утврдени во нејзините конститутивни договори, кои дејствувајќи во една синергија, ЕУ ја категоризираат како изворна заедница на вредности со свој вредносен интерес (*raison de valeur*).

Второто ИП: Како се манифестираат елитизмот и парохизмот во контекст на ЕУ? – нè води до заклучокот дека во рамките на ЕУ постои институционален, но и вонинституционален тип на елитизам.

Институционалниот елитизам најмногу доаѓа до израз во функционирањето на Европскиот совет, како институција којашто ја сочинуваат шефовите на државите и владите на државите-членки на ЕУ. Вонинституционалниот елитизам, пак, се манифестира во однесувањето на моќните држави-членки на ЕУ, во смисла на заобиколување на институциите на ЕУ, потиснување или заобиколување на нејзините темелни вредности, и инструментализација на институциите на ЕУ во полза на сопствените, национални (парохијални) интереси. И во двата случаја, пароксијализмот (давањето предност на националните интереси за сметка на вредносните интереси на ЕУ) претставува придружен (деструктивен) ефект за кредибилитетот и функционалноста на ЕУ во целина.

Во однос на третото ИП: Како ЕУ би можела да се (ре)организира или да се (ре)дефинира, со цел да ги оправда причините за своето постоење? – се констатира постоење на повеќе правци на развој, и очигледна неизвесност на процесот на европското интегрирање. Но исто така, се алудира и на потребата од редефинирање на ЕУ, преку реафирмацијата на нејзините заборавени вредности и идеали, и нивното артикулирање преку демократски воспоставени и демократски контролирани супранационални институции.

■ ЕВРОПСКАТА УНИЈА КАКО ЗАЕДНИЦА НА ВРЕДНОСТИ

Европската Унија во својот досегашен развој настојувала да создаде своевиден вредносен систем или збир од вредности, кои како такви ги инкорпорирала во своите конститутивни договори.

ИП1) Што опфаќаат темелните вредности на ЕУ?

Како темелни вредности на Европската Унија, генерално може да се сумираат: слободата, демократијата, почитувањето на човековите права и основните слободи и владеењето на правото. Таквите вредности, таа не секогаш ги именува како „вредности“, туку понекогаш ги подведува и под термините: „цели“, „задачи“, „принципи“, „обврски“ и сл., кои како такви неспорно поседуваат вредносна моќ. Така, во членот 2 од Договорот за создавање на Европската Заедница (а потоа и во Договорот за создавање на ЕУ), инкорпорирани се следните основни „принципи“:

Промоција на (...) хармоничен, балансиран и одржлив развој на економските активности, висок степен на вработеност и социјална заштита, еднаквост меѓу мажот и жената, одржлив и неинфлаторен раст, висок степен на конкурентност и конвергенција на економските перформанси, висок степен на заштита и унапредување на квалитетот на животната средина, подигнување на стандардот на

живеење и квалитетот на животот, економска и социјална кохезија и солидарност меѓу државите-членки.¹

Овие исти вредности, можеби унапредени, сè повеќе и повеќе се провлекуваат и во понатамошните договори на Унијата, но како што кажавме претходно, со различен назив. Во Договорот за создавање на Европската Унија, или Договорот од Мاستрихт, вредностите на Унијата се специфицираат во член Б (Article B), под називот „цели“, каде што стои дека:

Унијата се определува да ги промовира следните цели: балансиран и одржлив економски и социјален прогрес, делумно и поради создавање на простор без внатрешни граници, а преку јакнење на економската и социјалната кохезија и преку создавање на економска и монетарна унија, притоа вклучувајќи ја единствената валута во согласност со одредбите на овој Договор.²

Интересно е да се претстави и вредносната рамка на предлог-текстот на Европскиот устав, во дел I, член 2 од истиот, каде што покрај горенаведените, се систематизираат следните „вредности“: почитување на човековото достоинство, слободата, демократијата, еднаквоста, владеењето на правото и почитување на човековите права, вклучувајќи го и правото на индивидуите да припаѓаат на определени малцинства.³ Исто така, во предлог-текстот на уставот беа инкорпорирани и други „вредности цели“: мир, безбедност, одржлив развој на Земјата, солидарност и заемно почитување меѓу народите, слободна и фер трговија, искоренување на сиромаштијата, заштита на човековите права (особено правата на детето), развој на меѓународното право, промоција на научно-технолошки развој, борба против социјалната ексклузија, промоција на социјалната правда, потоа, еднаквост меѓу мажот и жената, промоција на економската, социјалната и територијалната кохезија, почитување на културните и лингвистичките разлики итн.⁴

Истата таа вредносна матрица се пресликува подоцна и во Лисабонскиот договор, како ефективен конститутивен договор на ЕУ. Со овој договор се (ре)афирмираат и се прокламираат основните вредности, принципи, задачи и вредносни цели на европското политичко обединување. Тој пропишува дека функционирањето на Унијата ќе биде засновано врз принципите што го инспирираа нејзиното создавање, развој и проширување: „демократијата, владеењето на правото, универзалноста и неделивоста на човековите права и слободи, почитување на човековото достоинство, принципите на

1 The Treaty for establishing the European Community, http://eurlex.europa.eu/en/treaties/dat/12002E/pdf/12002E_EN.pdf [2015]

2 The Treaty for establishing the European Union, <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html> [2015]

3 The Treaty establishing a Constitution for Europe, http://europa.eu/scadplus/constitution/objectives_en.htm#VALUES [2016]

4 Ibid.

еднаквост и солидарност, како и почитувањето на принципите утврдени во Повелбата на ООН и меѓународното право воопшто“.⁵

Имено, вредносната рамка на ЕУ претставува широк правен и политички спектар на универзални вредности, кои дејствувајќи преку политиката, политиките и институциите на ЕУ, ја категоризираат неа како заедница на вредности со свој вредносен интерес. Интересот на ЕУ можеме да го дефинираме како „*raison de valeur*, или интерес директно изведен од нејзините вредносни основи, утврдени во нејзините конститутивни договори“.⁶

ЕЛИТИЗАМ И ПАРОХИЈАЛИЗАМ: МАНИФЕСТАЦИИ

Авторот Џон Меккормик својата формулација за елитизмот во контекст на ЕУ ја темели врз фактот дека „огромен број одлуки се донесуваат од страна на неотчетните европски бирократи и лидерите на државите-членки, без особен слух за јавното мислење“.⁷ Но, и покрај „употребата на националните референдуми и растечката моќ на Европскиот парламент, како и порастот на лобирањето од страна на многуте групи на интерес коишто помогнаа процесот на креирање политики да стане повеќе отворен, сепак, демократскиот дефицит (недостаток на институционална отвореност и директна отчетност на институциите на ЕУ) остана како проблем и тема за дискусија“.⁸

Еден од најголемите проевропски филозофи и интелектуалци, Јирген Хабермас, за еминентниот „Шпигел“ одлучно ќе изјави: „Европскиот проект не може повеќе да функционира на елитистички начин“.⁹ Во неговото дело „On Europe's Constitution - An Essay“ (За Европскиот устав – есеј), тој апелира до политичарите дека тие „мора да запрат со управувањето со европскиот проект зад затворени врати, како што тоа го правела досега, и да го спуштат на најниско рамниште, со цел да има бучна и аргументирана размена на мислења во јавната сфера“.¹⁰ Неговиот апел до политичарите е предизвикан од нивната тесноградост и ограниченост, како и од нивната очигледна незаинтересираност да направат нешто значајно и големо во интерес на Европа. Тој ги обвинува за „цинизам и за вртење грб кон европските

5 *The Treaty of Lisbon*, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0013:0045:EN:PDF> [2016]

6 Goran Ilik and Marjan Gjurovski, *The axiological foundations of the European Union foreign policy*, HORIZONTI, University “St. Clement of Ohrid” – Bitola, Year X, No. 16, September 2014, p. 165

7 John McCormick, *European Union Politics*, Palgrave Macmillan, 2015, p. 302

8 Ibid.

9 Georg Diez, *Habermas, the Last European: A Philosopher's Mission to Save the EU*, SPIEGEL ONLINE, 25.11.2011, <http://www.spiegel.de/international/europe/habermas-the-last-european-a-philosopher-s-mission-to-save-the-eu-a-799237.html> [2016]

10 *Foreign Rights*, Jürgen Habermas, *On Europe's Constitution - An Essay*, http://www.suhrkamp.de/buecher/on_europe_s_constitution-juergen_habermas_6214.html?d_view=english [2016]

идеали“,¹¹ или како што тоа го доловува и проф. Марио Чити: „Европа ја управуваат многу мали мажи и жени со мали визији [...] Ваквите политичари не е возможно да се поврзат со граѓаните“.¹²

ИП2) Како се манифестираат елитизмот и парохиијализмот во контекст на ЕУ?

Најпрво, елитизмот може да се димензионира на две нивоа:

- Институционален (формален) тип на елитизам (егзистира во институциите на ЕУ, особено во рамките на Европскиот совет, како неизбрано тело) и
- Вонинституционален (неформален) тип на елитизам (се карактеризира со доминација на најсилните држави-членки на ЕУ, и притоа ја заобиколува или ја игнорира институционалната структура на ЕУ во процесот на одлучување и креирање политики).

Институционалниот елитизам најмногу доаѓа до израз во функционирањето на Европскиот совет, како институција којашто ја сочинуваат шефовите на државите и на владите на државите-членки на ЕУ. Или како што тоа ќе го дијагностицира и Јирген Хабермас: „Моќта се лизна од рацете на луѓето и премина во тела со сомнителен демократски легитимитет, како што е Европскиот совет“.¹³ За разлика од останатите институции на ЕУ, Европскиот совет (Советот) е тело (своевиден президиум) коешто е составено од лидери што не се избрани на паневропски избори, туку напротив, тоа се политичари кои ги претставуваат државите-членки на ЕУ. За иронијата да биде поголема, во член 15 од Лисабонскиот договор е утврдено дека: „Европскиот совет обезбедува потребен стимул за развој на Унијата и ги дефинира нејзините општи политички насоки и приоритети“.¹⁴ Одлуките што ги донесува Советот, по правило, се донесуваат со консензус, зад затворени врати (*in camera*), што укажува на сериозно отсуство на демократски легитимитет. Во овој случај, граѓаните на ЕУ не поседуваат никакви алатки за директно учество во креирањето на политиките како демократски придонес кон дефинирањето на политичките насоки за развој на ЕУ. Наместо оваа институција (инаку за првпат институционализирана со Лисабонскиот договор) да биде моторот на развој на ЕУ, таа се мутира во меѓувладин левијатан, кој тивко ја узурпирал содржината на ЕУ – нејзините вредности, идеали и институции. Поради тоа, Хабермас смета дека институционализацијата на Европскиот совет и неговото позиционирање како една од централните политички

11 Georg Diez, *Habermas, the Last European: A Philosopher's Mission to Save the EU*, SPIEGEL ONLINE, 25.11.2011, <http://www.spiegel.de/international/europe/habermas-the-last-european-a-philosopher-s-mission-to-save-the-eu-a-799237.html> [2016]

12 Thomas Darnstaedt, Christoph Schult and Helene Zuber, *The Great Leap Forward: In Search of a United Europe*, SPIEGEL ONLINE, 24 November 2011, <http://www.spiegel.de/international/europe/the-great-leap-forward-in-search-of-a-united-europe-a-799292.html> [2016]

13 Georg Diez, *Habermas, the Last European: A Philosopher's Mission to Save the EU*, SPIEGEL ONLINE, 25.11.2011, <http://www.spiegel.de/international/europe/habermas-the-last-european-a-philosopher-s-mission-to-save-the-eu-a-799237.html> [2016]

14 *The Treaty of Lisbon*, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0013:0045:EN:PDF> [2016]

институции на ЕУ, претставува „аномалија“¹⁵ на лисабонскиот систем на ЕУ. Аномалијата се крие во фактот што наместо ЕУ да тргне во супранационален, постмодерен¹⁶ и постнационален правец на развој, таа стана заробеник во рацете на нациите-држави и пароксијализмот (локалните и националните интереси на државите-членки, наспроти интересите на ЕУ). Теоретски гледано, тоа значи интронизирање на модернизмот како политички концепт, кој на преден план ги става интересите на националните држави (*raison d'état*), наместо вредносните интереси на ЕУ (*raison de valeur*). Во оваа игра, и граѓаните на ЕУ и ЕУ во целина се губитници.

Наместо граѓаните на ЕУ да партиципираат во креирањето на политиките на ЕУ, тие на овој начин се сведени на обични „набљудувачи“¹⁷ кои не поседуваат никакви алатки за влијание врз процесите на одлучување во ова тело. Во интерес на трудот, беше спроведена онлајн-анкета на 111 испитаници, поставена на социјалните мрежи „Фејсбук“ и „Твитер“, со времетраење од седум дена, која резултираше со мошне интересни одговори. Оваа анкетата не нуди репрезентативни резултати (земајќи ја предвид големината на примерокот, начинот на нејзиното спроведување и сл.), туку само индикативни резултати, укажувајќи на тенденциите на јавното мислење присутно на споменатите социјални мрежи (табела 1.). Резултатите од анкетата укажуваат на тоа дека кај 54,1% од испитаниците преовладува мислењето дека граѓаните на ЕУ немаат институционална можност за влијание врз процесите на одлучување, што јасно укажува за перцепциите на испитаниците, за ЕУ и за нејзиниот демократски дефицит.

Табела 1.

Дали мислите дека граѓаните на ЕУ не поседуваат доволно инструменти за учество во донесувањето одлуки во ЕУ?		
	Број на одговори	Одговори во %
Да	60	54,1
Не	32	28,8
Можеби	19	17,1
Вкупно:	111	100%

15 Georg Diez, *Habermas, the Last European: A Philosopher's Mission to Save the EU*, SPIEGEL ONLINE, 25.11.2011, <http://www.spiegel.de/international/europe/habermas-the-last-european-a-philosopher-s-mission-to-save-the-eu-a-799237.html> [2016]

16 Постмодернизмот е најдобро опишан со следните зборови: „Национализмот и националните пазари сè повеќе се заменуваат со космополитизмот и глобализираната економија, националниот интерес е заменет со грижата за човештвото и животната средина, принципите на немешање и на суверенитет се поткопуваат со заедничкото здружување на суверенитетот, додека принципот *realpolitik* е заменет со важноста на идејните / нормативните и вредносните согледувања“.

Rokas Grajauskas and Laurynas Kasčiūnas, *Modern versus Postmodern Actor of International Relations: Explaining EU-Russia Negotiations on the New Partnership Agreement*, 2009, p. 4, www.ifpr.it/uploads/File/2009-22/Grajauskas_Kasciunas.pdf [2016]

17 Georg Diez, *Habermas, the Last European: A Philosopher's Mission to Save the EU*, SPIEGEL ONLINE, 25.11.2011, <http://www.spiegel.de/international/europe/habermas-the-last-european-a-philosopher-s-mission-to-save-the-eu-a-799237.html> [2016]

За разлика од Советот, каде што ова право на партиципација на граѓаните им е суспендирано, кај другите институции на ЕУ ова не е случај, барем не во толкава мера. На пример, при формирањето на Европскиот парламент, граѓаните на ЕУ директно учествуваат во изборот на пратениците преку општи, непосредни, тајни и демократски избори. Во однос на донесувањето на правните акти на ЕУ (регулативи, директиви и сл.), граѓаните имаат право на Европска граѓанска иницијатива (за чие започнување е потребна поддршка од најмалку 1 милион граѓани на ЕУ со право на глас), а преку неа се поттикнува Европската комисија да влезе во процес на предлагање на одреден правен акт и негово процесирање во механизмот на редовната законодавна постапка (или постапка на соодлучување меѓу Европската комисија, Советот на ЕУ и Европскиот парламент). Врз основа на тоа, може да се заклучи дека со инсталирањето на Европскиот совет во лисабонската структура на ЕУ, се направи повеќе штета, одошто корист за развојот на ЕУ, а тој се претвори во главна препрека на процесите за нејзино демократизирање и еволуирање во политичка унија. Во оваа насока, поранешниот претседател на Европската комисија, Романо Проди ќе рече:

„ЕУ се претвори од унија на малцинства, во коалиција на држави, правец кој сосема го промени нејзиното функционирање и плановите за нејзината иднина. Додка работев во [Европската комисија] кога некој ќе свртеше некој канал со вести од некоја држава-членка, секогаш се зборуваше за Комисијата. А денес, денес се зборува само за Европскиот совет“.¹⁸

Исто така, тој спомена и дека како што „државите-членки ја грабаа моќта од Комисијата, така гласот на националните влади стануваше сè посилен во водењето на европските работи – со драстично нееднакви резултати“.¹⁹ Ваквата состојба ја лоцираше и теоретичарот Ентони Гиденс, со зборовите: „Унијата е нетранспарентна на највисоко ниво поради постоењето на ЕУ2 – клучните одлуки во суштина се донесуваат зад сцената, од страна на клучните лидери на државите“.²⁰ Кога зборува за ЕУ2, Гиденс мисли на онаа ЕУ што се управува од страна на неформалниот „претседател на Европа“, Ангела Меркел, која води свој „кабинет“ составен од лидерите на неколку влијателни држави-членки на ЕУ, плус претседателот на Европската централна банка и еден или двајца службеници на Меѓународниот монетарен фонд, како типичен состав формиран уште на почетокот на кризата во еврозоната.²¹ Наспроти тоа, демократскиот процес беше ставен настрана, заобиколен, па дури и „суспендиран“.²² Како за илустрација,

¹⁸ Alberto Mucci, *Romano Prodi: 'My Commission is over'*, POLITICO, 28.11.2016, <http://www.politico.eu/article/romano-prodi-european-commission-eu-berlaymont/> [2016]

¹⁹ Ibid.

²⁰ Anthony Giddens, *Turbulent and Mighty Continent: What Future for Europe*, Polity Press; 1 edition (11 Oct. 2013), pp. 18-19

²¹ Ibid.

²² Ibid.

поранешниот италијански премиер Силвио Берлускони, во 2011 година поднесе оставка од премиерската функција, и веднаш потоа беше „инсталиран“ технократот Марио Монти, за спроведување на потребните реформи во Италија, притоа одобрени и дирижирани од страна на Ангела Меркел, Николас Саркози, Европската централна банка и Меѓународниот монетарен фонд.²³ Истиот случај, па дури и на уште поексплицитен и брутален начин беше типичен и за Грција. Или како што ќе рече и самиот Романо Проди: „Одлуките за грчката криза не беа донесени на релација Брисел – Атина, туку Берлин – Атина“.²⁴ Согледувајќи го ваквиот развој на настаните, поранешниот министер за финансии во Владата на Грција, Јанис Варуфакис, по краткото министерување се „одметна“ и го формираше движењето за демократизација на ЕУ – *DiEM 25 (Democracy in Europe Movement 2025)*.

Преку овие примери се открива вонинституционалниот елитизам, кој се карактеризира со постоење на една или повеќе доминантни држави-членки на ЕУ (како своевиден „директорат“). Тие на неформален начин (политички притисоци, економски уцени и сл.) креираат политики (под плаштот на ЕУ), а впрочем сериозно ги заобиколуваат постојните институции на ЕУ и ги узурпираат нејзините темелни вредности и идеали. На трибината на *EuroFinance* во Виена (2016 год.), Јанис Варуфакис ќе истакне дека не само што институциите на ЕУ беа заобиколувани, туку Комисијата и нејзините комесари беа понижувани од страна на разно-разни министри на државите-членки. Ако порано ЕУ беше идентификувана со Европската комисија, денес тоа веќе не е случај. Сега на сцена стапи Европскиот совет, конкретно преку неговите експоненти – лидерите на државите-членки и членовите на Еврогрупата. Тоа го потврдува и теоретичарот Улрик Бек:

„Сè додека ние ја препуштаме европската интеграција во рацете на самите држави, Европа нема да може да дојде до израз [...] Попрецизно кажано, централната улога на Европскиот совет во управувањето со системот на ЕУ претставува системска грешка за пронаоѓање на европски решенија [...] Европското решение не функционира бидејќи се повикува на ‘националните интереси’“.²⁵

Земајќи го предвид ваквото однесување на моќните држави-членки на Унијата во Европскиот совет, но и вон него, инструментализацијата на ЕУ во полза на парохилните интереси, континуираното заобиколување на

²³ Ibid.

²⁴ Alberto Mucci, *Romano Prodi: 'My Commission is over'*, POLITICO, 28.11.2016, <http://www.politico.eu/article/romano-prodi-european-commission-eu-berlaymont/> [2016]

²⁵ Ulrike Guerot, *Europe as a republic: the story of Europe in the twenty first century*, *OpenDemocracy*, <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/ulrike-guerot/europe-as-republic-story-of-europe-in-twenty-first-century> [2016]

вредностите на ЕУ, всушност го отвори патот на популизмот²⁶ (независно дали од лева или од десна идеолошка провиниенција). Со неговата појава, сериозно се предизвика либералниот и демократски карактер на ЕУ и нејзините темелни вредности, со јасни тенденции за нејзино редефинирање во новата постдемократска ера, како што за тоа вели и самиот Јирген Хабермас.

Гневот од ваквата ситуација, најпластично е прикажан во прашањето на предводникот на евроскептичната италијанска партија „*Movimento 5 Stelle*“ во Италија, Бепа Грило: „Зошто само Германија е богата?“²⁷ – притоа алудирајќи на ефектите на кризата во еврозоната, јакнењето на позицијата на Германија во ЕУ и евидентното заобиколување на институциите на ЕУ во решавањето на европските проблеми. Имено, во одговорот на ова прашање, всушност се крие и „фабричката грешка“ на лисабонската ЕУ, со сите нејзини придружни аномалии, кои го доведуваат во прашање нејзиното опстојување и опстојувањето на нејзините темелни вредности. Таквата Европа потсетува на „трикратна перверзија на сите вредности за кои ЕУ се залага, и поради коишто ЕУ ја доби Нобеловата награда за мир: слобода, демократија и социјално-пазарна економија. Како резултат на тоа, Европа страда од сопствената негација: кога Европа очигледно се откажува од своите вредности, Европа не може да постои! Европа не функционира, или барем не како оваа. Затоа дојде времето Европа да се преврти на глава, за да се сети што таа првично требаше да биде“.²⁸

ПРАВЦИ НА РАЗВОЈОТ

Мотивирани од сето тоа, критичарите на ЕУ (па дури и оние најумерените) стануваат сè погласни во предлагањето на различни модели за нејзино редефинирање.

ИП 3) Како ЕУ би можела да се (ре)организира или да се (ре)дефинира, со цел да ги оправда причините за своето постоење?

Во зависност од конотацијата, проевропска или антиевропска, може да се маркираат повеќе (парадигматски) правци на развој на ЕУ во иднина, и тоа:

²⁶ Најдобар преглед на елементите на популизмот и на популистичките движења на денешницата (конкретно за Европа) дава авторот Пол Тагарт, преку следните шест атрибути: 1) нетрпеливост кон претставничката демократија, 2) „народот“ како срцевина – центар на популистичката идеологија, 3) недостаток на темелни вредности, 4) камелеонски тенденции, 5) појава како реакција на чувството на екстремна криза, и конечно 6) самоограничувачки квалитети на популизмот. Види повеќе во: Tom Bryder, *Xenophobia, Politics and Right Wing Populism in Europe*, University of Copenhagen, Faculty of Social Science/Department of Political Science, Winter 2009, pp. 6-7

²⁷ Alberto Mucci, *Romano Prodi: 'My Commission is over'*, POLITICO, 28.11.2016, <http://www.politico.eu/article/romano-prodi-european-commission-eu-berlaymont/> [2016]

²⁸ Ulrike Guerot, *Europe as a republic: the story of Europe in the twenty first century*, OpenDemocracy, <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/ulrike-guerot/europe-as-republic-story-of-europe-in-twenty-first-century> [2016]

- Лабав тип на Унија, за разлика од постоечката – тоа би значело, како на пример, напуштање на еврото и фокусирање на ЕУ само кон единствениот пазар;
- Унија којашто е ремоделирана на специфичен начин, како на пример, ЕУ да стане повеќе демократска или децентрализирана – постојат многу можности во оваа насока, кои во дел се зависни и од националниот контекст;
- Слободен трговски простор и ништо повеќе од тоа, на линија со НАФТА или АСЕАН;
- Една или повеќе држави да истапат од членството во ЕУ – како на пример Британија – врз основа на желбите на секоја држава поединечно, без разлика што ќе се случи со остатокот од Европа;
- Завршување на распаѓањето на ЕУ и враќање на Европа кон нациите-држави, во нејзината пред-постоечка форма;²⁹ или
- Авангардна Европа – овој модел подразбира дека новата ЕУ треба да се фундаира врз јадро и орбита. Јадрото ќе создаде федерација, а орбитата асоцијација. Авангардата, односно јадрото на државите-членки е замислено да биде „одлучувачкиот фактор во унапредувањето на интегративниот процес, кој конечно ќе кулминира во европска федерација“.³⁰

Европската Унија се наоѓа пред сериозен предизвик, секој од наведените правци на развој претставува можно сценарио за нејзината иднина – повеќе или помалку. Но важно е да е истакне дека единствениот начин ЕУ да го оправда своето постоење е таа да се редефинира, односно реинституционализира. Или како што гласи и мотото на движењето „*Democracy in Europe Movement 2025*“: „Европа ќе се демократизира. Или ќе се дезинтегрира!“³¹

Од тие причини, иницијален чекор кон нејзиното редефинирање би бил „враќањето“ кон своите (во меѓувреме) заборавени вредности и идеали (мир, слобода, правда, еднаквост, владеење на правото итн.) и нивното артикулирање како сопствен вредносен интерес (*raison de valeur*) преку демократски воспоставени и демократски контролирани супранационални институции. Со тоа, ќе се изгради демократски бедем против сите форми на елитизам и парохизам, и ќе се даде силен ветар во едрата на нејзината интеграција. Во спротивно, ЕУ ќе стане „плен“ на самата себеси, а Европа мегдан за конфронтација на големите сили.

²⁹ Anthony Giddens, *Turbulent and Mighty Continent: What Future for Europe*, Polity Press; 1 edition (11 Oct. 2013), pp. 41-42

³⁰ A Core, *Avant-garde or Centre of Gravity and other ideas to enhance European Union Integration*, <http://slideplayer.org/slide/1330772/> – [2016]

³¹ *Democracy in Europe Movement 2025*, <https://diem25.org/> [2016]

ЗАКЛУЧОК

ЕУ мора да се врати на своите темелни вредности и врз нив да ги реставрира своите институции, со цел да ги направи демократски, транспарентни и одговорни. Тоа особено се однесува на Европскиот совет, како институција којашто се карактеризира со бројни противречности – во однос на вредносниот систем на ЕУ – и која прерасна во извор на елитизам, парохизам и меѓувладина супрематија во ЕУ. Оттука, ЕУ е неопходно да влезе во еден процес на тотална реинституционализација.

Овој процес би значел а) супранационализирање на нејзините институции, и нивно автономизирање во однос на моќта на државите-членки, проследено со б) присуство на силна демократска контрола и отчетност пред граѓаните, в) реафирмација на темелните вредности, и г) инвестирање во обединувањето на Европа како крајна цел. Сето ова може да започне со ревидирање на Лисабонскиот договор или пак со донесување нов конститутивен договор на ЕУ, во кој би биле вградени овие линии на реинституционализација. Но сепак, останува времето да покаже дали трендот на излегување на државите-членки од ЕУ, би се заменил со тренд за продлабочување на нејзината интеграција и нејзината демократизација.

РЕФЕРЕНЦИ

A Core, Avant-garde or Centre of Gravity and other ideas to enhance European Union Integration, <http://slideplayer.org/slide/1330772/>– [2016]

Bryder Tom, *Xenophobia, Politics and Right Wing Populism in Europe*, University of Copenhagen, Faculty of Social Science/Department of Political Science, Winter 2009, pp. 6-7

Diez Georg, *Habermas, the Last European: A Philosopher's Mission to Save the EU*, SPIEGEL ONLINE, 25.11.2011, <http://www.spiegel.de/international/europe/habermas-the-last-european-a-philosopher-s-mission-to-save-the-eu-a-799237.html> [2016]

Darnstaedt Thomas, Christoph Schult and Helene Zuber, *The Great Leap Forward: In Search of a United Europe*, SPIEGEL ONLINE, 24 November 2011, <http://www.spiegel.de/international/europe/the-great-leap-forward-in-search-of-a-united-europe-a-799292.html> [2016]

Democracy in Europe Movement 2025, <https://diem25.org/> [2016]

Foreign Rights, Jürgen Habermas, On Europe's Constitution - An Essay,

http://www.suhrkamp.de/buecher/on_europe_s_constitution-juergen_habermas_6214.html?d_view=english [2016]

Giddens Anthony, *Turbulent and Mighty Continent: What Future for Europe*, Polity Press; 1 edition (11 Oct. 2013), pp. 18-19

Grajauskas Rokas and Kasčiūnas Laurynas, *Modern versus Postmodern Actor of International Relations: Explaining EU-Russia Negotiations on the New Partnership Agreement*, www.lfpr.lt/uploads/File/2009-22/Grajauskas_Kasciunas.pdf [2016]

Guerot Ulrike, *Europe as a republic: the story of Europe in the twenty first century*, OpenDemocracy, <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/ulrike-guerot/europe-as-republic-story-of-europe-in-twenty-first-century> [2016]

Ilik Goran and Gjurovski Marjan, The axiological foundations of the European Union foreign policy, HORIZONTI, University “St. Clement of Ohrid” – Bitola, Year X, No. 16, September 2014, p. 165

McCormick John, *European Union Politics*, Palgrave Macmillan, 2015, p. 302

Mucci Alberto, *Romano Prodi: ‘My Commission is over’*, POLITICO, 28.11.2016, <http://www.politico.eu/article/romano-prodi-european-commission-eu-berlaymont/> [2016]

The Treaty for establishing the European Community, http://eurlex.europa.eu/en/treaties/dat/12002E/pdf/12002E_EN.pdf [2015]

The Treaty for establishing the European Union, <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html> [2015]

The Treaty establishing a Constitution for Europe, http://europa.eu/scadplus/constitution/objectives_en.htm#VALUES [2016]

The Treaty of Lisbon,

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0013:0045:EN:PDF> [2016]

Кратка биографија

Владимир Божиновски е вонреден професор на политички студии при Правниот факултет „Јустинијан Први“ на УКИМ. Предава Јавно мислење и Методологија на политички науки. Своето образование го завршил во Македонија и Италија. Основач е на Институтот за политички истражувања од Скопје ИПИС кадешто е координатор на центарот за истражување.

прегледна научна статија
удк:316.653:[32:316.344.42

Владимир Божиновски

ПЕРЦЕПЦИИ НА ЈАВНОСТА ИЛИ МАНИПУЛАЦИИ НА ЕЛИТИТЕ

ЈАВНОТО МИСЛЕЊЕ ВО СОВРЕМЕНИТЕ МАСОВНИ ОПШТЕСТВА

Еден од основните предуслови за функционална демократија претставуваат слободните избори преку коишто граѓаните го пренесуваат правото на одлука врз своите избрани претставници, односно избори преку коишто јавноста ги избира своите политички елити. Јавноста, односно секој граѓанин го прави својот избор врз основа на информациите што се пласираат преку медиумите. Се поставува прашањето на кој начин се гради перцепцијата на јавноста при нејзината одлука за избор на политичките елити, прво во однос на самата информација што стигнува до таа јавност и второ, во однос на заинтересираноста на дел од јавноста за самиот политички процес и носењето на одлуки.

Во теоријата, јавноста треба да ги контролира политичките елити и нивните постапки, бидејќи таа ги избира и таа може да ги промени. Сепак, доколку јавноста добива делумни, насочени или погрешни информации од медиумите или доколку поголем дел од јавноста не е запознаена или заинтересирана за работата на елитите, но сепак гласа на изборите, тогаш прашањето би било дали всушност преку креирање на информации што би ги обезбедиле посакуваните перцепции, елитите со помош на медиумите манипулираат со јавноста, а со цел да ја добијат посакуваната реакција

од јавното мислење и потоа да делуваат во согласност со него. Основната теза што ќе биде аргументирана преку користење на синтеза, но и на анализа, историски и дескриптивен метод, е дека во современите масовни општества, преку селекција и наметнување на „важни“ теми од страна на елитите, но и манипулација при креирање на јавното мислење во однос на тие теми со помош на медиумите, елитите всушност создаваат само привид на избор што би требало да го има јавноста, а со што се доведува во прашање и самата суштина на демократијата, односно правото на сопствена одлука. Во текстот подолу ќе се дефинираат поимите маса, елити и јавност, а ќе се дискутира и за масовното општество и за неговата ерозија, како и за јавното наспроти масовното мислење, улогата на јавното мислење во современото масовно општество, како и за манипулациите со него.

| ЕЛИТА

Поимот „елита“ го има својот корен во „францускиот *élite* (да избере, избира). Елитата е дефинирана како општествена група што се издвојува со „своите високи нивоа на квалификуваност и способноста и подготвеноста за успех“ или според „особената вредност и постигнување“. Елитите се перципираат како групи коишто имаат одлучувачко влијание врз развојот на општеството¹. Генерално, елита² може да се дефинира како поим којшто е создаден за да се направи дистинкција на одредени групи што со своите карактеристики, но пред сè, од своето влијание во носењето на одредени одлуки се издвојуваат од мноштвото, од другите поединци и групи, односно од самото општеството како целина. Затоа, за да постојат елити како „малцинство“, потребен е и спротивставен концепт, односно „мнозинство“ од коешто самите елити се издвојуваат. Кога од една страна се говори за елити, на другата страна секогаш е „масата“ и „толпата“ односно мноштвото, како мнозинство во општеството.

| МАСА (ТОЛПА)

Според Хартман (*Michael Hartmann*), уште во своите почетоци „дискусијата за елитите во општествените науки е нераздвојна од дискусијата за масите, како две страни на иста монета, при што елитата е позитивен, а масата или толпата е негативен концепт“³. Во прилог на ова тврдење се и размислувањата на Гистав ле Бон (*Gustave Le Bon*). Во своето најпознато дело „Психологија на толпата“, издадено кон крајот на 19. век, тој смета дека „цивилизациите секогаш се создаваат и се управувани од мала

1 Hartmann, Michael "The Sociology of Elites" New York: Routledge, 2007, стр. 2

2 Иако според оваа дефиниција можат да постојат повеќе типови на „елити“, во овој текст терминот се однесува исклучиво на политичките елити.

3 Hartmann, Michael, 2007, стр. 5

интелектуална аристократија, а никогаш од толпа. Толпата е способна само за деструкција, а кога структурата на цивилизацијата е гнила, толпата е таа што секогаш го предизвикува нејзиниот пад⁴. Според Ле Бон, познавањето на психологијата на толпата е од есенцијално значење за секој државник кој сака „не да ја управува толпата, бидејќи тоа е неизводлива задача, туку да не биде премногу управуван од неа, бидејќи влијанието на законите врз толпата е многу мало и тие не можат ниту да креираат ниту да опстојат на некое мнение, освен на оние што им се наметнати. Толпата не може да се управува преку правила коишто промовираат еднаквост, туку само преку инструменти што создаваат импресија врз нив или кои можат да ги заведат⁵. Сепак, доколку се анализира од поинаков агол, односно од перспектива на толпата, луѓето кои сакаат да ѝ наметнат на толпата ментално единство и да ја сместат во една социјална категорија, се всушност луѓе кои се надвор од толпата или се спротивставени на неа. Луѓето кои се дел од толпата имаат перцепција за диверзитет и рационална реакција во однос на нивните постапки⁶.

■ ЈАВНОСТ

На негативната конотација на мноштвото преку поимот толпа или маса во класичната теорија, делумно ѝ е спротивставен и концептот на политичка јавност (или јавна сфера во политиката), произлезена од инкорпорирањето на распаднатата репрезентативна јавност на средновековието и новата литературна јавност, која делува во јавната сфера (помеѓу приватната сфера и јавниот авторитет) како критика на јавниот авторитет, околу којшто дебатира Хабермас (*Jürgen Habermas*). За разлика од едно поларизирано општество поделено на елити и толпи, Хабермас говори за дополнителен слој во општеството помеѓу нив, кој има влијание, кој може и треба да го модификува политичкото јавно мислење. Ако основната поделба се сведува на држава што управува и на општество коешто е управувано, односно мала група, или елита, и голема група, или маса, во модерното општество, со развојот на јавните гласила или медиумите, се појавува нова, добро информирана јавност. Тоа е општествена група којашто има влијание, нејзиното мислење е релевантно при носењето на одлуки и со тоа влијае и врз креирањето на јавното мислење по одредено прашање.

Со развојот на писменоста, медиумите и достапноста до информациите, јавноста којашто во средниот век била сведена на репрезентативна јавност, или мала група луѓе околу аристократите на феудалните поседи или во

4 Le Bon, Gustave *"The Crowd: a study of the popular mind"* Mineola: Dover Publications, 2002, стр. xiii

5 *Ibid*, стр. xiv

6 van Ginneken, Jaap *"Collective behavior and Public Opinion: rapid shifts in opinion and communication"* Mahwah (NJ): Lawrence Erlbaum Associates, 2003, стр. 87

кралскиот двор, во либерализмот се проширува на поголема група луѓе од новата класа на капиталисти, или како што ја нарекува Хабермас, буржоаска јавност.

Во современите либерално-демократски општества, со воведување на универзалното право на глас, со моќта на одлуката, а преку можноста за избор на политичките елити, се стекнуваат сите поединци над одредена возраст, со што општеството се модифицира во масовно општество. Во него постојат групи што го креираат јавното мислење, претставени преку политичките елити. Но, „постојат и поединци кои се незаинтересирани, неинформирани и не партиципираат во јавната, односно во општествената дебата, кои се дел од масата и се најмногубројни во новото масовно општество, но сепак не до степен да ги игнорираат изборите“⁷. Според Хабермас, токму тие луѓе се подложни и се предмет на манипулација на политичките елити коишто преку медиумите го наметнуваат своето мислење. Масата е изложена на притисок од елитите и до степен на создавање на контролирано јавно мислење. „Дури и мислењата за кои не е потребна јавна изложеност не можат да еволуираат во јавно мислење доколку не постои комуникациски проток, односно дебата на рационалната јавност“⁸.

Оној информиран дел од јавноста којшто размислува рационално, кој е вклучен во дискусиите и го претставува делот од општеството меѓу елитите и масата, најчесто придонесува многу малку во создавањето на јавното мислење затоа што е ограничен во тесен круг на партиципиенти и во релативно хомогени групи. Иако на нив елитите не можат да влијаат и да им ги манипулираат ставовите, сепак и тие не можат да се вклучат во општествена јавна дебата и да ја спречат манипулацијата врз масата, односно неинформираната и нерепрезентативна јавност во новото масовно општество. На тој начин се распаѓа политичката јавност што произлегува од литературната јавност во однос на политичките прашања и се преоѓа во ново масовно општество и маса којашто го губи допирот со јавната дебата.

ЕРОЗИЈА НА ЈАВНОСТА ВО МАСОВНОТО ОПШТЕСТВО

Масата во современото општество се исклучува од јавната дебата по свој избор, со оглед на тоа што ги игнорира информациите што ѝ се достапни, за разлика од минатото, каде што информациите, или барем употребливите информации не биле чести и не биле достапни за широките општествени слоеви. Во современите општества, и самите медиуми коишто ги пренесуваат информациите се делумно виновни, пред сè, затоа што

7 Habermas, Jürgen "The structural transformation of the Public sphere" Cambridge (MA): MIT Press, 1992, стр. 213-214

8 Ibid

се комерцијализираат, нивната првобитна функција да информираат ја менуваат со конsumerизам, односно информацијата ја менуваат со забава и на тој начин, медиумите во современото општество се трансформираат од јавни во масовни медиуми. Можноста за зачувување на јавноста, наспроти масата која ја антиципира Хабермас, е во анимирање на мала фракција, дел од масовното општество, составена од поединци кои рационално размислуваат, ги формираат и сакаат да ги искажат своите приватни мислења во јавноста, односно да се поттикне „јавното мислење преку т.н. критичка јавност којашто преку интраорганизираните јавни сфери може да влијае врз политички одлуки“⁹.

Проблемот со општествената ерозија во контекст на јавната дебата, манифестирана преку губење на интересот на поединецот да се вклучи во јавната расправа и да придонесе кон тековите што го дефинираат општеството, што би претставувало стагнација или дури и исчезнување на класичниот идеал за човекот како политичко животно, кој своето постоење го насочил кон развој на заедницата без којашто не може да постои, односно причините за она што може да се дефинира како јавност во модерното да се трансформира во маса во современото општество, ги нотира и Милс (*Wright Mills*).

Имено, тој наведува четири карактеристики преку коишто го претставува контрастот меѓу класичната дефиниција за јавна заедница, или јавност, и современата маса, од којашто произлегува современото масовно општество. Овие карактеристики ги „рефлектираат и разликите меѓу либералниот и популистичкиот стил во политиката. Кај јавната заедница, односот меѓу креаторите и примателите на мислењето бил горе-долу еднаков, додека кај масата, оние што го креираат јавното мислење се само сосема мал дел во однос на оние што ја примаат пораката, односно информацијата. Потоа, и покрај постоењето на мас-медиумите, пристапот до нив со цел да се одговори на пораката е многу рестриктивен за повеќето луѓе. Трето, капацитетот на јавното мислење да влијае на важните одлуки бил многу поголем пред масовното општество, со исклучок на повремени манифестации на масовно незадоволство. Четвртата карактеристика е тоа што степенот со кој институциите, со моќта на санкција и контрола, навлегуваат во јавноста е далеку посилен во масовното општество и поради тоа, јавното мислење помалку се обликува преку јавна дискусија, а многу повеќе преку масовна манипулација“¹⁰.

9 Ibid, стр. 247-248

10 Hayward, Jack (Editor) "Elitism, Populism, and European Politics" Oxford: Oxford University Press, 2004, стр. 14 - 15

МАНИПУЛАЦИЈА СО ЈАВНОТО МИСЛЕЊЕ

Самата манипулација во масовните општества, од една страна се заснова на ограничување на опсегот и дозирање на корисните информации коишто можат да имаат влијание врз политичкото јавно мислење, а од друга страна, по потреба се користи со креирање, дополнување и обликување на основната информација чијашто главна цел е да го постигне посакуваниот ефект кај масата, а претходно антиципиран од страна на елитите. Ограничувањето на корисните информации треба да создаде игнорантски однос на масите кон политичките дејствија, додека креирањето и ширењето на значајна информација по потреба, има за цел токму да ја поттикне политичката акција, односно да го мобилизира јавното мислење.

Проблемот на овој пристап кон јавното мислење е во тоа што со депривација на континуираниот проток на корисни информации во однос на одредено прашање или политика и со повремено информирање коешто е инцидентно или наменски, создава тешкотија при обидот за рационална конструкција (којашто, се разбира, се заснова на информација) на мнението по одредено прашање кај поединците во масовното општество. Ова може да доведе или до свесно продолжување на игнорантскиот однос, или до неможност да се заземе став поради нецелосна перцепција на проблемот или честопати и до погрешно толкување на информациите по однос на тоа прашање.

Тоа може да резултира со неуспешна мобилизација на јавното мислење, но исто така, а како последица од недоволни или задоцнети информации, со мобилизација на јавното мнение во сосема друг правец од оној на кој се надевале и го претпоставувале елитите, што може да предизвика интензивирање на проблемот или недостаток на јавна поддршка за спроведување на предвидената политика. Честопати, овие калкулации и ускратување на целосни или континуирани корисни информации во однос на некое политичко прашање од страна на елитите, поради погрешно толкување можат да предизвикаат нереални или сосема спротивставени очекувања во однос на појдовните претпоставки, што создава незадоволство кај масите кон политичките елити коишто не се во можност да ги испорачаат тие очекувања.

Токму затоа, Стимсон (*James A. Stimson*) смета дека е целосно погрешна претпоставката дека обичниот народ, или масата, во исто време може да биде игнорантен, а од друга страна информиран и пресметлив во однос на политиката, во зависност од потребата или очекувањата. Според него, претпоставените два поларитета околу перцепцијата на јавното мнение се неиздржани, односно реалната слика е некаде помеѓу. Во однос на тезата за „информирани и пресметливи“, веднаш по првите научно спроведени

истражувања на јавното мнение се покажало дека сликата за добро информирани и рационални граѓани кои се заинтересирани и ги разбираат политичките случувања, не може да биде подалеку од вистината. „Граѓаните биле целосно некомпетентни, односно неподготвени да го исполнат тоа што се очекува од нив во една демократија. Разликата меѓу очекувањата на една демократија од гласачот и она што всушност гласачот го испорачува, едноставно е огромна.

Сепак, и другиот екстрем, дека гласачите се целосно неподготвени, непресметливи и немаат цел во политиката е погрешен. Некои гласачи се заинтересирани, некои гласачи сакаат да знаат како елитите ја водат државата, а некои ќе заземат политички став, иако не ги интересира што прави администрацијата¹¹. Сепак, кај оние што се заинтересирани, Стимсон го истакнува „некои“, што може да биде и само мала фракција од јавното мислење, слично со проблемот на политичка јавност во современите масовни општества за којшто говори Хабермас. Дополнително, и тој ја нотира одлучувачката улога на медиумите при формирањето на јавното мислење во современите масовни општества, за што поопширно ќе стане збор подолу.

■ ЈАВНО НАСПРОТИ МАСОВНО МИСЛЕЊЕ

Самата вклученост на масите при носењето одлуки во заедницата ја наметнува дилемата дали во современите општества може да се поистоветат поимите јавно мислење со мнението на масата, односно да се стави знак за еднаквост помеѓу информираниите поединци кои рационално и врз основа на корисни информации го креираат своето мнение, коешто станува дел од јавното мислење по однос на некое прашање, и неинформираниите или недоволно информираниите поединци со право на глас кои или немаат сопствено мнение во однос на некоја политика, или само се приклонуваат кон одредено мнение претходно креирано од елитите и пласирано преку медиумите како информација што претставува веќе креиран став.

Доколку се направи дистинкција по оваа основа и јавното мнение се поистовети само со мнението на политичката јавност, во тој случај, всушност, можеме да говориме за три типа на општествени мненија, односно за јавно мнение, мнение на масата и мнение на елитите. Затоа и се поставува прашањето дали масата можеме да ја нарекуваме јавност и дали таа е доволно мотивирана и информирана за да направи корисен придонес при носењето на одлуки од страна на политичкиот естаблишмент.

11 Stimson, James A. "Tides of Consent: How Public Opinion Shapes American Politics" Cambridge: Cambridge University Press, 2004, стр. 12, 14, 17 - 19

„Пропонентите за целосна партиципација на општеството во работата на државата сметаат дека носењето одлуки без знаење или поддршка на јавното мислење го претставува само мнението на елитите, кое е честопати под влијание на лоби групите или други посебни групи на интерес“¹². Во овој случај, јавното мислење е синоним за масовно мислење, како збир на поединечните мненија од сите полнолетни поединци во општеството.

Во современата дебата по ова прашање, може да се издвојат три групи. Имено, „популистите сметаат дека истражувањата на јавното мислење даваат значаен придонес кон обезбедувањето целосна партиципација на граѓаните при носењето одлуки, критичарите сметаат дека резултатите од истражувањата на јавното мислење не се рефлексивна на јавноста туку само на елитите што владеат, додека социјалните конструкционисти тврдат дека постои манипулација, односно дека всушност медиумите креираат реалност за јавноста. Современите влади најчесто нема да се согласат дека имаат висок степен на контрола било на јавното, било на елитното мислење“¹³.

Сепак, без разлика на тоа дали граѓаните рационално се приклучуваат кон одредена политика или тие се наведени кон тоа од страна на елитите и медиумите, неопходноста од подигнување на јавната свест до степен што би предизвикал јавна реакција по однос на одредено прашање или политика со цел таа да биде спроведена согласно доминантното јавно мислење, е клучна во современите општества. „Без јавна респонзивност на одредена политика, постои мала веројатност за респонзивност на политиката кон јавното мислење. Политичарите не само што не би имале никаков поттик за да реагираат на јавното мислење, туку тие би имале и недоволни информации за да постапуваат согласно јавното мислење, бидејќи без реакција, јавното мислење ќе биде во основа бесмислено“¹⁴.

Самата јавна респонзивност не треба да се протолкува како будно следење на секој аспект од политиката, туку како генерално мислење за посакуваните ефекти од неа. „Целта не е да се оптоварува јавноста за експертски мислења по сите прашања, туку товарот за тоа да биде пренасочен кон одговорна администрација“¹⁵.

12 Ferguson, Sherry Devereaux *“Researching the Public Opinion Environment”* Thousand Oaks (CA): Sage Publications, 2000, стр. 16

13 *Ibid*, стр. 16 - 17

14 Soroka, Stuart N. and Wlezien, Christopher *“Degrees of Democracy: Politics, Public Opinion, and Policy”* Cambridge: Cambridge University Press, 2010, стр. 41

15 Lipmann, Walter *“Public Opinion”* New York: Macmillan, 1922, стр. 399

ЈАВНОТО МИСЛЕЊЕ И МЕДИУМИТЕ ВО МАСОВНОТО ОПШТЕСТВО

Во современото масовно општество, медиумите играат клучна улога при формирањето на политичкото јавно мислење, со оглед на тоа што информацијата којашто го креира тоа мислење може навремено да стигне до поединецот само преку средствата за масовна комуникација. При оцената на медиумското влијание врз јавното мислење, вообичаено се нотира само најочигледниот ефект на одредена информација, односно директната медиумска порака од типот на политичко рекламирање, а честопати се занемаруваат другите две индиректни форми на влијание или насочување на јавното мислење, кои во суштина се многу поефективни. Првата форма на влијание е преку објавување на „информации во кои се истакнуваат одредени идеи, претпоставки или верувања, а кои не можат да бидат директно класифицирани како мненија“¹⁶. Вториот медиумски ефект врз јавноста, а со тоа и врз јавното мислење, е самиот избор на информациите што се објавуваат. На прашањето до „Њујорк тајмс“ за тоа како одлучуваат што да се објави, одговорот гласел: „Ние ги објавуваме сите вести што заслужуваат да бидат објавени. Оттука произлегува прашањето кои вести „заслужуваат“ да се објават“¹⁷, односно како се носи одлуката за избор на информации или според кои стандарди уредникот ја носи одлуката за тоа што вреди да се објави?

„На овој начин, односно преку изборот на информациите што се објавуваат, медиумите „можеби нема да бидат успешни во тоа да ги убедат поединците како да мислат, но се исклучително успешни во тоа да им наметнат за што да мислат“¹⁸. Одлуките на медиумот како и кои информации да ги објави може, но и не мора да биде инсторирано од самите политички елити, постои широк спектар на судир на интереси и од страна на самите медиумски или бизнис елити. „Визијата за слободниот печат којшто е загрозен од власта, може многу лесно да биде заменета со таа на поединец кој е заведен или загрозен од моќните медиумски интереси. Информацијата може да биде ограничена како од сопствениците на медиумот или бизнис елитите, така и од властите преку примена на формална или неформална цензура“¹⁹.

ОДЛУКИТЕ НА ЕЛИТИТЕ И ПЕРЦЕПЦИИТЕ НА МАСИТЕ

Процесот на носење одлуки од страна на елитите кои и покрај обидите за влијание врз јавното мислење, се во спротивност од актуелната перцепција на

16 Lewis, Justin "Constructing Public Opinion" New York: Columbia University Press, 2001, стр. 99

17 Bernays, Edward L. "Crystallizing Public Opinion" New York: Live right Publishing Co., 1961, стр. 77

18 Lewis, Justin, 2001, стр. 100

19 Hayward, Jack (Editor), 2004, стр. 67

масите во демократските општества, не мора секогаш да биде перцепиран како негативен. Ова е, пред сè, поради недостаток или неможност да се артикулираат одредени информации во дадена временска рамка. Така на пример, општоприфатен став е дека „процесот на европска унификација е поттикнат и воден од елитите. Прифатливо е да постои одредена разлика во ставовите меѓу елитите и гласачите, иако преголемиот јаз во политиките на елитите и перцепцијата на јавното мнение, може да ја загрози позицијата на елитата, а со тоа и самиот процес на спроведување на политиката“²⁰.

Самата разлика во перцепцијата на масите и политиката спроведувана од елитите, според елитистичките теории, се должи на недоволното познавање на состојбите од страна на масите. „Политичката акција на масите може да биде одлучувачка само при особени историски околности, но ретко ги поставува темелите на новиот политички поредок. Самите избори се институционална рамка, а со нив поединци ја добиваат моќта да одлучуваат, преку меѓусебен натпревар за гласот на граѓаните. Народот гласа за своите претставници, т.е. елити, но не може да ги контролира. Елитите го водат политичкиот процес и поттикнуваат промени, кои во однесувањето на масите се рефлектираат многу подоцна. Политичката активност на елитите е особено одлучувачка за развој и консолидација на новите демократии.

Спротивставени на елитистичките се теориите за репрезентативност, кои сметаат дека има поврзаност меѓу масите и елитите, односно изборите не се сведуваат само на механизам за селекција на елити, туку постои комплексен институционален механизам преку којшто барањата и мнението се трансферираат од јавноста кон елитите, и тоа преку политичките партии“²¹. Сепак, иако е точно дека постои комуникација меѓу масите и елитите, се поставува прашањето: кој ги артикулира барањата на масите или самото јавно мнение, и дали јавноста е таа што има влијание при процесот на носење одлуки во самите партии?

***

Доколку се говори за идеални услови, просперитетот или назадувањето на едно општество во демократиите зависи од самите граѓани, т.е. од јавноста, бидејќи таа ги избира елитите. Од волјата на избирачите зависат и постапките на нивните репрезенти, односно доколку перцепцијата на граѓаните, т.е. јавното мнение, е конструктивна во однос на некој проблем, тогаш и политичките одлуки на елитите би требало да се движат кон изнаоѓање на конструктивно решение за него.

²⁰ Best, Heinrich, Lengyel, György and Verzichelli, Luca (Editors) *“The Europe of Elites”* Oxford: Oxford University Press, 2012, стр. 1 и 190

²¹ Semenova, Elena, Edinger, Michael and Best, Heinrich (Editors) *“Parliamentary Elites in Central and Eastern Europe”* Oxon: Routledge, 2014, стр. 6 - 7

Основен проблем за пренесување на оваа дефиниција од теоријата во практиката е тоа што јавното мнение најчесто се манипулира, и тоа преку симбиотската врска меѓу елитите и средствата за масовна комуникација, кои ги пренесуваат информациите. Спрегата меѓу елитите и медиумите ја креира самата информација што се пласира во јавноста, а потоа се чекаат реакции од неа. Информацијата е креирана на начин што ја антиципира посакуваната реакција од масите, за подоцна елитите да реагираат „во согласност со јавното мислење“, кое всушност е генерирано и наметнато преку избор, дозирање и манипулација со самата информација. Клучна улога во процесот имаат самите медиуми коишто го конструираат јавното мислење, односно ги филтрираат информациите што се пренесуваат до публиката. Затоа и целта на елитите е да имаат механизам за влијание и притисок врз средствата за масовна комуникација.

Со цел да се намали влијанието на елитите врз јавноста, потребно е да се намали злоупотребата и манипулацијата на медиумите и со медиумите, и затоа клучна е нивната корективна улога во процесот за избор на значајни информации. Тоа би придонело за зголемување на степенот на активност на поединците, (што дополнително се зголемува со степенот на формално и неформално образование), а тоа би го зголемило и уделот на јавноста, односно политичката јавност, која ќе се издвои од масата.

На тој начин може да се зголеми и општествениот притисок врз елитите, кој би ги принудил да детектираат суштински општествени проблеми и да пристапат кон нивно решавање.

Сепак, барем засега, во современите масовни општества ова најчесто не е случај, и интересот на јавноста за суштинските проблеми се намалува, а со тоа се намалува и нејзиното влијание. Јавните иницијативи се најчесто само привид, бидејќи тие се креирани од елитите и им служат исклучиво на нивните политички интереси.

▮ БИБЛИОГРАФИЈА

- Bernays, Edward L. *“Crystallizing Public Opinion”* New York: Live right Publishing Co., 1961
- Best, Heinrich, Lengyel, György and Verzichelli, Luca (Editors) *“The Europe of Elites”* Oxford: Oxford University Press, 2012
- Ferguson, Sherry Devereaux *“Researching the Public Opinion Environment”* Thousand Oaks (CA): Sage Publications, 2000
- Habermas, Jürgen *“The structural transformation of the Public sphere”* Cambridge (MA): MIT Press, 1992
- Hartmann, Michael *“The Sociology of Elites”* New York: Routledge, 2007

Hayward, Jack (Editor) *"Elitism, Populism, and European Politics"* Oxford: Oxford University Press, 2004

Le Bon, Gustave *"The Crowd: a study of the popular mind"* Mineola: Dover Publications, 2002

Lewis, Justin *"Constructing Public Opinion"* New York: Columbia University Press, 2001

Lipmann, Walter *"Public Opinion"* New York: Macmillan, 1922

Semenova, Elena, Edinger, Michael and Best, Heinrich (Editors) *"Parliamentary Elites in Central and Eastern Europe"* Oxon: Routledge, 2014

Soroka, Stuart N. and Wlezien, Christopher *"Degrees of Democracy: Politics, Public Opinion, and Policy"* Cambridge: Cambridge University Press, 2010

Stimson, James A. *"Tides of Consent: How Public Opinion Shapes American Politics"* Cambridge: Cambridge University Press, 2004

Van Ginneken, Jaap *"Collective behavior and Public Opinion: rapid shifts in opinion and communication"* Mahwah (NJ): Lawrence Erlbaum Associates, 2003

Кратка биографија

Д-р **Ирена Рајчиновска Пандева** е доцент на Правниот факултет „Јустинијан Први“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, на студиите по политички науки, новинарство и односи со јавност. Во моментот ја извршува функцијата продекан за наука и меѓународна соработка и е Еразмус координатор за факултетот. Нејзиното професионално искуство вклучува настава и истражување во рамките на Правниот факултет, но и на Факултетот за јавна администрација при УКЛО и на Факултетот за филозофија при УКИМ. Таа има опсежно искуство во НВО секторот. Функцијата координатор за меѓународна соработка на Правниот факултет ја извршуваше 12 години. Таа е дипломиран политиколог, магистер по политички науки и доктор на политички науки. Учествовала на многу меѓународни и национални истражувачки проекти, конференции, работилници и семинари во земјата и во странство. Таа е член на МПСА, АТИНЕР и потпретседател на Македонското политиколошко друштво. Нејзините истражувачки интереси ги вклучуваат следните области: политички теории, национализам, идентитети, европеизација, конфликти, Кипар, Турција, европска интеграција. Таа е автор на многубројни научни трудови во домашни и странски списанија и на монографски едичии на повеќе јазици.

Изворна научна статија
УДК:323.13:323.15(560:=222.5)

Ирена Рајчиновска Пандева

КУРДИТЕ ВО ТУРЦИЈА – ЗА ПРИРОДАТА И ПРЕДИЗВИЦИТЕ НА ЕДЕН ЕТНИЧКИ, СОЦИО-ЕКОНОМСКИ И ГЕОПОЛИТИЧКИ КОНФЛИКТ

ВОВЕД

Турција е мултиетничка, мултикултурна земја во која живеат околу 50 различни муслимански и немуслимански народи (сунитски муслимани, Алевити Турци, Сунитски Курди, Алевити Курди, Черкези, Ерменци, Грузијци, Евреи, Грци, Арапи, Асиријци и други)¹. Од времето на основањето на Републиката, државата применува асимилаторски, хомогенизирачки политики наменети кон ексклузија на нетурските карактеристики од јадрото на турскиот национален идентитет, што повратно влијаело врз припадниците на останатите етнички и религиозни групи доброволно да се претопат во главната политичката култура на Турција, обележана од сунитскиот ислам и турското етничко потекло².

¹ Ayhan Kaya, "Ethnicity and Nationalism in Turkey Before and After 2002 Elections," *Bulletin: Anthropology, Minorities, Multiculturalism*, 5 (2004): 1.

² Ibidem.

Турската националистичка доктрина – кемализмот се залагал за чист турски национален идентитет, во кој конкурентските концепти на други национални, религиозни и лингвистички идентитети немале место. Токму во оваа насока, кемализмот се обидел да се пресмета со курдското движење, Алевите, исламските и други религиозни заедници, и со етничките малцинства на немуслиманските народи. Сите заедно претставувале закана за монохроматскиот профил на модерниот Турчин, наследство што до ден-денес ја детерминира турската политика. Обидите за асимилација како дел од идентитетската политика на кемализмот, освен негирање на посебност, вклучувале користење на репресивни методи и преселување заради потребата од територијална деконцентрација на моќта³.

Курдското прашање е веројатно еден од најсериозните внатрешни проблеми во историјата на Република Турција, кој предолго го носи предзнакот на нерешлив, предизвикува морална дилема за земјата и е една од најистакнуваните пречки за евроинтеграцијата на земјата⁴. Генерално, Западот го лоцира проблемот во угнетувањето и негирањето на правата на етничкото малцинство Курди од страна на мнозинската група – Турци⁵. За Турција, пак, курдското прашање е социо-економски проблем во југоисточниот дел на земјата и проблем на тероризам којшто е помогнат од надворешни сили со намера да се ослаби Турција⁶. Корнел⁷ тврди дека во реалноста, ниту едната ниту друга позиција не се коректни бидејќи подлабокото истражување на проблемот покажува екстремна комплексност, со многубројни компоненти и димензии коишто само го отежнуваат разбирањето на примарните белези на конфликтот.

Курдите се најголемата нација без држава (stateless nation) во светот, чија бројка се проценува меѓу 30 и 40 милиони⁸. Иако Турција е само една од четирите држави коишто имаат значителна курдска популација, таа има најмногу причини за грижа бидејќи најголемиот дел од Курдите (околу 12 милиони) всушност се населени на турско тло и сочинуваат речиси 15% од вкупната турска популација⁹. Доколку на ова се додаде

3 Ова се однесува на Алевите, кои биле поттикнати да ја напуштат руралната средина и да се урбанизираат, Евреите кои со Законот за населување од 1934 година (Закон 2510) како историски заедници биле преселени од областите на Едрене и протоците, Курдите особено по бунтовите во 1920 – 1930 итн.

4 Svante E. Cornell, "The Land of Many Crossroads: The Kurdish Question in Turkish Politics", *Orbis* 45, no. 1(2001): 31. Henri J. Barkey and Graham E. Fuller, "Turkey's Kurdish Question", (Maryland: Rowman and Littlefield Publishers, 1998), xi.

5 Cornell, op. cit., p. 31.

6 Ibidem.

7 Ibidem.

8 Kerim Yildiz and Susan Carolyn Breau, "The Kurdish Conflict: International Humanitarian Law and Post-Conflict Mechanisms", (Oxon: Routledge, 2010). 4. Курдите лесно се вклопуваат во категоријата „нации без историја“ на Miroslav Hroch's, односно нации кои немале репозитор на независна политичка формација за време на своето предкапиталистичко минато. Цитирано по Neophytos G. Loizides, "State Ideology and the Kurds in Turkey", *Middle Eastern Studies* 46, No. 4 (2010): 513.

9 Second Report of the Independent Commission on Turkey, "Turkey in Europe- Breaking the Vicious Circle", Open Society Foundation and British Council (2009): 21.

надворешната поддршка на Курдите, особено онаа од Сирија¹⁰, се добива сосема јасна слика за турската претпазливост и отпор кон разрешување на прашањето. Турција смета дека надворешната поддршка (вклучително и од силната курдска дијаспора), во принцип, не е насочена кон помагање на националната борба на Курдите туку кон искористување на моментална слабост на турската држава и спреченост воено и/или политички да го реши проблемот заради будното око на западната јавност и заканата со отфрлање на евроинтеграцијата како перспектива¹¹.

Како такво, курдското прашање ја одбележува една од централните карактеристики на Турција во XX век – балансот меѓу источното и западното наследство. Курдите генерално ја одбиваат идејата за развој и модернизација на својот идентитет во рамките на турската држава. Во оваа насока, нивниот идентитет е дефиниран како антитурски, револуционерен и примарно насочен против историската репресија и насилство на Турците врз нив. Релацијата турски-курдски идентитет е дијалектичка бидејќи историската социјализација на Турците и Курдите природно ги условила едниот со другиот идентитет и рамковно го определува колективното разбирање на „другиот“¹². На Курдите им е неопходна турската референција за да се дефинираат самите себеси, исто како што имиџот на Курд бил неопходен за детерминирање на турцизмот. Впрочем, досегашната историја покажува дека колку е посилна субординацијата на курдското малцинство од доминантниот турски режим, толку појасен е курдскиот идентитет за Курдите¹³.

Трудот го анализира курдското прашање во турската политичка историја низ историска перспектива, од основањето на модерна Турција до денес, преку примена на повеќе методи. Главната цел е потврда на тврдењето дека курдското прашање е во суштина етнички (визавитурскиот национален идентитет), социо-економски (во рамките на еден субрегионален турски социо-економски идентитет на југоисточниот дел од земјата) и геополитички конфликт (во рамките на регионалниот курдски идентитет, кој опфаќа повеќе држави и се протега на поголема територија од онаа на Република Турција). Преку анализа на историјатот на конфликтот, евроинтеграцијата на Турција и радикализацијата на односите како три

10 Сирија не само што ги поддржуваше курдските активности, туку и му овозможи безбедност на нивниот лидер – Оџалан во Дамаск. Сирија ја има најмалата популација на Курди од сите земји во регионот и ефективно ја користи за да предизвика концесии кај турската страна за одредени прашања. Andrew Mango, *“The Turks Today”*, (London: John Murray, 2004): 67, 215, 227.

11 Во оваа смисла, на пример, особено силна е курдската дијаспора во Франција (особено организацијата - Kurdish Institute of Paris) којашто не само што генерира финансиска помош за Курдите во Турција туку и упатува политички барања за статусот на Курдите. Види повеќе на нивната официјална интернет-страница Foundation Institut Kurde de Paris, accessed November 23, 2016, <http://www.institutkurde.org/en/>

12 Wayne S. Cox, *“A Crisis ‘in’ Conflict for International Relations- The Case of the Turkish/Kurdish War through NeogramscianLenses”*, (Ottawa: National Library of Canada- Bibliothèque Nationale du Canada, Ottawa, 2001), accessed March 23, 2013, <http://www.nlc-bnc.ca/obj/s4/f2/dsk2/ftp03/NQ52815.pdf>

13 Ibidem

клучни столба на истражувањето, намерата на трудот е дескриптивно да ја прикаже заднината и комплексноста на конфликтот.

ИСТОРИСКИ ОСВРТ

Историски, причините за проблемот се вкоренети во идејата за независна курдска држава којашто била предвидена со Договорот од Севр како компромис меѓу тогашната турска власт и големите сили во 1920 година, со член 64¹⁴. Но со Договорот од Лозана во 1923 година, турската држава добила нови граници и го вратила суверенитетот врз областите во коишто доминираа Курдите. Од тој момент, официјална Турција го започна процесот на турцификација на населението со курдско потекло:

- забрана на курдскиот јазик во официјална употреба (вклучувајќи ги и образовните институции), и забрана на традиционалната курдска облека и музика со закон (1924 година);
- нова територијална поделба на Турција на три дела и со закон овозможена релокација на населението од третата област (југоисточниот дел) за кое било проценето дека има потреба од асимилација (1934 година);
- неуспех за пробив на курдското прашање во време на растечки политички плурализам во Турција, главно поради репетитивното и силно влијание на војската како чувар на кемалистичката доктрина и турцизмот (период по II Светска војна);
- апсење и задржување на илјадници студенти, интелектуалци, писатели и претставници на Курдите (1970 – 1980 година),
- забрана за официјална употреба на зборот Курд, заедно со јазикот, народните песни или давањето курдски имиња на новороденчиња (1983 година).
- донесување на фамозниот Декрет 413, со кој била наметната цензура на мејнстрим медиумите за употреба на зборот Курд или известување од регионот преодоминантно населен со Курди (1989 година)¹⁵ итн.

Освен политички, Турција се обидувала и воено да се пресмета со курдскиот национализам¹⁶. Но сè до 1978 година, кога од страна на Абдула

¹⁴ Според Договорот од Севр, било предвидено формирање на независна Курдска држава во рок од една година од потпишувањето на Договорот. Но поради промена на интересите на големите сили и стравот од советско влијание на новоформираната држава, поддршката била повлечена. Истовремено, Турција силно се противела на оваа идеја којашто, меѓудругото, била една од причините за отпочнување на национално-ослободителната војна што резултирала со значајни победи на турската страна и потпишување на нов договор – Договорот од Лозана.

¹⁵ За време на владеењето на Озал и преодоминантното политичко влијание на Националниот совет за безбедност, кој дефакто раководеше со Турција по третиот воен удар. Lois Whitman, "Destroying Ethnic Identity: The Kurds in Turkey", (New York: Human Rights Watch, 1990): 13-19.

¹⁶ Уште во 1925 и во 1930 година имало две востанија на курдските бунтовници, кои биле крваво задушени, а заради обезбедување на состојбата, била наметната воена состојба и испратени околу 50.000 турски трупи во регионот.

Оџалан¹⁷ беше формирана организацијата „Револуционери на Курдистан“, подоцна Курдска работничка партија¹⁸, турската држава немаше сериозен воен противник. Оваа организација во 1984 година ја започна оружената борба којашто траеше до 1999 година. Иако никогаш не била регистрирана како политичка партија во Турција, барањата на курдските бунтовници речиси секогаш беа упатувани преку нејзините структури. Во поново време, активностите на оваа организација се претежно терористички, на што Турција реагира воени и политички (донесен е зајакнат Закон за антитероризам) додека Западот, односно Европа покажува поддршка (ППК е ставена на листата на терористички организации) и млако негодување¹⁹.

Негирањето на посебната етничка припадност на Курдите, како една од примарните закани за турскиот национален идентитет, придонесе во текот на 30-тите и 40-тите години на минатиот век тие да бидат именувани не како Курди, туку како „планински Турци“ бидејќи најголемиот дел од таа популација ги населуваше планинските региони на југоисточна Турција. Според Хепер²⁰, тоа беа моменти на навраќање кон етничкиот национализам во Турција, кои биле резултат на неколкуте востанија на Курдите во периодот од 1925 до 1938 година. Јеген²¹ аргументира дека официјалната турска политика се обидува да ја прикрие ексклузијата на Курдите како посебен идентитет поради убедувањето дека курдското прашање се поврзува со реакционерна политика, племенски отпор, регионална неразвиеност и исклучивост во однос на курдскиот идентитет.

17 Абдула Оџалан е основач и долгогодишен водач на Курдската работничка партија. По воениот удар во 80-тите години на минатиот век, за да ја избегне репресијата на војската тој бега во Сирија, каде што обезбедува поддршка од тамошната власт и од власта на Ирак за решавање на курдското прашање (поделба на Курдите кои и во двете земји имале голема популација и за ослабување на Турција). Во 1984 година, преку ирачка територија ја лансира герилската војна против Турција. Во 1998 година, турскиот премиер Еџевит ѝ се закани на сириската Влада со употреба на сила доколку не го предаде Оџалан. Сирија ја укина поддршката, па Оџалан патуваше низ светот обидувајќи се да добие заштита (Италија и Русија го одбија, но Грција вети помош). По ефективната акција на турските командоси во февруари 1999 година, Оџалан беше уапсен во Кенија, каде што се криел под заштита на грчката Влада во нивното дипломатско претставништво, со пасош обезбеден од Република Кипар, и тој беше вратен во Турција. Голем дел од турската јавност повикуваше на смртна казна бидејќи во текот на судирите загинаа над 5.000 членови на безбедносните сили и околу 11.000 беа ранети, а војната ја чинеше Турција речиси 15 милијарди долари. Тој беше осуден на смрт, но смртната казна беше одложена во очекување на пресуда од Европскиот суд за човекови права. Во 2002 година, Турскиот Парламент ја укина смртната казна, со што неговата казна беше заменета со доживотен затвор. Ibidem. p. 98, 219.

18 Mango, op.cit., p. 215.

19 Volkan Aydar, Umut Ozkirimli and Riccardo Serri, "Nationalism and the Turkey-EU Relations: Perspectives from both Sides", Heinrich Boll Stiftung Debate with guest speakers, accessed March 23, 2013, http://www.boell.eu/downloads/Nationalism_Turkey.pdf

20 Metin Hepar, "Turkey between East and West", Working Paper AY0405-16, (Berkley: Institute of European Studies, 2004): 17-18.

21 Турскиот државен дискурс го идентификувал курдското прашање со минатото (чији претставници беа Султанатот и Калифатот), како опозиција на сегашноста (на пример, републиканскиот режим), со традицијата (на пример, постоењето на автономни политички структури), како опозиција на модерноста (централистичка републиканска историја), со политичкиот и економскиот отпор на периферијата (шверц и отпор кон оданочување и воена регулација) и како опозиција на националната интеграција (интегрирана национална пазарна економија). Mesut Yegen, "The Turkish State Discourse and the Exclusion of Kurdish Identity", in "Turkey: Identity, Democracy, Politics", ed. by Sylvia Kedourie, (London: Frank Cass Publishers, 1998): 226. Несомнено, голем дел од овие аргументи претставуваат проблем на турската држава. Актан, на пример, истакнува дека додека Западот во континуитет настојува да се реши курдското прашање, одбива да ја согледа реалноста во која турската држава има проблем со спроведувањето на своите закони во регионите каде што во мнозинство живеат Курдите. На пример, законот со кој полигамијата е забранета покажува целосен неуспех во овие региони, каде што новите поколенја Курди рапидно се зголемуваат на сметка на турската етничка популација, која овој закон го прифатила уште од неговото донесување. Дел од предавањето на Гундуз Актан – поранешен амбасадор на Турција во Грција и одговорен за подготовката на апликацијата на Турција за членство во ЕЗ, во 1987 година, одржано на Меѓународниот летен курс на Правниот факултет при Универзитетот во Анкара, Република Турција, август 2007 година.

Но Кимлика²² смета дека проблемот не е во тоа што Турција одбива да ги признае Курдите како турски граѓани, туку поради тоа што се обидува да ги присили себеси да се гледаат како Турци. Насилството во Курдистан, како еден од најдолготрајните националистички конфликти во светот, не е поради етничката исклучивост туку поради присилната инклузија на национално малцинство во поголема национална група²³.

ЕВРОИНТЕГРАЦИЈАТА НА ТУРЦИЈА И КУРДСКОТО ПРАШАЊЕ

И покрај популарниот став дека Западот со симпатии гледа на курдското прашање и дека може да го искористи како аргумент за попречување на турската евроинтеграција, неопходно е да се забележи дека во Договорот за пристапување на Турција, Европската Унија формално не дава никаква референца во однос на курдското прашање и не ги споменува зборовите Курд или курдско прашање, ниту терминот малцински права во однос на Курдите²⁴. Во извештаите за напредокот на Турција како земја-кандидат за членство, ЕУ зборува закултурни права на Курдите и на малцинствата генерално, и особено за ситуацијата во југоисточниот дел од земјата. Според Ѓурбеј²⁵, овој елаборативен пристап во којшто се настојува да не се именува проблемот и индиректно да се направи референца, всушност претставува сигнал за Турција дека ЕУ ги зема предвид турските интереси.

Европската Унија го согледува курдското прашање примарно низ призмата на состојбата со човековите права во Турција, но и во контекст на демократизацијата на земјата. Во оваа смисла, ЕУ не повикува на обезбедување групни права за Курдите, туку на реформи за унапредување на човековите права и демократизација, како и за подобрување на економската и социјалната состојба на југоистокот на Турција²⁶. Иако непостоењето на посебна, јасна референца од страна на ЕУ значи важна победа за целта на турската политика, тоа не значи амнестија на Турција од одговорност и отчет. Сепак, остава простор за маневрирање, особено во делот на усвојувањето мерки за промоција и заштита на малцинските права, што согласно политичката и безбедносната култура на Турција, мора да биде спроведено внимателно, постепено и рестриктивно, бидејќи

22 Will Kymlicka, "Misunderstanding Nationalism", in *Theorizing Nationalism*, ed. by Ronald Steven Beiner, (Albany: State University of New York Press, Albany, 1999): 134.

23 Ibidem.

24 Gulistan Gurbey, "The Urgency of Post-Nationalist Perspectives: "Turkey for the Turks" or an Open Society? On the Kurdish Conflict", in *Turkey Beyond Nationalism-Towards Post-Nationalist Identities*, ed. by Hans-Lukas Kieser, (London: I.B.Tauris, 2006): 159. Види повеќе на пример во последниот извештај за напредокот "Turkey 2012 Progress Report", European Commission, Brussels, accessed March 2, 2013, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/tr_rapport_2011_en.pdf

25 Ibidem.

26 Ѓурбеј смета дека ЕУ се залага за индивидуални, граѓански и културни права на членовите на курдската заедница. Gurbey, op.cit., p. 159.

покрај унитарниот карактер на државата, институционалното признавање на културната независност на Курдите може да доведе до сепаратизам²⁷. Аргументите покажуваат дека ниту една политичка партија на Курдите не ја отфрлила сосема идејата за независност; напротив ставајќи се на еднаква дистанца од турската држава и од курдските бунтовници, претставниците на Курдите само ја отежнаа демократизацијата на Турција и дополнително го потврдија стравот од сецесија кај Турците, имплицирајќи опасност за турската безбедност и за територијалниот интегритет²⁸ – два мотива на кои беше изграден турскиот национален идентитет.

Иако унапредувањето на статусот на Курдите можеше да се трасира уште од 90-тите години, кога во знак на недискриминација беше подигната забраната за употреба на курдскиот јазик²⁹, вистинските промени се случиле со доаѓањето на власт на Партијата за правда и развој. Интересно е да се забележи дека во периодот од 1998 до 2002 година, значително се подобри и безбедносната состојба во Турција бидејќи процентот на граѓани кои сметаат дека теророт и безбедноста се најголеми закани за државата се намали од претходните 39% на 5,5%³⁰. Промената на политичката форма придонесе Турција да почне да ги почитува меѓународно преземените обврски³¹, особено почитување на одлуките на Европскиот суд за човекови права, согласно кои на една третина од 350.000 раселени Курди за време на судирите во 90-тите, државата им додели компензација и го овозможи враќањето во нивните домови³². Делумно беа либерализирани рестрикциите за изразување на курдската култура, со што беше дадена извесна слобода во употребата на јазикот во образовниот систем и во медиумите (државни и приватни), и можност за употреба на курдски имиња за новороденчиња³³. Партијата за правда и развој во принцип има направено повеќе за подобрување на ситуацијата на Курдите од која било претходна влада³⁴, но истовремено има добиено и најмногу поддршка од курдските гласачи, каде што доминантните политички партии во Турција историски имаа слаб успех. Сепак, иако и ЕУ признава извесен напредок во промоцијата на културните права на малцинствата, особено во делот на јазичите, турската политика е оценета како рестриktivна. Токму затоа ЕУ

27 Ibidem.

28 Ioannis Grigoriadis, "Upsurge amidst Political Uncertainty- Nationalism in post-2004 Turkey", SWP Research Paper 11, (Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik, 2006): 10.

29 Berdal Aral, "Turkey's Insecure Identity from the Perspective of Nationalism", *Mediterranean Quarterly*(1997): 86.

30 Покрај безбедносната култура, напредок е забележан и во јавно-политичкиот дискурс. Види повеќе кај Murat Somer, "Turkey's Kurdish Conflict: Changing Context and Domestic and Regional Implications", *Middle East Studies* 58, No. 2 (2004): 236.

31 Иако во 2002 година турскиот Парламент го ратификуваше Меѓународниот пакт за граѓански и политички права и Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права, Турција стави провизии во кои беа изнесени резервации во однос на правото на образование и малцинските права, и беше предвидено правото на етничките, религиозните и јазичните малцинства да бидат определени согласно Уставот на Република Турција и Договорот од Лозана. Согласно овие два документа, Курдите не се признаени како малцинство, па оттука и неможности за повикнување на меѓународната обврска или пракса. Види повеќе кај Gurbey, op.cit., p. 161.

32 Second Report of the Independent Commission on Turkey, op.cit., p. 22.

33 Gurbey, op.cit.,p. 160.

34 Second Report of the Independent Commission on Turkey, op.cit, p. 22.

препорачува дополнителни напори од страна на Турција, за зајакнување на толеранцијата и промоција на инклузивноста визави малцинствата³⁵. Во последниот извештај за напредокот, ЕУ нагласува дека мировниот процес мора да биде одново отворен и дека тоа е всушност императивно за разрешување на несогласувањата и за прекин на судирите што зајакнаа во последните години³⁶.

РАДИКАЛИЗАЦИЈА НА ОДНОСИТЕ

Периодот од 1984 до 1999 година беше познат како првиот бунт. Вториот бунт траеше од 2004 до 2012 година, што во принцип се совпаѓа со владеешето на ППР во стабилни мандати и влади. Објавата за помирување донесе релативно стабилен период со повеќе обиди за надминување на разликите од 2013 до 2015 година. Имено, кон крајот на 2012 година беше објавен планот на Ердоган за разрешување на курдското прашање, именуван како Курдско-турски мировен процес – Çözüm Süreci. Преговорите резултираа со постигнување на договор за прекин на огнот во март 2013 година³⁷, иако несогласувањата на различните групи во двата блока – турски и курдски, постигнаа климакс со низа организирани саботажии на процесот: егзекуцијата на тројца членови на Курдската работничка партија во Париз, објавување во јавност на снимки со разговорите меѓу Оџалан и членови на Партијата и бомбашкиот напад на Министерството за правда на Турција и на канцеларијата на Ердоган во седиштето на ППР во Анкара³⁸.

Втората половина на 2014 и првата половина на 2015 година беа периоди на повторна ескалација на конфликтот, особено со низата протести и последователни нереди организирани од страна Курдите во повеќе градови во Турција, по повод несогласувањето за наводната поддршка на ИСИЛ од страна на турската држава. Од 2015 година, Турција го доживува третиот бунт на Курдите. Судирите ја надминуваат политичката спротивставеност и сè повеќе станува јасно дека Турција влегува во граѓанска војна. Најсилните судири всушност следеа по јуни 2015 година. Кулминацијата беше постигната пред само неколку недели, кога Турскиот суд донесе одлука за притворање на Селухатин Демирташ и Фиген Јуксекдаг – копретседавачи на Народната демократска партија, заедно со уште деветмина членови

³⁵ Turkey 2012 Progress Report, op.cit.

³⁶ Turkey 2015 Progress Report, (accessed on 5.12.2016) http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_turkey.pdf

³⁷ На 21 март 2013 година, Оџалан писмено се обрати до Курдите и до Турците со писмо во кое повика на прекин на огнот и крај на оружената борба, по што Курдската партија се огласи дека ќе го почитува договореното и дека 2013 година ќе биде година за решавање на проблемот преку употреба на воени или мирнодопски средства. Веќе на 25 април 2013 година, КРП објави повлекување на вооружените сили од Турција во Северен Ирак, како прв чекор кон нормализација на односите. "Ocalan calls on Kurdish militants to bid farewell to arms for a 'new' Turkey", *Hürriyet Daily News*, 21.03.2013 (accessed on November 22, 2016) <http://www.hurriyetdailynews.com/Default.aspx?PageID=238&NID=43373>

³⁸ Настанот беше осуден од страна на претставници на двата тabora, кои ја искажаа својата посветеност и решителност за разрешување на проблемот.

на Турскиот парламент, под обвинение за соработка со сепаратистичката КРП (Курдска работничка партија). Притворањето беше овозможено со претходно одземање на нивниот пратенички имунитет, врз основа на промена на законот предложена од страна на Ердоган во мај 2016 година. Дополнително, ситуацијата се влоши по неуспешниот државен удар од јули 2016 година, кога заради сомневање за соработка со Фетула Ѓулен – означен како непријател број 1 на Република Турција и организатор на воениот удар, беа притворени, отпуштени од работа или суспендирани повеќе од 130.000 лица. Во текот на месец ноември 2016 година, Европскиот парламент со мнозинство гласови „за“ побара прекин на преговорите со Турција за членство во ЕУ, што само по себе нема моќ да го цемнтира процесот на пристапување на Турција кон ЕУ, но испраќа значајна политичка порака до клучните институции и тела на ЕУ што одлучуваат за евентуален прекин на процесот. Од 1999 година, односно откако беа започнати преговорите за членство на Турција, ЕУ има улога на примарен агент за поттикнување на промените во насока на демократизација на Турција. Во таа насока, неопходно е да се напомене дека во изминатиот период беа спроведени низа реформи преку законски предлози, но и зголемена почит кон културните права на етничките и религиозните малцинства во Турција, па оттука на Курдите како најголемо малцинство во рамките на нејзините граници. Сепак, улогата на ЕУ во надминување на разликите меѓу двете страни и разрешување на конфликтот е ограничена од повеќе причини. Но постигнувањето договор мора да биде во линија на постигнување мир, бидејќи сосема извесно е дека при евентуален судир на курдските бунтовници и Турската армија, без разлика на нејзината моментална состојба, исходот е предвидлив и поразителен, и веројатно само ќе предизвика поголемо и подлабоко незадоволство кај курдското население, а Турција ќе ја однесе далеку од интеграцијата во ЕУ.

ЗАКЛУЧОК

Турскиот политички систем е оформен низ политичките борби и антагонизми коишто се совпаѓаат со етничките и религиозните расцепи во земјата, заради кои степенот на социјалната поларизација беше зголемен и потенциран до таа мера што честопати Турција се поистоветува со поделено општество на кое нискиот степен на заемна доверба и соработка, но и ризикот за социјална (Курди) или религиозна сегрегација (Алеви и други религиозни заедници) се негови инхерентни белези.

Кемалистичкиот турски национализам, од една страна, бил граѓански национализам бидејќи турскиот устав како Турци ги дефинирал сите граѓани на Турција. Ексклузија, односно дискриминација од турскиот национален идентитет не постоела за сите оние граѓани кои иако не биле етнички Турци,

се идентификувале како Турци, зборувале турски и се асимилирале во официјалната култура³⁹. Оттука, според ваквото сфаќање, сите кои живееле во границите на „националниот пакт“ (Misak-ı Milli), кои се сметале себеси за Турци и кои биле граѓани на Турција, можеле да тврдат дека се Турци. Кемалистичкиот турски национализам бил етнички, односно територијално дефиниран бидејќи барал интеграција на популацијата на својата територија преку развивање и имплементација на граѓанската култура, која би ги заменила индивидуалните етнички и регионални идентитети (прво била креирана државата, па нацијата). Кемалистичкиот турски национализам бил етнички и заради тоа што покажувал апсолутна нетолеранција кон идентификацијата на друга етничка група од страна на турските граѓани. Така, Курдите станале примарна жртва на државната репресија спроведена во име на конструирањето на единствена, неделива турска нација⁴⁰.

Курдското прашање е нераскинлив дел од идентитетската политика на Турција. Имајќи ја предвид турската политичка историја, особено по основањето на Републиката, можеме сосема аргументирано да тврдиме дека коренот на курдското прашање треба да се бара во концептот на турската држава и во евентуалната ревизија на она што претставува модерна Турција и нејзината институционална конституција. Пристапувањето кон ЕУ, постигнувањето на мировен договор и реконструкцијата на основните начела на коишто почива модерна Турција, се веројатно сè уште најдобрата опција за разрешување на тридеценискиот внатрешен конфликт, односно за затворање на поглавјето за курдското прашање.

БИБЛИОГРАФИЈА

Ayhan Kaya, "Ethnicity and Nationalism in Turkey Before and After 2002 Elections," *Bulletin: Anthropology, Minorities, Multiculturalism*, 5 (2004).

Svante E. Cornell, "The Land of Many Crossroads: The Kurdish Question in Turkish Politics", *Orbis* 45, no. 1(2001).

Henri J. Barkey and Graham E. Fuller, "Turkey's Kurdish Question", (Maryland: Rowman and Littlefield Publishers, 1998).

Kerim Yildiz and Susan Carolyn Breau, "The Kurdish Conflict: International Humanitarian Law and Post-Conflict Mechanisms", (Oxon: Routledge, 2010).

Neophytos G. Loizides, "State Ideology and the Kurds in Turkey", *Middle Eastern Studies* 46, No. 4 (2010): 513-527.

Second Report of the Independent Commission on Turkey, "Turkey in Europe- Breaking the Vicious Circle", Open Society Foundation and British Council (2009).

³⁹ Michelle Penner Angrist, "Turkey: Roots of the Turkish-Kurdish Conflict and prospects for constructive reform", in *Federalism and territorial cleavages*, ed. by Ugo M. Amoretti and Nancy Bermeo (Baltimore: John Hopkins University, 2004): 411.

⁴⁰ Ibidem. Постојат и различни ставови од наведениот. На пример, Ататурк аргументира дека кемалистичкиот национализам никогаш не бил етнички, туку само граѓански, односно територијално дефиниран. Види повеќе кај Sener Akturk, "Persistence of the Islamic Millet as an Ottoman Legacy: Mono-Religious and Anti-Ethnic Definition of Turkish Nationhood", *Middle Eastern Studies* 45, No. 6 (2009): 893-909.

Andrew Mango, "The Turks Today", (London: John Murray, 2004).

Foundation Institut Kurde de Paris, accessed November 23, 2016,
<http://www.institutkurde.org/en/>

Wayne S. Cox, "A Crisis 'in' Conflict for International Relations- The Case of the Turkish/
Kurdish War through Neogramscian Lenses", (Ottawa: National Library of Canada-
Bibliothèque Nationale du Canada, Ottawa, 2001), accessed March 23, 2013, <http://www.nlc-bnc.ca/obj/s4/f2/dsk2/ftp03/NQ52815.pdf>

Lois Whitman, "Destroying Ethnic Identity: The Kurds in Turkey", (New York: Human Rights
Watch, 1990).

Volkan Aydar, Umut Ozkirimli and Riccardo Serri, "Nationalism and the Turkey-EU Relations:
Perspectives from both Sides", Heinrich Boll Stiftung Debate with guest speakers, accessed
March 23, 2013, http://www.boell.eu/downloads/Nationalism_Turkey.pdf

Metin Heper, "Turkey between East and West", Working Paper AY0405-16, (Berkley: Institute
of European Studies, 2004).

Mesut Yegen, "The Turkish State Discourse and the Exclusion of Kurdish Identity", in "Turkey:
Identity, Democracy, Politics", ed. by Sylvia Kedourie, (London: Frank Cass Publishers, 1998).

Предавање на Gündüz Aktan - поранешен амбасадор на Турција во Грција и одговорен
за подготовката на апликацијата на Турција за членство во ЕЗ во 1987 година, одржано
на Меѓународниот летен курс на Правниот факултет при Универзитетот во Анкара,
Република Турција, август 2007 година.

Will Kymlicka, "Misunderstanding Nationalism", in "Theorizing Nationalism", ed. by Ronald
Steven Beiner, (Albany: State University of New York Press, Albany, 1999).

Gulistan Gurbey, "The Urgency of Post-Nationalist Perspectives: "Turkey for the Turks" or
an Open Society? On the Kurdish Conflict", in "Turkey Beyond Nationalism-Towards Post-
Nationalist Identities", ed. by Hans-Lukas Kieser, (London: I.B.Tauris, 2006).

"Turkey 2012 Progress Report", European Commission, Brussels, accessed March 2, 2013,
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/tr_rapport_2011_en.pdf

Ioannis Grigoriadis, "Upsurge amidst Political Uncertainty- Nationalism in post-2004 Turkey",
SWP Research Paper 11, (Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik, 2006).

Berdal Aral, "Turkey's Insecure Identity from the Perspective of Nationalism", *Mediterranean
Quarterly* (1997): 77-91.

Murat Somer, "Turkey's Kurdish Conflict: Changing Context and Domestic and Regional
Implications", *Middle East Studies* 58, No. 2 (2004).

Turkey 2015 Progress Report, (accessed on 5.12.2016) [http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/
key_documents/2015/20151110_report_turkey.pdf](http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_turkey.pdf)

"Öcalan calls on Kurdish militants to bid farewell to arms for a 'new' Turkey", *Hürriyet Daily
News*, 21.03.2013 (accessed on November 22, 2016) [http://www.hurriyetdailynews.com/
Default.aspx?PageID=238&NID=43373](http://www.hurriyetdailynews.com/Default.aspx?PageID=238&NID=43373)

Michelle Penner Angrist, "Turkey: Roots of the Turkish-Kurdish Conflict and prospects for
constructive reform", in "Federalism and territorial cleavages", ed. by Ugo M. Amoretti and
Nancy Bermeo (Baltimore: John Hopkins University, 2004).

Sener Akturk, "Persistence of the Islamic Millet as an Ottoman Legacy: Mono-Religious and Anti-
Ethnic Definition of Turkish Nationhood", *Middle Eastern Studies* 45, No. 6 (2009): 893-909.